

Hållbar utveckling

En ny kurs för Norden

Hållbar utveckling

En ny kurs för Norden

TemaNord 2004:567

Hållbar utveckling En ny kurs för Norden

TemaNord 2004:567

© Nordisk Ministerråd, København 2004

ISBN 92-893-1105-3

Publikationen kan bestilles på www.norden.org/order. Flere publikationer på www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18
DK-1255 København K
Telefon (+45) 3396 0200
Telefax (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Store Strandstræde 18
DK-1255 København K
Telefon (+45) 3396 0400
Telefax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet hör till de äldsta och mest omfattande regionala samarbetsformerna i världen. Samarbetet omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt Färöarna, Grönland och Åland. Det stärker samhörigheten mellan de nordiska länderna med respekt för nationella skillnader och likheter. Samarbetet ger bättre möjligheter att hävda nordiska intressen i omvärlden och främja goda grannförhållanden.

Samarbetet formaliserades år 1952 då *Nordiska rådet* grundades som ett forum för parlamentarikerna och regeringarna i de nordiska länderna. År 1962 ingick de nordiska länderna Helsingforsavtalet, som sedan dess har utgjort den grundläggande ramen för det nordiska samarbetet. År 1971 bildades *Nordiska ministerrådet* som ett formellt forum för samarbete mellan de nordiska regeringarna och den politiska ledningen i de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Innehållsförteckning

1. Hållbar utveckling – En ny kurs för Norden.	
Reviderad utgåva med mål och insatser 2005-2008.....	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 De nordiska ländernas gemensamma utgångspunkt	9
1.3 Utmaningar	12
1.4 Genomförande och uppföljning	13
 DEL 1 – TVÄRGÅENDE INSATSOMRÅDEN	15
2. Hållbara produktions- och konsumtionsmönster	15
2.1 Inledning	15
2.2 Långsiktiga mål	17
2.3 Principer	17
2.4 Styrmedel	19
2.5 Mål och insatser 2005-2008	21
3. Den sociala dimensionen.....	27
3.1 Befolkning och välfärd	27
3.2 Folkhälsa och livsstilsrelaterade frågor	31
3.3 Genomförda åtgärder	32
3.4 Långsiktiga mål	36
3.5 Mål och insatser 2005-2008	36
3.6 Utbildning och forskning.....	37
4. Klimatförändringar och luftföroreningar	43
4.1 Utveckling och utmaningar	43
4.2 Genomförda åtgärder	45
4.3 Långsiktiga mål	48
4.4 Mål och insatser 2005-2008	49
5. Biologisk mångfald och genetiska resurser – natur och kulturmiljö	53
5.1 Utveckling och utmaningar	53
5.2 Långsiktiga mål	55
5.3 Mål och insatser 2005 – 2008.....	56
6. Havet	61
6.1 Utveckling och utmaningar	61
6.2 Genomförda åtgärder	61
6.3 Långsiktiga mål	64
6.4 Mål och insatser 2005 – 2008	64
7. Kemikalier	67
7.1 Utveckling och utmaningar	67
7.2 Genomförda åtgärder	69
7.3 Långsiktiga mål	71
7.4 Mål och insatser 2005-2008	72
8. Livsmedel - säkerhet och hälsa	77
8.1 Utveckling och utmaningar	77
8.2 Genomförda åtgärder	82
8.3 Långsiktiga mål	83
8.4 Mål och insatser 2005 - 2008	84

DEL 2 – SEKTORINSATSOMRÅDEN	89
9. Energi	89
9.1 Utveckling och utmaningar	89
9.2 Genomförda åtgärder	93
9.3 Långsiktiga mål.....	94
9.4 Mål och insatser 2005-2008.....	95
10. Transport	99
10.1 Utveckling och utmaningar	99
10.2 Genomförda åtgärder	101
10.3 Långsiktiga mål.....	102
10.4 Mål och insatser 2005-2008.....	102
11. Lantbruk	105
11.1 Utveckling och utmaningar	105
11.2 Genomförda åtgärder	108
11.3 Långsiktiga mål.....	110
11.4 Mål och insatser 2005-2008.....	110
12. Skogsförvaltning.....	117
12.1 Utveckling och utmaningar	117
12.2 Genomförda åtgärder	121
12.3 Långsiktiga mål.....	123
12.4 Mål och insatser 2005-2008.....	124
13. Fiske, fångst och akvakultur	127
13.1 Utveckling och utmaningar	127
13.2 Långsiktiga mål.....	130
13.3 Mål och insatser 2005-2008.....	131
DEL 3. ÖVRIGA INSATSOMRÅDEN.....	135
14. Samarbetet med närområdena	135
14.1 Utveckling och utmaningar	135
14.2 Långsiktiga mål.....	139
14.3 Mål och insatser 2005-2008.....	139
15. Allmänhetens deltagande och lokal Agenda 21	143
15.1 Öppenhet och deltagande.....	143
15.2 Lokal Agenda 21	143
15.3 Mål och insatser 2005 – 2008	146
16. Genomförande och uppföljning	149
16.1 Det nationella genomförandet.....	149
16.2 Genomförande och uppföljning i det nordiska samarbetet	150
Bilag 1 – Forkortelser	155
Bilag 2 - Adresser	159
Bilag 3 - Forhandlingsgruppens medlemmer	160

1. Hållbar utveckling – En ny kurs för Norden. Reviderad utgåva med mål och insatser 2005-2008.

1.1 Bakgrund

Statsministerdeklaration om hållbar utveckling

I november 1998 antog de nordiska statsministrarna och de politiska ledarna för de självstyrande områdena deklarationen om ett hållbart Norden. Med de nordiska länderna avses i denna strategi också de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

”Ett hållbart Norden”

Oslo 9 november 1998

Vi, statsministrar från Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige, lagmännen på Färöarna, landstyreformännen i Grönland samt lantrådet på Åland: är eniga om att arbetet för en hållbar utveckling är en av de viktigaste utmaningarna inför 2000-talet.

Vi är medvetna om betydelsen av EU:s nya Amsterdamfördrag och slutsatserna från Europeiska Rådets möte i Cardiff i juni 1998 om hållbar utveckling i Europeiska Unionen, liksom av arbetet med den nordliga dimensionen i Europeiska Unionens politik, en Agenda 21 för Östersjöområdet (Baltic 21) verksamheten i AEPS (nu Arktiska Rådet), Barentsdeklarationen och samarbetet som en följd av vår gemensamma deklaration i Bergen om en hållbar energiförsörjning runt Östersjön

Vi är överens om att följande mål bör vara vägledande för utvecklingen av ett hållbart Norden och en hållbar utveckling i våra närområden:

1. Nuvarande och kommande generationer skall tillförsäkras ett säkert och hälsosamt liv.
2. Ett hållbart samhälle måste grundas på demokrati, öppenhet och delaktighet i lokalt, regionalt och nationellt samarbete.
3. Den biologiska mångfalden och ekosystemens produktivitet skall bevaras.
4. Utsläpp av föroreningar till luft, mark och vatten skall inte överstiga gränserna för vad naturen tål.
5. Förnybara naturresurser måste nyttjas och vårdas effektivt inom ramen för sin återskapande förmåga.
6. Icke-förnybara naturresurser skall användas på ett sådant sätt att de naturliga kretsloppen värnas och förnybara alternativ utvecklas och stöds.
7. En hög medvetenhet om de åtgärder och processer som leder till hållbar utveckling måste skapas i samhället.

8. Principen om hållbar utveckling bör fortsatt integreras i arbetet inom alla samhällssektorer.
9. Ursprungsbefolkningens roll för skapandet av en hållbar utveckling bör framhållas.
10. Naturfrämmande ämnen som är skadliga för människan och naturen bör på sikt ej få förekomma.
11. Nödvändigt nytänkande bör stimulera till en effektivare användning av energi- och naturresurser.

Vi ger Nordiska Ministerrådet i uppdrag att, med ledning av dessa mål, utarbeta en tvärsektoriellt förankrad strategi för en hållbar utveckling i Norden och dess närområden. Strategin bör fokusera på områden där Norden har gemensamma intressen och särskilt goda förutsättningar att bidra till en hållbar utveckling och där det nordiska samarbetet skapar ett särskilt mervärde. Arbetet bör vara klart år 2000.

Under år 2000 antogs strategin för hållbar utveckling i Norden av statsministrarna och Nordiska Rådet. Strategin trädde i kraft 2001. Denna strategi innehöll mål och insatser för perioden 2001-2004 samt långsiktiga mål till och med 2020.

Revision av strategin

Den ursprungliga strategin framhåller att en uppföljning och revision skall göras och presenteras för statsministrarna och de politiska ledarna för de självstyrande områdena år 2004.

I mandatet för revideringen av strategin framhålls att strategin skall bidra till att stärka och påverka relevanta internationella processer bl. a. i EU, OECD och FN och att de sociala och ekonomiska dimensionerna skall ingå med större vikt i den reviderade strategin.

I den reviderade strategin har nya mål och insatser identifierats för perioden 2005-2008 medan de långsiktiga målen inte förändrats. Den reviderade strategin innehåller dessutom ett nytt kapitel, under tvärgående insatsområden, om bärkraftig produktion och konsumtion. Detta är ett bidrag till uppföljningen av genomförandeplanen från WSSD i Johannesburg. Vidare ingår det ett kapitel om den sociala dimensionen, med särskild vikt på befolkningsutveckling, folkhälsa samt utbildning och forskning.

Under de senaste åren har mycket skett såväl internationellt, regionalt som lokalt kring hållbar utveckling. Resultaten på världstoppmötet i Johannesburg 2002, där det antogs en omfattande genomförandeplan samt en politisk deklaration är en sådan större förändring. Inom den Europeiska Unionen kan särskilt framhållas resultatet från Göteborgstoppmötet, juni 2001, där det antogs en strategi för hållbar utveckling och östutvidgningen. Dessa förändringar har inarbetats på olika sätt, och beaktats vid strategiarbetet.

Utkastet till den reviderade strategin har sänts för yttrande till ca 120 icke-statliga nordiska organisationer (NGO:er). Svaren från dessa organisationer har utvärderats, och beaktats i revideringen av strategin. En lista över de NGO:er som gjort kommentarer, finns i bilaga 2. Flera NGO:er har framhållit behovet av tydliga målsättningar, tidplaner och indikatorer, den globala och den sociala dimensionen av en hållbar utveckling, precisering och användning av hävstångsprincipen, och nordisk nytta. En av utmaningarna med att vidareutveckla det nordiska samarbetet med hållbar utveckling, är att ta fasta på flera av de synpunkter som framkommit.

1.2 De nordiska ländernas gemensamma utgångspunkt

Statsministrarnas mål med hållbar utveckling ligger i förlängningen av den definition som gjorts inom Agenda 21, Riodeklarationen och Brundtlandkommissionen:

”En bæredygtig udvikling eren udvikling som opfylder nuværende generationers behov uden at bringe fremtidige generationers mulighed for at opfylde deres behov i fare. (.....). I sidste ende er bæredygtig udvikling dog ikke nogen endegyldig tilstand af harmoni, men snarere en ændringsproces hvor udnyttelsen af ressourcerne, styringen af investeringerne, retningen for den teknologiske udvikling og institutionelle ændringer kommer i overensstemmelse med fremtidige såvel som nutidige behov”.

En hållbar utveckling innehåller tre ömsesidigt beroende dimensioner: en ekonomisk, en social och en ekologisk dimension. En hållbar utveckling innebär att det etableras en bättre integrering av de tre dimensionerna, där den ekologiska dimensionen sätter de yttre ramarna.

Den ekologiska dimensionen av hållbar utveckling och integrering av miljöhänsyn har varit, och är fortfarande en mycket stor utmaning i Norden, och statsministerdeklarationen om hållbar utveckling lägger i sina formuleringar stor vikt vid den ekologiska dimensionen i hållbar utveckling.

De nordiska välfärdsstaterna har, historiskt sett, lagt vikt vid integreringen av sociala hänsyn. Målet, att främja livskvalitet, baserat på gemensamma grundvärden, som rättvisa, jämlikhet, demokrati, öppenhet och engagemang. Dessa mål kommer även i fortsättningen att vara centrala.

Målsättningar när det gäller hälsa, sysselsättning och jämställdhet mellan könen skall utvecklas som en del av målen och insatserna för de enskilda sektorerna. Detta bör omfatta alla grupper, och gäller bl.a. en mer universell utformning av byggnader och infrastruktur. Om t ex handikappade skall uppnå full integrering i samhället, måste detta ske genom planering och praktiska insatser på en rad områden..

Agenda 21 samt deklarationen och genomförandeplanen från WSSD i Johannesburg slår fast att jämställdhet mellan kvinnor och män, vilket bl.a. inbegriper deltagande i ekonomiska och politiska beslutsprocesser, utgör en av förutsättningarna för en hållbar utveckling, och för genomförande av Agenda 21 i sin helhet. I en internationell jämförelse har de nordiska länderna kommit långt i utvecklingen, men fortfarande råder skillnader mellan kvinnor och män beträffande tillgång till ekonomiska resurser, makt och inflytande.

Några av vår tids största och svåraste utmaningar handlar om att skapa förutsättningar för välbstånd i alla länder utan att det leder till underminering av jordens klimat, ekosystem och människors hälsa. Genom att i ökad omfattning satsa på s k miljödri-ven tillväxt och välfärd kan bidra till att lösa flera av dessa utmaningar. Industrieländerna har ett ansvar att gå före i arbetet med en omställning till ett miljömässigt hållbart samhälle. Samtidigt öppnas möjligheter som kan innebära väsentliga fördelar för ekonomisk utveckling och sysselsättning. Omställningen kommer att kräva utveckling av nya teknologier och ny kompetens, och kan medföra att det skapas nya marknader för produkter och tjänster. Norden kan uppnå en fördelaktig position på de nya marknaderna genom en konsekvent insats på hållbar utveckling och tillväxt, och

därmed skapa nya arbetstillfällen. Samtidigt kan en insats för uppbyggande av kompetens på detta område säkra framtida sysselsättning vid omställningar. Detta gäller både i Norden och i närområdena.

Genom omställningen mot en hållbar utveckling genom integrering av miljöhänsyn och hållbar utveckling inom sektorpolitiken skapas samtidigt möjligheter att främja tillväxt, sysselsättning och välfärd, samtidigt som miljöhänsyn får ökad uppmärksamhet. Insatsen för att säkra sysselsättningen vid omställningen till en hållbar utveckling är därför en integrerad del av omställningsarbetet i sektorerna.

Denna strategin är den överordnade ramen, som är utgångspunkt för nordiska delstrategier och handlingsplaner. Den följer de överordnade prioriteringarna för det nordiska samarbetet och är utgångspunkt för en löpande omställning mot en hållbar utveckling i de nordiska länderna och i det nordiska samarbetet.

Strategins syfte

Den nordiska hållbarhetsstrategin skall även fungera som en utgångspunkt i samband med gemensamma nordiska inspel i internationella förhandlingar om hållbar utveckling. Bland åtagandena från Johannesburg återfinns flera av strategins prioriterade områden. De nordiska länderna har bl a spelat en pådrivande roll både inför och i uppföljningen av världstoppmötet genom arbetet med ett tio-årigt ramverk av program för hållbar produktion och konsumtion. Det nordiska samarbetet har också påverkat EU:s insatser på det globala området. Andra områden där det nordiska samarbetet har möjligheter att påverka det internationella samarbetet, bl.a. inom EU, OECD och CSD, omfattar hållbart utnyttjande av havets resurser, miljöanpassad produktpolitik, begränsning av farliga kemikalier, att främja användningen av miljöteknik, förnybar energi och energieffektivitet samt användning av ekonomiska och andra styrmedel.

Samarbetet om hållbar utveckling skall bäras upp av en positiv vision av välfärd i och utanför Norden. Den nordiska strategin skall komplettera de nordiska ländernas nationella strategier och andra internationella och regionala strategier för en hållbar utveckling, och därmed bidra till att stärka de insatser, som görs i internationella fora. På detta sätt kan de nordiska länderna främja ett ökande och förpliktande internationellt samarbete för en hållbar utveckling.

Statsministrarna lägger vikt vid att principen om hållbar utveckling bör integreras i arbetet inom alla samhällssektorer och att Deklarationens målsättningar preciseras i en tvärssektoriellt förankrad strategi för hållbar utveckling.

Strategin inriktas på fem insatsområden, som är tvärgående när det gäller de ekonomiska sektorerna: Klimat, biodiversitet, havet, kemikalier och livsmedelssäkerhet. Dessa tvärgående områden är särskilt relevanta för preciseringen av statsministerdeklarationens mål, som framhäver biodiversitet, förorening av luft, jord och vatten, användning av förnybara och icke-förnybara resurser, samt att användningen av hälso- och miljöfarliga ämnen upphör.

De tvärgående områdena utgör miljömässiga, hälsomässiga, sociala och ekonomiska utmaningar, där framgången kommer att vara beroende av en insats tvärs över sektorer med integrering av principen om hållbar utveckling. Därför är strategins 'hjulnav', att man för valda sektorer inriktar sig på arbetet med integrering av miljöhänsyn och hållbar utveckling. De sektorer som omfattas är energi, transporter, lantbruk, fiske och skogsbruk.

En bärande princip för det nordiska samarbetet för hållbar utveckling i denna strategi liksom i den ursprungliga strategin, kommer på vissa områden att vara ”högsta tillämpade ambitionsnivå”, på så sätt att man genom att följa det nordiska land som har den högsta ambitionsnivån, använder det nordiska samarbetet som hävstång både nationellt och internationellt.

De nordiska länderna, som räknas till världens rikaste länder, känner sitt ansvar för en hållbar utveckling. Målet är att som ansvarskännande samfund, skapa positiva förändringar inom överskådlig tid.

En hållbar utveckling kan inte upprättas isolerat i ett enda land eller en enda region. Norden är starkt beroende av utvecklingen i Europa och i hela världen. Den internationella handeln innebär starka kopplingar mellan olika länder. Detta gäller också t ex gränsöverskridande föroreningar och klimatförändringar samt den ekonomiska och sociala utvecklingen. Samtidigt medför de nordiska ländernas produktion och konsumtion en väsentlig miljöbelastning i andra länder. Framsteg mot en hållbar utveckling förutsätter också att länder – enskilt och regionalt – påtar sig ett ansvar och inleder ett samarbete för en hållbar utveckling, som främjar lösningar gällande gemensamma utmaningar. Man bör därför försöka utvidga det nordiska samarbetet med de regioner som omger Norden, där de nordiska länderna har en särskild stor möjlighet att bidra till en hållbar utveckling.

Det finns många likheter mellan de nordiska länderna med hänsyn till samhällsstruktur och kulturell bakgrund. Det råder i de nordiska länderna särskilt gynnsamma betingelser för att bidra till en övergång till hållbar utveckling. Detta beror på politisk stabilitet, ett nära samarbete mellan regionens länder, väl fungerande rätts samhällen, samt välutbildade medborgare med en betydande omställningsförmåga. En rad gemensamma problem och utvecklingspotentialer skapar underlag för ett nära samarbete. Det finns en ambition att gemensamt skapa ett mervärde genom samarbete för en hållbar utveckling.

Samtidigt avspeglar arbetet med hållbar utveckling de stora skillnader i betingelser och förutsättningar, som också gör sig gällande mellan de nordiska länderna. Det finns stora variationer mellan de nordiska länderna i relation till den samhällsekonomiska betydelsen av t ex fiske, lantbruk, skogsbruk och industri. Det råder också stora skillnader mellan de utmaningar i samband med integrering av miljöhänsyn och hållbar utveckling, som de enskilda länderna står inför.

Statsministrarna har framhållit ursprungsbefolkningars roll vid omställningen till en hållbar utveckling. Riodeklarationen fastslår, att ursprungsbefolkningen på grund av sitt kunnande om användbara traditionella metoder har en viktig roll i samband med naturförvaltning och utvecklingsfrågor. I Norden är samer och inuiter ursprungsbefolkning. De nordiska länderna arbetar för att främja ursprungsbefolkningens sak, och kommer att fortsätta att arbeta för att stärka ursprungsbefolkningens rättigheter genom en politisk dialog, baserad på bl a internationella deklarationer och avtal. De nordiska länderna och de självstyrande områdena kommer, både internationellt och inom Norden att fortsätta att garantera ursprungsbefolkningen rätt att delta i de beslutsprocesser som berör traditionella landområden, näringsfång och levnadssätt.

1.3 Utmaningar

Det är i synnerhet tre förändringsprocesser inom samhället som är utmanande och ger upphov till frågor vid utvecklingen i industriländerna: Globalisering, utvecklingen av informationssamhället och hållbar utveckling. Globaliseringens mest utmärkande drag är internationaliseringen av marknadsekonomin och det ökande beroendet mellan olika länder.

Utvecklingen av informationssamhället innebär att de samhälleliga och institutionella relationerna blir långt mer öppna och genomsynliga. I informationssamhället är kunskap den viktigaste produktionsfaktorn, som kommer att spela en avgörande roll i industriländernas framtida tillväxtstrategier. Informationstekniken har också öppnat en möjlighet för utveckling av nya relationer i näringslivet, det civila samhället och i politiken. Det allt större, snabbare och mera genomsynliga informationsflödet har ökat förväntningarna på myndigheter, företag och institutioner om större öppenhet och ansvar.

En hållbar utveckling är en utmaning när det gäller att bringa människans aktiviteter och produktions-/konsumtionsmönster i överensstämmelse och balans med naturens funktioner och bärkraft, samtidigt som långsiktiga ekonomiska och sociala krav tillgodoses. Att investera i människors hälsa och satsa på barn och ungdomar är också viktiga samhällsekonomiska frågor.

Världssamfundet har genom FN uppnått en hög grad av enighet när det gäller bedömningar av vilka huvudsakliga utmaningar som är anknutna till hållbar utveckling. Brundtlandkommissionen påpekade att det var internationell fattigdom och miljö som var de huvudsakliga utmaningarna. Vid toppmötena i Rio och Johannesburg gjordes samma bedömningar. I genomförandeplanen från Johannesburg slås det fast att utrotandet av fattigdom är den största världsomspännande utmaningen, som världen står inför idag, och ett oundgängligt krav för hållbar utveckling, särskilt i utvecklingsländerna.

Fattigdomen i hela världen, och fördelningspolitiken i rika industriländer är olika. Medan begreppet fattigdom i Norden kan knytas till att enskilda grupper har en relativt låg inkomst i förhållande till genomsnittet, och till olika sociala problem, är utmaningarna i ett världsomspännande perspektiv att en betydande del av jordens befolkning lever kring existensminimum. Under år 2000 antog FN Milleniedeklarationen med konkreta mål för bekämpande av fattigdom, däribland mål om bl a utrotande av extrem fattigdom och svält, grundskoleutbildning för alla, säkrande av en miljömässigt hållbar utveckling och bekämpande av hiv/aids, malaria och andra smittsamma sjukdomar. Dessa mål avspeglar att fattigdomen har både ekonomiska, sociala/hälsomässiga och miljömässiga aspekter.

Kampen mot fattigdom prioriteras högt i de nordiska länderna. Utvecklingspolitik är inte en del av det nordiska samarbetet i Nordiska Ministerrådets regi. De nordiska ländernas politik för bekämpning av fattigdom behandlas därför inte i denna strategi. För en närmare diskussion av ländernas biståndspolitik hänvisas till nationella handlingsplaner och strategier.

Efter Riokonferensen och Johannesburgkonferensen finns det ett växande erkännande av de gränsöverskridande och världsomspännande miljöproblemens allvar och natur. Omställningen mot en hållbar utveckling i Norden bör förena de väsentliga

drivkrafter för förändring – globaliseringen och utveckling av världssamfundet – med hänsyn till miljö, välfärd och gemensamma värden. Genom en framsynt politik och insatser som bygger på en stark politisk och folklig vilja till omställning, kan det i Norden ske en utveckling i riktning mot ett hållbart samhälle. Det finns behov av att utveckla produktions- och konsumtionsmönstren, där den ekonomiska tillväxten är frikopplad från ökad miljöbelastning.

Vidare skall förnybara naturresurser nyttjas och vårdas effektivt inom ramen för sin återskapande förmåga och icke-förnybara naturresurser skall användas på ett sådant sätt att de naturliga kretsloppen värnas och förnybara alternativ utvecklas och stödjas. Fram till 2020 skall man ha uppnått väsentliga resultat i de mest angelägna problemområdena. En tidig omställning ökar de framtida möjligheterna till handling och frihetsgrader, men är beroende av att man idag fattar framsynta beslut.

1.4 Genomförande och uppföljning

Huvudansvaret för uppföljning av strategins mål och insatser ligger hos de nordiska ländernas regeringar, och strategin kommer att bli ett viktigt element när politiken för en hållbar utveckling utformas. Ett genomförande av strategin förutsätter ett aktivt deltagande av aktörer på alla nivåer, däribland kommuner, näringsliv och icke-statliga organisationer.

Den reviderade strategins insatsområden beskriver långsiktiga mål för en hållbar utveckling fram till 2020, samt mål och insats fram till 2008. Dessa mål och insatser är utgångspunkten för efterföljande formulering av delstrategier och handlingsplaner, samt för en löpande omställning och anpassning av sektorerna under det Nordiska ministerrådet i riktning mot en hållbar utveckling. Ett antal indikatorer har utvecklats som en fristående del av uppföljningen av strategin och en sammanställning av dessa presenterades under våren 2003. (Se vidare kapitel 16).

DEL 1 – TVÄRGÅENDE INSATS-OMRÅDEN

2. Hållbara produktions- och konsumtionsmönster

2.1 Inledning

”Det krävs genomgripande förändringar av hur samhällen producerar och konsumerar för att uppnå en global hållbar utveckling. Alla länder bör främja hållbara konsumtions- och produktionsmönster i en process där de utvecklade länderna går i täten...”

(Genomförandeplanen antagen av Världstoppmötet om hållbar utveckling, para 14)

Det har länge funnits en insikt om de ohållbara produktions- och konsumtionsmönstren. Vid FN:s konferens kring miljö och utveckling i Rio de Janeiro 1992, var detta en viktig fråga och behandlades i såväl Riodeklarationen som i Agenda 21-dokumentet.

Enligt genomförandeplanen från Johannesburg skall ett tioårigt ramverk av program för hållbara produktions- och konsumtionsmönster utarbetas. Ramverket skall stödja regionala och nationella initiativ för hållbara produktions- och konsumtionsmönster där alla länder skall delta och de industrialiserade länderna skall gå i täten. Det är viktigt att de rika länderna, däribland de nordiska, går främst med konkreta initiativ och partnerskap, som driver arbetet med mera hållbara produktions- och konsumtionsmönster. De nordiska ländernas roll bör vara att fortsätta miljöanpassningen av konsumtion och produktion och därmed utveckla goda exempel på kunskapsuppbyggnad, informationsspridning, styrmedel samt samverkansformer mellan olika aktörer. Hållbara produktions- och konsumtionsmönster är ett centralt mål för politiken i de nordiska länderna. Näringslivet har ett betydande inflytande över den påverkan som varor och tjänster har på miljön under hela sin livscykel. En viktig aspekt är effektiv resursförbrukning i produktionen av varor och tjänster. En annan viktig aspekt är företagets produktion och produktionsmetoder och de emissioner de ger upphov till. En tredje aspekt är produkternas miljöbelastning i deras användning och slutligen vid utrangeringen. Den fjärde och sannolikt viktigaste aspekten är konsumentens val av lösning för att tillfredsställa sina behov.

För att näringslivet i Norden skall kunna upprätthålla sin internationella konkurrenskraft och bidra till ekonomisk tillväxt krävs en fortlöpande produktförnyelse. För att denna utveckling skall vara hållbar krävs att ekologiska och sociala aspekter integreras i detta arbete. Vad gäller integrationen av de ekologiska aspekterna i förnyelse-

arbetet ligger de nordiska länderna relativt väl till. De nordiska företagen ligger även långt framme vad gäller miljöanpassade processer och produkter samt miljöteknik.

Vid toppmötet i mars 2003, fann det Europeiska Rådet att *”Det fortsat [er] lige vigtigt at øge indsatsen på miljøområdet. Dette spiller en stor rolle for innovation og indførelse af nye teknologier, der fører til vækst og beskæftigelse. Miljømålene vil fungere som katalysator for innovation og modernisering inden for nøglesektorer som energi og transport og vil fremme nye investeringer i rene og mere ressource-effektive teknologier”*.

I internationella miljötilståndsrapporter, som t ex OECD:s Environmental Outlook och den Europeiska Miljöbyråns tredje tillståndsrapport, påpekas det att den samlade volymökningen av vår produktion, och konsumtion på de flesta områden överstiger effektivitetsförbättringar per producerad enhet, vilket har medfört att miljöbelastningen på de flesta områden totalt sett inte har minskat. Prognoser visar att det är mycket sannolikt att denna tendens kommer att fortsätta, vilket understryker behovet av ändringar i produktions- och konsumtionsmönstret.

Inom EU är flera viktiga initiativ på väg, som kan påskynda insatsen inom hållbar produktion och konsumtion. EU-kommissionen har framlagt ett meddelande om en ”integrerad produktpolitik” (IPP), som inriktar sig på att upprätta ramverk för löpande miljöförbättringar av produkter generellt genom hela deras livscykel, och att inrikta sig på de produkter, som har störst potential för miljöförbättringar.

I EU är miljöteknologi en viktig del inom sjätte miljöhandlingsprogrammet och en miljöteknologisk handlingsplan har lagts fram. De ekonomiska och miljömässiga potentialer som knyter an till miljöteknologisk innovation skall utnyttjas. Det är bl a väsentligt att i detta sammanhang främja samspelet mellan offentlig forskning och innovation inom privata företag, och att avlägsna marknadsmässiga och andra spärar för marknadsföring av miljövänliga teknologier, och spridning av dessa. Det är viktigt att sektorpolitiskt understödja denna process. Miljöteknisk innovation är samtidigt en kostnadseffektiv strategi för att tillmötesgå en rad miljömålsättningar.

I EU råder det enighet om att förstärka den s k Cardiffprocessen om integrering av miljöhänsyn i sektorpolitiken, bl a genom utvecklingen av sektorspecifika målsättningar för ”decoupling”, det vill säga att bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöstörningar.

Norden har under ett antal år gjort värdefulla erfarenheter i arbetet med att utveckla hållbara produktions- och konsumtionsmönster. De nordiska länderna har på det nationella planet bl a inriktat sig på den produktorienterade miljöstrategin och erfarenhetsutbytet när det gäller centrala styrmedel som miljöskatter och -avgifter, miljömärkning och miljövarudeklarationer, offentlig grön inköpspolitik, beaktande av miljöhänsyn i produktdesignfasen, livscykelanalys och miljöledningssystem.

Näringslivet spelar en avgörande roll vid genomförandet av hållbarhetsmålsättningarna och för att åstadkomma hållbara produktions- och konsumtionsmönster. För att näringslivet i Norden skall kunna bibehålla sin internationella konkurrenskraft, krävs det en fortlöpande produktförnyelse, där de miljömässiga och sociala aspekterna är viktiga konkurrensparametrar.

Konsumenten har också en viktig roll genom att påverka utbudet och därmed stötta företagen. Samtidigt har staten den viktigaste rollen genom att skapa förutsättningar och stödja företag och konsumenter att främja hållbar produktion och kon-

sumtion. En stor utmaning är att sprida kunskapen som de nordiska länderna har byggt upp till andra länder, samtidigt som de nordiska länderna leder utvecklingen, och fortsättningsvis arbetar för en sammanhängande insats för att ändra icke hållbara produktions- och konsumtionsmönster. Insatsen genom EU är central.

2.2 Långsiktiga mål

Det är avgörande att värdeskapandet sker inom ramarna av en hållbar utveckling. En ekonomisk utveckling som bygger på hållbara produktions- och konsumtionsmönster, framstår därför som ett överordnat strategiskt mål i arbetet för en hållbar utveckling. Det nära sambandet mellan ekonomisk tillväxt och allvarlig miljöbelastning på viktiga områden måste reduceras. ”Decoupling” av ekonomisk tillväxt och allvarlig miljöbelastning står därför centralt i arbetet för hållbar utveckling. Viktiga källor till ett sådant samband mellan ekonomisk tillväxt och allvarlig miljöbelastning är ändringar i företagssammansättningar mot mindre belastande företag, ökad resurs- och energieffektivitet, mindre miljöbelastande energikällor och utveckling och användning av mer miljövänliga teknologier. Det krävs insatser av samtliga aktörer i samhället för att skapa förutsättningar för hållbar konsumtion vilket inbegriper hållbar samhällsplanering och utvecklad infrastruktur med hänsyn även till sociala och kulturella aspekter.

De nordiska länderna kommer fram till 2020 att främja övergången till en mera hållbar utveckling, där sambandet mellan ekonomisk tillväxt och ökad belastning på miljön i högre grad än nu eliminerats. Norden avser på det globala planet ligga först i arbetet med att leva upp till Johannesburgmålsättningen om att skapa märkbara förändringar i de nuvarande, ohållbara produktions- och konsumtionsmönstren.

Åtgärder inom miljöområdet, som skall säkra en hållbar utveckling, skall vara omkostnadseffektiva. Det väsentliga är att de åtgärder, som vidtas, är så effektiva som möjligt, så att man får så mycket miljönytta som möjligt för pengarna. På detta sätt tillförsäkras miljön och samhället en optimal användning av våra resurser.

De nordiska länderna skall bidra till att främja gynnsamma förhållanden för att företagen skall kunna utveckla, producera och avsätta renare produkter, genom att stimulera utbud och efterfrågan på renare produkter, och genom att avlägsna hinder för marknadsföring av miljövänliga och resurseffektiva teknologier. Tendensen mot en ökande globalisering av marknaden väntas fortsätta. Detta medför stora utmaningar och möjligheter för näringslivet. Det är viktigt att det nordiska näringslivet får goda möjligheter utnyttja denna utveckling.

2.3 Principer

I statsministerdeklarationen från 1998 framhålls att ”Förnybara naturresurser måste nyttjas och vårdas effektivt inom ramen för sin återskapande förmåga” samt att ”Icke-förnybara naturresurser skall användas på ett sådant sätt att de naturliga kretsloppen värnas och förnybara alternativ utvecklas och stöds” (paragraf 5 och 6). Mot

denna bakgrund läggs centrala principer till grund för det nordiska arbetet med hållbara produktions- och konsumtionsmönster.

- *Gemensamt, men differentierat ansvar*

En central princip som omfattas av arbetet med hållbar utveckling i FN:s regi, är principen om att världens länder har ett gemensamt, men differentierat ansvar för att motverka de globala miljöproblemen. Detta återspeglas i att de rika länderna, däribland de nordiska har ett huvudansvar för sådana miljöproblem som till exempel klimatproblemet, och samtidigt har de största ekonomiska resurserna. Samtidigt innebär principen att inget land, inte heller de fattiga, kan avstå ifrån att ta miljöhänsyn.

- *Medansvar och gemensam insats*

Alla måste bidra till ett hållbart produktions- och konsumtionsmönster. Ett samordnat och effektivt deltagande från näringsliv, organisationer, centrala och lokala myndigheter och den enskilde förutsätter gemensam förståelse av utmaningen och att alla tar ansvar och ges möjligheter till att bidra. Detta kräver att aktörerna i största möjliga grad har tillgång till relevant information, och en god dialog mellan myndigheter och andra aktörer.

- *Ekosystemanpassning*

Ekosystem som bland annat skog, hav- och kustområden och färskvattensystem bidrar med viktiga funktioner och tjänster. Tjänster som vattenrening, jordförbättring och skydd mot översvämning är vitala för vår levnadsstandard. Ekosystemens funktioner skall därför bevaras och samhällsaktiviteter skall ske inom de gränser naturen tål.

- *Tänk efter före-principen*

Tänk efter före-principen innebär att vetenskaplig osäkerhet i sig själv inte skall vara en grund till att inte genomföra åtgärder mot miljöproblem. Tänk efter före-principen handlar om att anta ett långsiktigt perspektiv, eftersom man måste leva med konsekvenserna av irreversibla ändringar under mycket lång tid.

- *Förorenaren betalar-principen*

Principen om att förorenaren betalar innebär att den som förorsakar skada också står för kostnaden. Genom att sätta ett pris på miljöfördelar och förorening sätts ett samband mellan miljö och ekonomi, något som är i linje med idén om att mänsklig välfärd är central i en hållbar utveckling. Att förorenaren ställs inför ett pris på föroreningen bidrar till förbättring av miljön och att utsläppen reduceras, där detta kostar minst.

- *Samordning av politiska områden*

Målinriktat och effektivt arbete för mer hållbara produktions- och konsumtionsmönster kräver en tvärpolitisk syn över sektorer, integration av politik mellan olika beslutsnivåer, integration av olika hänsyn inom varje sektor och styrmedel som kostnadseffektivt bidrar till detta. En förstärkt insats för integration av miljöhänsyn i sektorpolitiken är nödvändig.

2.4 Styrmedel

Det är vanligt att skilja mellan tre huvudgrupper av nationella styrmedel: ekonomiska, administrativa och information. Dessutom utgör internationellt samarbete och forskning centrala premisser för hållbara produktions- och konsumtionsmönster.

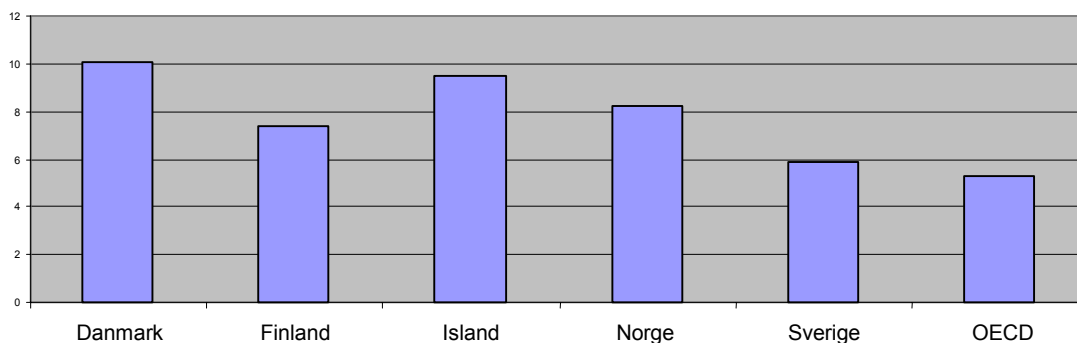
OECD rekommenderar att många moderna miljöproblem bäst hanteras med ett brett spektrum av styrmedel, där det är kombinationen av styrmedel, som avgör den samlade effektiviteten. OECD rekommenderar i synnerhet slopande av miljöskadliga subsidier och en mer systematisk användning av miljöskatter – samt avgifter och andra ekonomiska styrmedel för att säkerställa en korrekt prissättning på miljön.

De nordiska länderna lägger särskild vikt vid följande styrmedel:

Ekonomiska styrmedel

Ekonomiska styrmedel har använts i de nordiska länderna, utom på Färöarna, som redskap för att uppnå miljömål sedan slutet av 1980-talet. De nordiska länderna är de länder inom OECD som i störst grad använder sig av ekonomiska styrmedel i miljöpolitiken, se figur.

Intäkter från miljörelaterade skatter i procent av totala skatteintäkter, 1998
(siffror för Island är från 1995)

Källa: Environmentally Related Taxation in OECD Countries – Issues and Strategies, OECD (2001)

Vid användning av ekonomiska styrmedel sätts ett pris på miljön. Miljöskatter- och avgifter, handel med utsläppsrätter och retursystem är exempel på ekonomiska styrmedel som används i miljöpolitiken i de nordiska länderna. Ekonomiska styrmedel säkrar att prismekanismens goda effektivitetsegenskaper används när miljöbelastningen skall begränsas och säkrar att principen om att förorenaren betalar följs upp i praxis. Inrättas de ekonomiska styrmedlen så att alla aktörer i ekonomin står inför samma prisbild på samma typ av miljöskada, kommer utsläppsreduktioner att genomföras av företag och hushåll där detta kostar minst. Användningen av ekonomiska styrmedel är därför ett sätt att nå miljömålen till lägsta möjliga kostnad, det vill säga kostnadseffektivt..

I motsats till direkta regleringar som minimistandarder o s v ger ekonomiska styrmedel miljöbelastande verksamheter ett kontinuerligt incitament till att reducera utsläpp och utveckla mindre miljöskadliga produktionstekniker och bättre renings-teknologi. Användningen av ekonomiska styrmedel reducerar också miljöskada genom att påverka relativa priser, eftersom produktionskostnaderna ökar i verksamhe-

ter som genomför utsläppsreducerande åtgärder och/eller betalar för sina utsläpp. Dessa kostnader resulterar normalt i ökade produktpriser. Användaren får därför ett ekonomiskt incitament till att använda mindre av de mest miljöbelastande produkterna, och mer av de produkter som är relativt lite miljöbelastande.

Förutom att reducera miljöbelastningen på ett kostnadseffektivt sätt ger användningen av ekonomiska styrmedel intäkter. Där dessa intäkter används till att reducera miljöskadliga skatter kommer de samlade samhällsekonomiska kostnaderna knutna till finansiering av offentlig konsumtion och investering att reduceras. Sedan början av 1990-talet har både Danmark, Finland, Norge och Sverige implementerat miljöskatter samtidigt som skatterna på bl a inkomst av tjänst blivit reducerade genom sk grön skatteväxling.

Ofta värderas miljöpolitiken utifrån nivån på övergångar till miljöanpassade åtgärder och omfattningen av miljömotiverade skatter, avgifter och lagregleringar. Reducering av omfattningen av stödåtgärder mot negativa miljöeffekter kan emellertid ha lika positiv effekt på miljötillståndet som ovannämnda åtgärder. I de nordiska länderna hittar man offentliga stödåtgärder med negativ miljöpåverkan i huvudsak inom lantbruksektorn, transportsektorn och inom industrin.

Administrativa styrmedel

Exempel på administrativa styrmedel är direkt reglering av utsläpp, produktinnehåll o s v, avtal mellan myndigheter, branscher och företag om genomföring av åtgärder för att reducera miljöskada. Mest använt bland de administrativa styrmedlen är olika former för direkt reglering genom lagar och förordningar. Lagar gällande förorening och produkter samt lagverk knutna till samhällsplanering, arealanvändning och bygande är centralt i detta sammanhang. Dessa lagar reglerar viktiga förhållanden vid nyttjande av miljö- och naturresurser, och kan bidra till att säkra miljökvaliteter och tillgång till miljöresurser. Kommunerna spelar ofta en central roll vid genomförandet av de administrativa styrmedlen, t ex inom avfallsområdet.

Den fysisk-funktionella planeringen kan användas som ett instrument för att samordna en socioekonomisk utveckling genom att förebygga miljöproblem samtidigt som natur- och kulturmiljöer skyddas. Utmaningarna vid planeringen ligger i att säkra en effektiv användning av begränsade arealresurser, och att bidra till en balanserad regional näringsutveckling samt ett balanserat utnyttjande av resurser (natur och landskap, jord, vatten, luft).

I arbetet med att förändra produktions- och konsumtionssmönstren kan de krav som ställs vid inköp vara ett kraftfullt verktyg. Genom att ställa miljömässiga, sociala och etiska krav på produkter och tjänster eller på det säljande företaget i sig, stimuleras företagen att minska den negativa påverkan på miljön och samhället.

Information

Stora förhoppningar ställs på att information ska kunna ändra konsumenternas och producenternas attityder och beteenden i en hållbar riktning. Miljöinformation omfattar många olika områden t ex information om produktionsförhållanden, transporter, miljökonsekvenser vid olika typer av användning eller miljöpåverkan i avfallsledet. I ett hållbarhetsperspektiv kan informationen även omfatta sociala aspekter. Endast till viss del tillgodoses i dag behovet av denna information. Därför finns det behov av att tydliggöra behov, målgrupper och ansvarsfördelning mellan aktörerna. Stora möjligheter finns också förknippade med att vidareutveckla kunskapen om vad som kan uppnås med hjälp av information, framför allt på samhälls- och myn-

dighetsnivå. Vidare behöver forskningen på området utvecklas, koordineras och spridas. De nordiska länderna har sedan en tid arbetat med frågan (bl a genom arbetet för en integrerad produktpolitik) och har därför goda möjligheter att skaffa erfarenheter av och utveckla informationsverktyget ytterligare.

Forskning och utveckling

Forskning och utveckling sker i stor del inom det privata näringslivet. Det är viktigt att vidareutveckla samarbetet mellan näringsliv och det offentliga när det gäller detta område. Forskning knuten till utvecklingsfrågor, ökad användning av miljövänlig teknologi, naturvetenskaplig miljöforskning och integrering av globala perspektiv i all forskning är avgörande för att sambandet mellan ekonomisk utveckling och miljöbelastning skall reduceras. Internationellt samarbete om forskning och utveckling kan öka möjligheterna att uppnå goda resultat på områden där kompetens och resurser är fördelade mellan flera länder. De nordiska länderna har ett långtgående forskningssamarbete och bidrar också till internationella forskningsprogram.

Norden kan vara en viktig bidragsgivare när det gäller att utveckla mer miljövänlig teknologi på områden där de nordiska länderna har speciell sakkunnig kompetens. Det är vidare viktigt att använda styrmedel i miljöpolitiken som är tydliga och långsiktiga, så att företag finner det lönsamt att utveckla och använda miljövänlig teknologi.

De nordiska länderna ligger långt framme inom informationsteknikområdet. IT-tekniken kan vara ett kraftfullt instrument för att främja en hållbar utveckling. Exempelvis kan teknologin minska miljöbelastningen genom att effektivisera produktionsprocesser, transportsystem och energiförbrukningen hos olika apparater. IT-tekniken kan även bidra till att lösa viktiga problem inom vård, skola och omsorg. Ett nordiskt erfarenhetsutbyte kring möjligheterna att stärka IT-teknikens bidrag till en hållbar utveckling såväl ekologiskt som socialt bör inledas.

2.5 Mål och insatser 2005-2008

Regeringarna

2.5.1 De nordiska regeringarna avser att göra insatser för att stimulera till ett mer hållbart produktions- och konsumtionsmönster. För att uppnå detta är samarbete mellan myndigheter, näringsliv, kommuner och organisationer av avgörande betydelse. Detta förutsätter en aktiv dialog för att utveckla de nödvändiga rambetingelserna.

2.5.2 De nordiska länderna skall öka användningen av ekonomiska styrmedel, och skall fortsätta samarbetet när det gäller att använda ekonomiska styrmedel i miljöpolitiken, däribland utvärdera potentialen för en ökad samordning av dessa styrmedel i nordisk regi. De nordiska länderna skall utvärdera en ytterligare avveckling och omläggning av statliga stödåtgärder, som påverkar miljön negativt. Samtidigt kommer samarbetet med vidareutveckling av metoder för prissättning av naturens tillgångar och serviceeffekter att fortgå.

2.5.3 De nordiska myndigheterna skall utnyttja sin ägarroll och ta tydliga miljö- och etikhänsyn både i sin verksamhet, i finansiering, samt främja samhällsansvaret i företag.

2.5.4 De nordiska länderna skall arbeta för att den allmänna offentliga forsknings- och innovationsinsatsen i högre grad stödjer utveckling, tillämpning och spridning av miljöteknologi, med målsättningen att resurserna skall utnyttjas mera effektivt.

2.5.5 De nordiska länderna avser att stärka integreringen av miljöhänsyn i de olika sektorerna. NMR arbetar vidare med metoder för att varje sektors ansvar för och bidrag till en hållbar utveckling skall genomföras.

2.5.6 De nordiska länderna avser att ge tydliga signaler till alla statliga och kommunala verksamheter att ställa upp under kravet om hållbar konsumtion och produktion. Offentlig grön inköspolitik och miljöledningssystem är viktiga samarbets- och insatsområden.

2.5.7 NMR kommer att utveckla riktlinjer för tjänstemän som ansvarar för offentlig upphandling, och utveckla ett referenssystem, så att regeringar och lokala myndigheter kan registrera och jämföra sina prestationer när det gäller grön upphandling.

2.5.8 Nordiskt samarbete vid utveckling och distribution av verktyg, handböcker och kurser som en del av hjälpprogrammet skulle leda till fördelar på grund av dess storlek liksom till utbyte av kunskap och metoder mellan de nordiska länderna.

Kommunerna

Kommunerna har ansvaret för många av de offentliga tjänster som invånarna använder. Detta ger dem en enastående kontaktyta för att informera invånarna/förbrukarna om behovet av ett mer hållbart produktions- och konsumtionsmönster och hur detta kan uppnås. Kommunen har också en central roll i utveckling och anpassning av dessa tjänster så att de är förenliga med hållbara konsumtions- och välfärdsval.

Kommunerna har huvudansvaret för fysisk planläggning och bebyggelse inom nationella ramar. Inte minst genom att påverka fastighets- och byggsektorn, som representerar en stor del av energiförbrukningen och avfallsproduktionen, har kommunen stora möjligheter att planera för effektivitetsförbättringar inom dessa områden.

Lokala föreningar agerar ofta i nära samarbete med kommunen. Ideella organisationer kan vara till stor hjälp i analyser och förändringar på fältet. Speciellt kan globala perspektiv inkluderas i föreningsarbetet och broar byggas mellan lokalsamhällen i Norden och i mindre utvecklade länder. Kommunen har ett ansvar för att informera och stötta föreningsarbetet då dessa kan bidra till ett mer hållbart produktions- och konsumtionsmönster. Ofta är organisering i en Lokal Agenda 21(L21) process lämpligt.

Små- och mellanstora företag förhåller sig ofta i nära relation till kommunen och dess invånare. Hållbart produktions- och konsumtionsmönster bör ingå i denna dialog, speciellt med områden som anknyter till näringsutveckling och innovation.

Näringslivet

Näringslivssektorn omfattar många skilda branscher och företag inom såväl industri, handel och tjänstesektorn. Med hänsyn till den nära samverkan mellan industri- och tjänstesektorn och den fortlöpande ökade betydelse som tjänstesektorn får är det relevant att behandla näringslivssektorn som en helhet i samband med den nordiska strategin för en hållbar utveckling. Medborgarnas ökade miljömedvetenhet underlättar för de nordiska företagen att ta ett miljöansvar. Miljödriven affärsutveckling är en viktig metod för att främja en hållbar utveckling.

Näringslivet designar, producerar och marknadsför produkter och tjänster och har därmed stor påverkan på produktions- och konsumtionsmönstret. Medan myndigheterna har ansvar för att säkra ramvillkor som stimulerar näringslivet till ett hållbart produktions- och konsumtionsmönster, har näringslivet ansvar för att utveckla och införa innovativa lösningar som använder dessa ramvillkor för att säkra hållbara konkurrensfördelar nu och i framtiden. Denna ömsesidiga avhängighet avspeglar ömsesidiga förväntningar. Medvetenheten inom Norden om miljöproblemen liksom engagemanget i de sociala frågorna innebär att det bör finnas en betydande marknad för varor och tjänster som kan erbjuda lösningar på problemen. Näringslivets ökade erkännande av den potential som finns i sådana synergier, avspeglas i det ökade intresset för Corporate Social Responsibility (CSR).

I tillägg till de generella åtgärder som nämnts ovan, kommer de nordiska länderna att verka för åtgärder för att stötta näringslivets arbete med mer hållbart produktions- och konsumtionsmönster.

2.5.9 Nordiska Ministerrådet kommer före 2008 att utvärdera de nordiska näringslivsinriktade stöd- och investeringsåtgärderna inom NMR:s ansvarsområde i förhållande till deras inverkan på produktions- och konsumtionsmönstret.

2.5.10 Norden skall stärka samarbetet när det gäller att sprida verktyg, som gynnar ett miljömässigt och socialt ansvar hos företag, så som t ex FN:s Global Compact, OECD:s riktlinjer för multinationella bolag, EMAS, ISO 14001 och eko-design.

2.5.11 Investeringsfonder anpassas alltmer till miljöfaktorer och sociala faktorer när det gäller investeringsstrategier, men insamling av relevant information från företag är ofta en kritisk faktor. Standardisering skulle minska förvaltningskostnaderna för både investerare och företag. Denna marknad är global, och standardiseringen borde hanteras på internationell nivå (så som i GRIP) med nordiskt stöd och inflytande. De nordiska länderna kommer att införa mekanismer som gör utvecklings- och innovationsfonder mer lättåtkomliga för att understödja målen för en hållbar produktion och konsumtion, och de kommer att rapportera om erfarenheterna från pensionsfonder och offentliga fonder.

2.5.12 Kommunikation gällande produktrelaterad miljöinformation är ofta ineffektiv och mindre användbar på grund av bristande standardisering. De nordiska länderna avser att samarbeta med näringslivet i utveckling och verkställande av standarder för kommunikation gällande relevant information.

2.5.13 De nordiska länderna skall genom erfarenhetsutbyte stärka näringslivet insats för en hållbar utveckling. Arbetet skall fokusera på principerna i den integrerade produktpolitiken häribland livscykelperspektiv, miljöledningssystem och miljömärkning. Speciell fokus skall riktas mot kompetensbehovet hos små- och medelstora verksamheter.

2.5.14 Jämfört med många andra länder i Europa har de små företagen i de nordiska länderna en mycket stor betydelse för sysselsättning och näringslivets utveckling. I nordisk samverkan finns goda förutsättningar för att utveckla småföretagsanpassade effektiva arbetsmodeller för miljöanpassad produktutveckling och miljödriven affärsutveckling. Dessa arbetsmodeller skall inte enbart inriktas på miljöaspekten utan även på den sociala dimensionen.

2.5.15 NMR uppmanas att värdera möjligheterna att utveckla en nordisk handlingsplan för att främja miljöteknik.

Näringslivet förväntas utnyttja de nya möjligheterna som öppnar sig genom innovation av produkter och produktion genom att:

- Bidra aktivt i dialog med myndigheterna för att utveckla ramvillkor för hållbar produktion och konsumtion
- Delta aktivt i utformning och genomförande av forsknings- och innovationsinsatser riktade mot mer hållbara produktions- och konsumtionsmönster.
- Säkra att medarbetarna har den kompetens om ramvillkor, teknologi och hållbar utveckling som är nödvändig för hållbar innovation.
- Anpassa verksamhetens ledningssystem så att miljöhänsyn och sociala hänsyn tas till vara.
- Samarbeta med underleverantörer för att utveckla hållbara produkter och samarbetsformer (speciellt med hänsyn till transport och förpackningar).
- Vara förvissad om sin roll som ägare, och därmed moraliskt och profilmässigt medansvarig vid investeringar i andra verksamheter.
- Erbjuder sina kunder produkter och relevant information som ger konsumenten möjlighet att välja hållbara konsumtionsmönster.

Konsumenterna

I slutänden är det konsumenternas preferenser som bestämmer produktionen av varor och tjänster. Små förändringar i slutförbrukarnas beteende kan ha stor effekt på miljöbelastning när produktens livscykel tas i beaktning.

Fokus på konsumenternas roll är därmed viktigt. Många styrmedel bör tas i bruk, häribland ekonomiska styrmedel som i hög grad kan påverka konsumtionen. Tilläggsas kan att miljömärkning, såsom Svanen och EU Blomman i detta sammanhang kan hjälpa enskilda konsumenter att göra mer miljömedvetna val. Konsumenterna påverkar produktutvecklingen mest när produkterna riktar sig till institutionella kunder (t ex miljömärkt kopieringspapper) eller när ärendet tagits upp i media. Detta pekar på ett behov av koordinering om ”de många små” skall få någon marknads-effekt.

Arbetet med förbättrad information till konsumenterna (t ex miljömärkning) måste ses i ett långt perspektiv eftersom det tar tid att vänja dessa till nya beteenden och konsumtionsmönster. Som tidigare nämnts har näringslivet huvudansvaret för att säkra att kunden får trovärdig och förståelig produktrelaterad information. De nordiska länderna stöttar neutrala, effektiva och trovärdiga informationssystem, inklusive miljömärkning.

Exempel från Norge

- Från 2004 fick norska medborgare utvidgad rätt till miljöinformation genom en egen lag. Den nya miljöinformationslagen ger alla medborgare rätt till upplysningar både från offentliga myndigheter och enskilda företag om förhållanden som har betydelse för miljön. En förutsättning för att den nya miljöinformationslagen ska fungera så som avsetts, är att allmänheten använder den aktivt. Lagen ska sätta medborgarna i stånd att bidra till skyddet av miljön, skydda sig mot hälso- och miljöskador, och påverka offentliga och enskilda beslutsfattare
- Kommunernas centralförbund i Norge anser det viktigt att kommunerna utnyttjar sitt lokalpolitiska handlingsutrymme genom att stimulera arbete med hållbar praxis, bl a genom folkvalsprogrammet (www.kikarsikte.no).
- Miljøfyrtårn är ett enkelt miljöcertifieringssystem som vänder sig till små företag. Miljøfyrtårn utvecklades och sattes igång av Kristiansand kommun i Norge. I november 2003 är 176 kommuner med och 561 företag i 58 olika branscher är certifierade. (www.miljofyrtarn.no).

- GRIP center för ett hållbart produktions- och konsumtionsmönster upprättades av norska Miljöverndepartementet för att sprida kompetens och metoder till offentliga och privata verksamheter. GRIP styrs av representanter från arbetslivet, forskningen och NGO:er och finansieras av offentliga medel och försäljning av vägledning, kurser och uppdrag (www.grip.no)
- ox: Norwegian Product Information Bank: är (snart) en Internetdatabas som framställer jämförbar maskinläsbar miljöinformation om produkter, tillgängliga för köpare och användare, så att de kan a) välja mera ekologiska och människovänliga alternativ, och b) vidta lämpliga försiktighetsmått vid lagring, användning och utträngning. Den första versionen avser endast kemiska produkter. (www.pib.no).

Turism

Den nordiska turistnäringens bidrag till den nordiska ekonomin är betydande. 2003 gjordes det ca 112 miljoner övernattningar i Norden. Av dessa utgjordes 71,5 procent av de nordiska länderna själva.

Handels-, hotell- och restaurangsektorn är den näst största nordiska sektorn räknat i antalet anställda.

Turism förknippas dock med ett antal negativa konsekvenser som kan hota den natur- och kulturmiljö som är attraktiv för turister. Det är därför viktigt att turismen i de nordiska länderna utvecklas på ett sätt som gynnar en långsiktig hållbarhet och gör så stor nytta som möjligt för lokalsamhället i Norden.

2001 utarbetade en arbetsgrupp vid Nordiska Ministerrådet rapporten "Towards a sustainable Nordic Tourism". Rapporten skall ses som den nordiska turistindustrins bidrag till att uppfylla den överordnade nordiska hållbarhetsstrategin. En handlingsplan utarbetades våren 2003 med förslag till en ansvars- och rollfördelning för genomförandet mellan arbetsgruppen för turism, nationella, regionala och lokala organisationer samt de nationella turistråden.

För att genomföra den gemensamma nordiska handlingsplanen för en hållbar utveckling inom turistsektorn har man enats om ett antal mål och insatser för perioden 2005-2008. Man kommer att utarbeta en gemensam uppsättning hållbarhetsindikatorer för turismutvecklingen i de nordiska länderna, synliggöra nyttan av att införa miljöledningssystem för företag och destinationer samt verka för att kunskap och medvetenhet bland lokalbefolkningen och turistnäringen om hållbarhetsaspekternas betydelse för turismens utveckling.

Bygg och Bo

Inom ramen för ämbetsmannakommittén kring bygg- och boende har en strategi för ett nordiskt samarbete för en hållbar utveckling av ett hållbart boende och byggande utformats. Det övergripande målet är att "Den byggda miljön /i städer, tätorter och samhällen/ utformas, förändras och förvaltas så att den utgör en god, hälsosam och trygg livsmiljö samt så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och naturresurser främjas och miljöbelastningen minimeras."

Ett antal delmål samt förslag till nordiskt samarbete har också identifierats. Exempel på delmål är att begränsa den areella tillväxten av städer och verka för en miljöanpassad och resurssnål bebyggelse- och trafikstruktur, motverka obalanser i fråga om livsvillkor mellan olika bostadsområden samt utveckla formerna för att öka delaktigheten för enskilda medborgare vid förändring och förvaltning. När det gäller områden där nordiskt erfarenhetsutbyte kan vara av intresse lyfts bl a forskning kring den hållbara staden fram samt samverkan om kunskapsunderlag om de nordiska städerna. www.norden.org/bygg/sk/

Exempel från Norge

Fastighets- och byggsektorn står för 40 % av energiförbrukningen och materialförbrukningen i samhället och 40 % av deponerat avfall är byggavfall. Sektorn lägger också beslag på betydliga landarealer. Målet om hållbar samhällsutveckling anger att miljöbelastningarna från fastighetssektorn måste dämpas. Den höga och växande fastighetskonsumtionen representerar en utmaning när det gäller att nå miljömålen.

Kommunal- och regionaldepartementet i Norge kommer under 2004 utarbeta sin andra miljöhandlingsplan, och de områden man satsar på kommer att vara: Ökad arealeffektivitet och ökad hänsyn till biologisk mångfald, reduktion av energiförbrukningen i fastighets- och byggbranschen, kartläggning och reducerad förbrukning av hälso- och miljöfarliga byggmaterial, reducerad mängd byggavfall och ökad återvinning av byggmaterial, god kvalitet och byggsätt, miljövänligt förvaltning, drift och underhåll.

3. Den sociala dimensionen

De nordiska välfärdsstaterna har historiskt sett lagt stor tonvikt på de sociala aspekterna i den ekonomiska utvecklingen av den nordiska välfärdsmodellen. Syftet har varit att främja ett antal grundläggande värderingar som rättvisa, jämlikhet, demokrati, öppenhet och delaktighet. En ambition med strategin är att införliva hälsa, sysselsättning och jämställdhet mellan kvinnor och män som en integrerad del av målen och insatserna för de enskilda sektorerna. En utgångspunkt vid revideringen av strategin har varit att ge större utrymme åt den ekonomiska och sociala dimensionen av hållbar utveckling. Det innebär att de sociala frågorna i bred bemärkelse – i betydelsen arbetsmarknads-, arbetsmiljö- och socialpolitik, social trygghet, utbildning, kultur, jämställdhet och hälsofrågor, beaktas i högre grad än tidigare i flera sektorer.

I följande avsnitt framhävs tre kärnområden inom den sociala dimensionen av betydelse för den framtida hållbara utvecklingen av den nordiska välfärdsmodellen; den demografiska utvecklingen, folkhälsa samt utbildning. En utgångspunkt har varit att jämställdhet mellan män och kvinnor utgör centrala förutsättningar för hållbar utveckling.

3.1 Befolkning och välfärd

Utveckling och gemensamma utmaningar

Historiskt vilar de nordiska ländernas välfärdspolitik på en ekonomisk politik för full sysselsättning och en aktiv fördelningspolitik som syftar till att omfördela resurser och inkomster. Kännetecknande för den nordiska modellen är effektiva arbetsmarknader med högt arbetskraftsdeltagande för män och kvinnor, relativt jämn lönestruktur, hög anställningstrygghet, god utbildning, låg andel fattiga, inkomstrelaterade sociala förmåner och offentligt finansierade välfärdstjänster som omfattar alla medborgare.

Allt fler äldre

De nordiska invånarna blir allt äldre. Vi lever allt längre och håller oss friskare allt längre upp i åldrarna. Antalet äldre ökar markant medan antalet yngre minskar. Det totala invånarantalet kommer gradvis att öka, snabbast i Island och något svagare i Norge, Danmark och Sverige under den kommande femtioårsperioden.

Den låga fertiliteten är ett skäl till den demografiska situationen. Jämfört med tidigare bildar vi familj senare i livet genom att åldern för när kvinnor respektive män får sitt första barn har skjutits upp. Under de senaste 100 åren har det genomsnittliga antalet barn per familj i Norden minskat från 4-5 barn till knappt 2. Sverige har med sina 1,5 barn den lägsta noteringen, medan Island och Färöarna historiskt sett haft en högre fertilitet än de övriga nordiska länderna. Prognoserna fram till 2050 visar på en viss ökning av barnafödandet i Danmark och Sverige.

En ökning av medellivslängden är ett annat skäl. Enligt befolkningsprognoserna kommer medellivslängden att höjas med 3 - 5 år i de nordiska länderna de närmaste femtio åren. Enbart i Finland tredubblas andelen 80-åriga och äldre och utgör drygt

10 % av invånarna år 2050. I Grönland är tendensen att invånarantalet framöver kommer att vara svagt stigande, fertiliteten svagt fallande och medellivslängden stigande.

Allt färre yrkesaktiva

Trots ett förhållandevis gynnsamt arbetskraftsdeltagande i åldersgruppen 55 – 60 år går de nordiska länderna på sikt mot en utveckling med allt fler icke-yrkesaktiva och allt färre förvärvsarbetande. Andelen yngre och äldre i arbetskraften väntas öka, medan personerna i åldrarna 25 - 54 år blir färre. År 2050 kommer det i Finland, Norge och Sverige att gå 2 - 2,5 yrkesaktiva på varje pensionär i förhållande till dagens 3 - 4 personer. Ett trendskifte kan i Sverige förväntas år 2008, då de stora årskullarna från 1940-talet går i pension. Motsvarande utveckling kan väntas även i Finland, Danmark och Norge.

Enligt nordiska prognoser förutspås en blygsam ökning av arbetskraftsutbudet räknat i antalet arbetade timmar. Det genomsnittliga arbetskrafts-utbudet per sysselsatt antas dock fortsatt minska. Mätt i antalet arbetade timmar utfördes i Sverige år 2000 2 % mindre arbete än år 1965 trots att invånarantalet vuxit med 14 %. Antalet individer i kärnarbetskraften förväntas att vara detsamma år 2020 som år 2003; givet samma förvärvsfrekvens, närvaro och arbetstid kommer ingen ökning av antalet arbetade timmar att ske. I Grönland ökade den potentiella arbetsstyrkan under 2000 till 2003 till följd av en förändring av pensionsåldern från 60 till 63 år.

Tidpunkten för fast förankring i arbetslivet bland ungdomar har flyttats fram till följd av bl a längre utbildning och större inslag av tillfälliga anställningsformer. En konsekvens är att familjebildning och barnafödande skjuts upp i åldrarna. Minst hälften av svenska kvinnor födda år 1950 hade fått barn då de fyllt 25 år, medan det bland kvinnor födda år 1970 bara var var fjärde kvinna, som hade barn, vid fyllda 25 år.

Allt fler lämnar arbetslivet i förtid

Norge och Sverige har en högre sysselsättningsgrad för invånare 55 år och äldre än Danmark och Finland. Gemensamt för de nordiska länderna är att arbetskraftsdeltagandet minskar kraftigt för både män och kvinnor från åldersgruppen 55-59 år till åldersgruppen 60-64.

Tabell 3.1 Andelen sysselsatta år 2002 i åldrarna 55-59 år, 60-64 år, och 65 och äldre.

Land	Kvinnor			Män			Kvinnor och män		
	55-59	60-64	65+	55-59	60-64	65+	55-59	60-64	65+
Danmark	73,1	24,8	2,5	85,7	45,0	8,2	79,5	35,4	5,0
Finland	71,8	25,0	2,5	71,1	30,1	6,2	71,4	27,6	4,1
Island	86,9	83,2	13,3	93,4	88,8	28,6	90,2	86,0	20,2
Norge	74,6	52,0	10,5	83,6	60,0	15,6	79,2	56,0	12,9
Sverige	79,7	53,7	5,7	84,7	60,8	14,7	82,2	57,3	9,9

Källa: OECD

Det paradoxala är att samtidigt som allt fler personer överlever i god hälsa och arbetar relativt högt uppe i åldrarna, lämnar allt fler arbetslivet före den ordinarie pensionsåldern. Det tar sig bl a uttryck i hög sjukfrånvaro och förtida pensionsavgångar. En ökning av sjukfrånvaron kan noteras i alla åldersgrupper framför allt i Sverige och Norge under senare år. Svenska studier visar att kvinnor har en signifikant högre sjukfrånvaro jämfört med männen. Tendensen att förtidspensionera sig har uppmärksamats i Sverige, Norge och Finland.

Det finns dock inga generella, entydiga förklaringar till det tidiga utträdet ur arbetslivet. Faktorer som antas påverka sjukfrånvaron och den reella pensionsåldern är bl a pensionssystemens utformning, ersättningsnivån i sjukförsäkringen, andelen äldre i arbetsför ålder och alltmer hårdnande krav på vissa arbetsplatser.

I Danmark är en bidragande orsak till att arbetstagare lämnar arbetslivet i förtid att personer vid fyllda 60 år har rätt att sluta arbeta och få s k efterlön. Pensionsåldern i Norge är 67 år men en stor del av de äldre lämnar arbetslivet genom förtidspension, (avtalsbaserad förtidspension, AFP) eller genom sjukpension. Sjukpension är vid de flesta tillfällen en konsekvens av längre sjukperiod. Det låga arbetskraftsdeltagandet bland de äldre i Finland beror delvis på pensionssystemet i kombination med hög långtidsarbetslöshet.

I Grönland är 1,8 % av åldersgruppen 15-34 år förtidspensionerade. 6,8 % av åldersgruppen 35-54 år förtidspensionerade. Totalt är ca 2500 personer inom en potentiell arbetsstyrka på ca 27 000 förtidspensionerade. Orsakerna till det höga antalet förtidspensionerade i arbetsför ålder har inte registrerats, men det förmodas att det i hög grad beror på psykiska följder av dåliga uppväxtförhållanden.

Försämrade välfärd för vissa grupper

Trots ekonomisk tillväxt under 1990-talet har en ökande segregering på arbetsmarknaden lett till försämrade levnadsvillkor för vissa grupper, något som främst kan märkas i Sverige och Finland. De som framför allt har drabbats är långtidsarbetslösa, ensamförsörjande föräldrar, ungdomar, personer med utländsk bakgrund och särskilt utsatta grupper med multipla sociala problem, och hälsoproblem. Andelen personer i relativ fattigdom och social utslagning i Norden är dock bland de lägsta i världen. Även om en viss ekonomisk återhämtning skett på senare år har hushållen med de lägsta inkomsterna inte höjt sin inkomst i flera av de nordiska länderna.

I Grönland (liksom i andra arktiska områden i Norden) finns det ett ökande marginaliseringsproblem, eftersom ca 40 % av invånarna i arbetsför ålder har en bruttoinkomst lägre än minimilönen för utbildad arbetskraft. Arbetslösheten i Grönland är 6,7 %. Bland 20 - 24-åringarna är arbetslösheten 8,4 %. Arbetslösheten är störst bland dem som saknar yrkesutbildning, vilka utgör 76,5 % av de arbetslösa.

Barn och ungdom utgör en viktig tillgång i hållbarhetsarbetet. Sverige, Danmark och Finland karakteriseras av stora generationsskillnader. Detta avspeglas bl a i ungdomsarbetslösheten som med vissa variationer för samtliga nordiska länder legat på relativt höga nivåer under 1990-talet. Finland placerade sig med sina 20 procent arbetslösa i åldersgruppen 16-24 år högst år 2001. Andelen sysselsatta var i Sverige lägst i åldersgruppen 16-25 år (47 procent år 2002), framför allt beroende på att fler ungdomar väljer att studera vidare. Senare och otryggare inkomster har lett till sämre standardutveckling för ungdomsgenerationen i förhållande till den äldre generationen.

Utländska medborgares genomsnittliga arbetslöshetsnivå i de nordiska länderna är mellan en och en halv till tre gånger större än genomsnittet för de övriga invånarna. Statistik från Sverige, Finland, Danmark och Norge visar att personer från utomeuropeiska länder tenderar att vara överrepresenterade i mindre kvalificerade yrken.

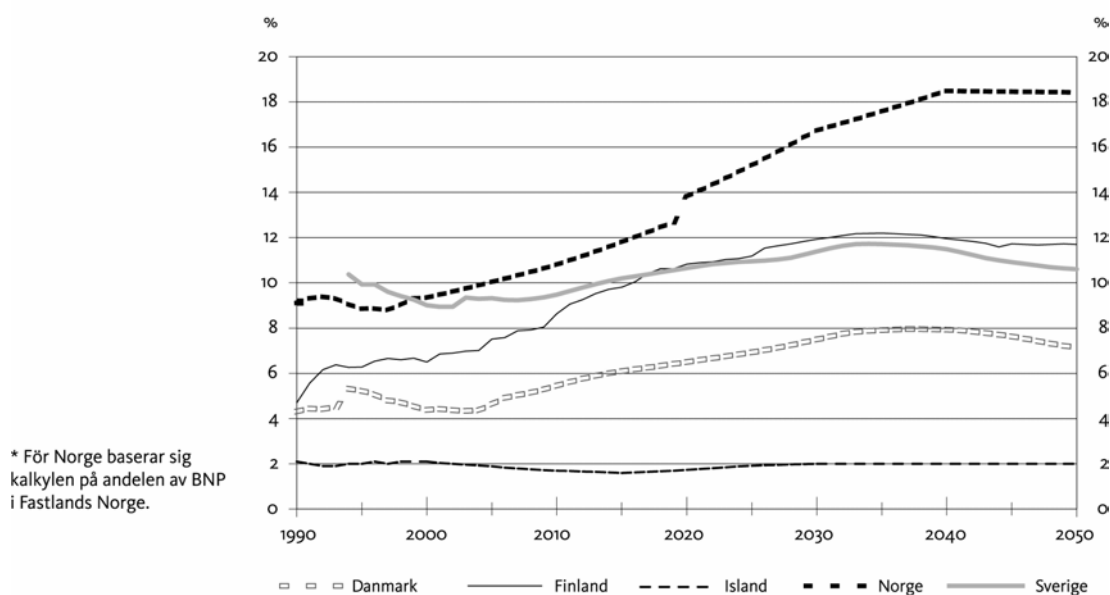
I samtliga nordiska länder – utom Island och Norge har socialbidrag fått en allt större betydelse för människors försörjning, något som i synnerhet gäller ensamföräldrar med barn, vars situation försämrats i förhållande till äldre barnlösa par. Tillförlitlig

nordisk statistik om utsatta barn saknas. Ur ett hållbarhetsperspektiv är de danska uppgifterna om den höga andelen utsatta barn till föräldrar i sociala risksituationer alarmerande.

Belastning på de offentliga finanserna

Den demografiska utvecklingen i de nordiska länderna kommer att öka trycket på de offentliga finanserna. Omkring en fjärdedel av dagens offentliga utgifter är åldersrelaterade, d v s finansiering av barnomsorgs- och skoltjänster samt pensioner och produktion av välfärdstjänster för äldre. Pensionsutgifterna som andel av BNP förväntas öka i samtliga nordiska länder den närmaste 40 åren om än i olika takt. En åldrande befolkning kommer dessutom att ställa krav på hälso- och sjukvård och välfärdstjänster.

Figur 3.1. Pensionsutgifter, % av BNP

Källa: Det framtida nordiska välfärdssamhället (Nord 2003:12)

De nordiska ländernas sociala utgifter - Island undantaget - har under perioden 1990 - 2000 varierat mellan 25 – 34 procent som andel av BNP med viss neddragning på senare år, framför allt för Sverige och Norge. Island har dock under samma period ökat sina sociala kostnader från en lägre nivå. I Grönland finns det en förhållandevis stor grupp låginkomstfamiljer, vilkas inkomster består av socialbidrag, naturahushållning och eventuella löneinkomster. Arbetslöshet förekommer bland de utbildade, men existerar knappast bland personer med utbildning.

Trenden i de nordiska länderna att senarelägga etableringen i arbetslivet i kombination med frånvaro från arbetsmarknaden på grund av långtidsarbetslöshet, en allt högre sjukskrivning och förtidspensionering medför på sikt lägre ekonomisk tillväxt och minskat skatteunderlag.

I Grönland utgör de samlade offentliga utgifterna nästan 80 procent av BNP. De sociala utgifterna utgör ca 20 procent av BNP.

Kraftfulla insatser krävs för att höja arbetskraftsutbudet och förbättra tillgängligheten på arbetsmarknaden för olika grupper i syfte att öka effektiviteten i ekonomin. Ar-

bets- och kompetenslinjen måste vinna fullt genomslag inom arbetsmarknads- och socialpolitiken.

Större tillgänglighet

Ett tillgängligt samhälle skapas genom generella åtgärder, som en naturlig del av produktdesign, arkitektur, samhällsplanering och service. Man bör alltid sträva efter lösningar som är tillgängliga för så många som möjligt för att minska behovet av särskilda lösningar och särskild anpassning i efterhand. Detta är även produktionsmässigt en mera hållbar strategi. "Design för Alla" förutsätter att man i all planering beaktar förekomsten av mänsklig mångfald och att den fysiska funktionsförmågan varierar, dels individer emellan, dels under varje människas livsförlopp. Varje samhällssektor bör därför sträva efter att utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare, inklusive personer med funktionshinder. Strategin följer upp FNs standardregler om lika möjligheter för människor med funktionshinder och rekommendationer från EU. Ett arbete har påbörjats för att utforma en nordisk plattform för att främja Design för Alla. Syftet är att plattformen ska leda till handlande inom NMR, och följa upp nationella mål och initiativ på området.

3.2 Folkhälsa och livsstilsrelaterade frågor

Folkhälsa och hållbar utveckling

Folkhälsofrågorna anknyter till samtliga tre dimensioner av hållbar utveckling. Folkhälsan är avhängig förmågan att framgångsrikt handskas med samspelet mellan den fysiska, ekonomiska och sociala miljön. En sund samhällsutveckling utan invånare stadd vid god hälsa är inte möjlig. Insatser för att främja och förbättra folkhälsan är därför av stor betydelse för samhällsutvecklingen och ingår som en naturlig del i arbetet för hållbar utveckling. Möjligheten till kulturella upplevelser är en viktig del i det moderna folkhälsoarbetet.

Folkhälsoarbetet har hittills inriktats mer på att avlägsna riskfaktorer än att satsa på den positiva sidan, nämligen att bygga upp resurserna hos invånarna. En sund och hälsofrämjande miljö är en av förutsättningarna för en god hälsa. Hittills har man i hög grad inriktat sig på viktiga miljöförhållanden, som t ex luft- och vattenförorening, avfall, buller, miljögifter och liknande. Dessa insatsområden är också mycket viktiga i framtiden, men samtidigt borde man i högre grad inrikta sig på de fysiska miljöförhållanden som kan bidra till överskott, och öka människornas kapacitet i vardagslivet. Exempel på detta är kontakt med naturen, friluftsliv, kulturminnen och kulturmiljö.

Befolkningens möjlighet att få uppleva natur och bedriva friluftsliv och rekreation i sitt närområde har också betydelse för folkhälsa och välfärd.

Successivt har det nordiska folkhälsoarbetet vidgats från att i huvudsak gälla livsstilsrelaterade frågor till mer övergripande och strukturella, och alltmer inriktats mot faktorer som påverkar utvecklingen av hälsa /ohälsa snarare än på hälsoutfallet. I samtliga nordiska länder bidrar förebyggande insatser för att motverka negativ hälso-utveckling/främja hälsa, till att stärka tillväxten, minska hälso- och sjukvårdskostnader och skapa en positiv hälsoutveckling på bred front.

En negativ hälsoutveckling, vare sig den beror på försämrade strukturella faktorer eller livsstilsrelaterade förändringar, har en rad följdverkningar för hela samhället;

högre sjukfrånvaro, förtidspension, rehabilitering, etc. De samhällsekonomiska kostnaderna för ohälsa är stora och består såväl av direkta vårdkostnader som indirekta kostnader för produktionsbortfall, förtidspensioner och sjukpenning.

God hälsa på lika villkor

Ohälsan är till stor del beroende av livsvillkor och levnadsvanor i samhället. Människors skilda arbetsförhållanden, familjesituation, sociala relationer och ekonomiska tillgångar bidrar till att hälsa och ohälsa är ojämnt fördelat i samhället. Skillnader i levnadsvanor förklarar en stor del av de sociala skillnaderna i ohälsa.

Missbruk av droger, tobak, alkohol, felaktigt kostintag, för låg fysisk aktivitet, etc. sammanhänger ofta med ekonomisk och social utsatthet och kan inte bara få ödesdigra konsekvenser för den enskilde och dennes närmaste utan även utvecklas till problem för samhället i stort. Ohälsa, såväl livsstilsrelaterad som strukturellt betingad, utgör en stor utmaning för den sociala och ekonomiska hållbarheten i hela välfärdssystemet.

Åtgärder för att förbättra folkhälsan hos invånarna blir därmed en samhällelig angelägenhet. Insatser för att utveckla goda uppväxtvillkor, stimulera hälsofrämjande levnadsvanor, stödja utvecklingen av sociala nätverk samt stärka det förebyggande arbetet för att förbättra arbetsmiljö och motverka utslagning är därför av stor vikt för att utjämna de påverkbara skillnaderna i hälsa på längre sikt.

3.3 Genomförda åtgärder

Norden

- Valfärdsforskningsprogrammet, som syftar till att precisera inom vilka områden den nordiska välfärdsmodellen måste moderniseras och anpassas till nya arbetslivs – och familjemönster
- Det nordiska sociala samarbetsprogrammet ”Social og Helse” 2001 - 2005
- Arbetet inom ramen för NOMESO/NOSOSCO med syfte att sammanställa hållbara sociala och hälsoindikatorer för de nordiska länderna.
- Den nordiska strategin för Design för Alla; universell utformning som syftar till att förbättra tillgängligheten för funktionshindrade genom att beakta funktionshindrades behov redan i design, arkitektur, planering och service.
- Partnerskap för hälsa och socialt välbefinnande inom ramen för implementeringen av andra handlingsplanen för Nordliga Dimensionen 2004 – 2006, antogs av de nordiska ministrarna i oktober 2003 och syftar till att främja hållbar utveckling inom den Nordliga Dimensionen genom att förbättra hälsa och socialt välbefinnande.
- Sociala frågor behandlas i olika program inom ramen för det Nordiska Ministerrådets närområdessamarbete, bl a ”Välfärd i Arktis”.

Danmark – Insatser för att bryta det negativa sociala arvet

Barn till föräldrar i sociala risksituationer – långtidsarbetslöshet, ekonomisk misär, kriminalitet, psykisk sjukdom, alkohol- eller narkotikamissbruk – präglas av sin uppväxt och riskerar att ”ärva” sina föräldrars sociala status och problem.

Danmark har år 2003 lika stor andel barn, som är utsatta för det negativa sociala arvet som år 1970. Tio procent av alla 3,5-åriga barn växer upp i familjer med sociala belastningar. Insatser för att förbättra utsatta barns och familjers situation har genom åren intensifierats. Inom ramen för de nordiska välfärdssystemen har en rad stödjande och riktade åtgärder vidtagits. Ändå har man inte lyckats nå önskat resultat och skapa förutsättningar för utsatta barn att få ett normalt och gott liv. I ett längre utvecklingsperspektiv blir situationen ohållbar.

Mot den bakgrunden har den danska regeringen lanserat en strategi i syfte att bryta det negativa sociala arvet. Strategien omfattar tre delar: klarare ansvarsfördelning, förstärkning av barns kompetens och tidiga insatser.

Finland: Välfärd i arbete medför bättre arbetsförmåga och pension

- Nytt program ”Orka arbeta” 2003

Social- och hälsovårdsministeriet genomför ett nytt arbetslivsprogram (VETO-ohjelma) som syftar till att öka intresset hos medborgarna för arbetslivet samt till att förbättra arbets- och funktionsförmågan bland de arbetsföra invånarna. Det nya programmet strävar till medborgarnas maximala medverkan i arbetslivet och till att folk stannar längre i tjänst. Genom programmet vill man också förbättra möjligheterna att kombinera arbete, familj och fritid samt att stärka jämställdheten.

- Ny arbetsskyddslag

I den nya arbetsskyddslagen från 2003 ingår bestämmelser om psykisk och fysisk belastning i arbetet, om ergonomi, risk för våld, trakasserier, och om osakligt bemötande samt ensamarbete jämsides med det traditionella arbetarskyddet, d v s förebyggande av säkerheten på arbetsplatsen beträffande maskiner och redskap samt förhindrande av olycksfall och yrkessjukdomar.

I den nya lagen betonas arbetsgivarens skyldighet att känna igen och bedöma risker som hänför sig till eller uppstår i arbetet. I lagen ingår också bestämmelser om arbetstagarens skyldigheter. Arbetstagaren skall för sin del samarbeta och med de medel som står till buds främja sin egen och arbetskamraternas säkerhet i arbetet.

Ansvarsfördelningen då flera arbetsgivare eller egenföretagare arbetar på en gemensam arbetsplats blir klarare tack vare den nya lagen. De bestämmelser som gäller en gemensam arbetsplats tillämpas på gemensamma arbetsplatser oberoende av bransch.

- Ändring av pensionslagstiftningen 2003

Avsikten med den nya pensionslagstiftning som godkändes i 2003 är att stärka arbetspensions-systemets hållbarhet så att systemet motsvarar förändringarna i arbetslivet och de nya omständigheter som följer av att befolkningen åldras. Pensionssystemet blir mer åskådligt och rättvist än tidigare när det gäller fastställandet av pensionsskyddet. Arbetspensionens belopp påverkas av inkomsterna under hela arbetslivet. Åldern för ålderspensionering ändras i flexibel riktning så att pensionsskyddet förbättras för den som senarelägger sin pensionering.

Om en arbetstagare eller en företagare kvarstår i arbetslivet efter 63, tillväxer ålderspensionen fram till det att han/hon fyller 68 år. Pension skall börja intjänas från och med att de försäkrade fyllt 18 år. När de försäkrade fyllt 53 år skall tillväxtprocenten stiga. Lagändringarna träder i kraft vid ingången av 2005.

Färöarna

”Projektet Våra liv som äldre är ett samarbete mellan Färöarnas Kommuners Landsförening och kommunerna Bodø i Norge och Luleå i Sverige. Projektet är delvis finansierat av Northern Periphery Program (NPP). Ändamålet med projektet är att förbereda respektive region för framtida utmaningar och uppgifter på äldreområdet. De gemensamma utmaningarna består t ex i att respektive region har en relativt sett växande grupp av äldre medborgare, ett utspritt boendemönster, och en relativt stor utflyttning av yngre åldersgrupper.

För att lösa framtida uppgifter på äldreområdet är projektets målsättning bl a

- Att ta fram metoder och planeringsverktyg som förstärker familjens och det lokala samhällets deltagande i äldreomsorgen, och på detta sätt också uppnå ett utnyttjande av ytterområdenas naturliga resurser.
- Att utveckla partnerskap mellan landsbygd och städer för att lösa framtida utmaningar på äldreområdet, bl. a. med hjälp av telemedicinska metoder.

Visionen är bl. a. att äldre kan bo kvar i lokalområdet (i sitt eget hem) så länge som möjligt, genom att:

- så många arbetsplatser inom äldresektorn som möjligt kan bibehållas i ytterområdena
- traditionella arbetsplatser för kvinnor bibehålls i ytterområden, och indirekt kan förstärka ytterområdenas möjligheter till överlevnad.

Projektet startade den 1 januari 2004 och avslutas den 31 december 2006. ”

Kort beskrivning av förordningen om stödpedagoger för vuxna på Färöarna

Under de senaste 10-15 åren har det blivit allt mer nödvändigt att samhället ger vuxna med nedsatt funktionsförmåga hjälp genom av yrkesutbildade stödpersoner. Åtgärderna kan ha olika ändamål, men är alltid en förutsättning för att dessa människor ska kunna bo kvar i eget hem eller hos anhöriga, och är alltså ett alternativ till institutionsboende.

För att kunna vidta dessa åtgärder utfärdades ”Förordningen om stödpedagoger för vuxna” den 1/1 2003.

Målgruppen är hemmaboende personer i åldersgruppen 18-66 år med nedsatt fysisk eller psykisk funktionsförmåga. Det överordnade syftet med att ge detta stöd är att öka personens möjligheter till ett självständigt och aktivt liv.

Man erbjuder olika former av socialpedagogiskt stöd och ledsagande, och därtill i vissa fall personlig vård och övervakning under så många veckotimmar som det behövs.

Enligt förordningen handläggs nya ansökningar, anställs personal och samordnas stödfunktionerna. Mottagarna av dessa tjänster bor i hela landet, och själva stödarbetet äger rum med utgångspunkt i mottagarens bostad.

Grönland

Under rubriken ”Barnet i Centrum” gör man under de närmsta åren en omfattande satsning på barn, ungdomar och barnfamiljer, med förebyggande, hälsofrämjande och avhjälpande/aktiviteter/, samt behandling av skadade barn och ungdomar. De primära insatserna består av upplysningsverksamhet, kurser och utbildning av personal på området barn och ungdomar, samt lagstiftning om hjälp till barn och ungdomar, där barnets behov är utgångspunkten.

I processen mot en större självbärande ekonomi är arbetsstyrkans brist på efterfrågade kvalifikationer och marginaliseringstendenserna inom själva arbetsstyrkan en väsentlig hämsko på utveckling av välfärd. Man har därför tagit lagstiftningsinitiativ till upprättande av väglednings- och introduktionscentra, som skall effektivisera insatserna mot i synnerhet ungdomsarbetslöshet, och höja arbetsstyrkans kompetensnivå, och därmed den ekonomiska rörligheten generellt.

Det isländska pensionssystemet

Det isländska pensionssystemet är ett av de mera privatorienterade inom de nordiska länderna. Dessutom har denna nation en fördelaktig ålderspyramid och är ett av de länder i världen som har högst andel arbetande.

Alla anställda på Island betalar obligatoriskt en viss del av sina inkomster till en erkänd pensionsfond. Detta bidrag uppgår i allmänhet till 10 % av bruttoinkomsten, och är uppdelat mellan arbetsgivaren, som betalar 6 %, och den anställda, som betalar 4 %. Bolag kan dra av sin andel till uppskjutande av skatt som driftkostnad, och de 4 % som betalas av den anställda får också dras av vid deklarationen.

Utöver detta obligatoriska bidrag till pensionsfonden kan anställda betala ett avdragsgillt bidrag på upp till 4 % till pensionsfonden, varvid arbetsgivaren är skyldig att betala 0,4 %, under förutsättning av att detta bidrag betalas regelbundet. Arbetsgivaren ersätts för detta tillkommande bidrag, genom en motsvarande minskning av de sociala kostnaderna. Det isländska pensionssystemet har varit mycket framgångsrikt, och fonderna har en solid finansiell status. Systemets styrka ligger i principen pay-as-you-go, vilket innebär att man tjänar in sin pension under hela den tid då man arbetar, med konstanta bidrag, i motsats till system där de arbetande invånarna betalar pensionen till dem som slutat att arbeta. På detta sätt kringgår det isländska systemet problem i samband med ett minskande antal arbetande, och en ökande andel pensionärer.

Norge - Åtgärdsplan mot fattigdom

Regeringen lade år 2002 fram en åtgärdsplan mot fattigdom (St.meld. nr. 6 (2002-2003)). Åtgärdsplanen omfattar målinriktade åtgärder utöver den minoritet av ensamstående personer som lever i fattigdom, och mot orsaker och riskfaktorer för att hamna i en situation med stadigvarande låg inkomst och levnadsvillkorsproblem. Huvudstrategin för att bekämpa fattigdom är att få fler att försörja sig själv genom eget arbete, bättre målinriktning av välfärdsordningen och åtgärder för att främja social gemenskap, särskilt bland barn och ungdomar. Insatsen omfattar bland annat arbetsinriktade åtgärder för långtidsmottagare av socialhjälp, och invandrare, starka uppföljningstjänster för bostadslösa, stärka behandlingsutbudet till drogmissbrukare, målinriktade förbättringar i stödåtgärder för ensamstående försörjare, utsatta barnfamiljer och andra utsatta grupper. Som tillägg till miljöriktade åtgärder, skall regeringen vidareutveckla de universiella välfärdsåtgärderna så att de i större grad bidrar till att förebygga och hjälpa personer ut ur fattigdom. Norge deltar i EU:s handlingsprogram för att främja samarbete mellan medlemsstaterna för att bekämpa social utslagning.

Sverige - Det nya pensionssystemet

År 1998 beslutade svenska riksdagen om ett nytt pensionssystem som bygger på en överenskommelse mellan fem politiska partier. Det nya pensionssystemet har successivt trätt i kraft och gäller i alla delar från januari 2003. Ett viktigt syfte med pensionsreformen var att skapa ett ålderspensionssystem som är stabilt och har förmåga att parera ekonomiska och demografiska förändringar.

Pensionssystemet är ett fördelningssystem, där de inbetalda avgifterna betalar samma års utbetalningar och omfördelar inkomsterna från den yrkesverksamma till den pensionerade generationen. Systemet är flexibelt och ger möjlighet till gradvis utträde ur arbetskraften från 61 års ålder.

Grundprincipen i systemet är att alla inbetalda pensionsavgifter – en årlig avgift på 18,5 % av förvärvsinkomsten – skall ge lika stor pensionsrätt. All tid i förvärvsarbete skall räknas. Incitamentet att arbeta längre har stärkts i det nya systemet. Ju längre man väntar med att ta ut pensionen, desto högre blir den.

Den sociala dimensionen – Åland

Den förväntade medellivslängden var år 2002 (ÅSUB) 81,8 år, för män 79,2 år och för kvinnor 84,4 år. Det föds varje år ca 300 barn (1990-talet 315 barn/år). 2003-01-01 fanns det totalt 5.720 barn på Åland, barnens andel av befolkningen, 26.257 personer, är 22 %. I åldersgruppen 75 år eller äldre fanns år 2002, 2.236 personer.

Den öppna arbetslöshetsgraden på Åland är 2 procent. 499 hushåll (747 personer) beviljades år 2002 utkomststöd (Stakes, Socialskydd 2003:4). År 2000 var 12,3 % av utkomststödstagarna ensamstående med barn medan 45,3 % var ensamstående män och 31,7 % var ensamstående kvinnor.

Barnskyddets öppenvård erbjuder stöd och service till 3,2 % av alla barn på Åland (2001). Samma år var 0,7 % av de åländska barnen placerade utom hemmet. Skyddshemmet Tallbacken erbjuder skydd åt barn och kvinnor och har sex platser. 33 barn och kvinnor vistades sammanlagt 1906 dygn på hemmet år 2001.

Jämställdhet

Statistiken över beskattning och inkomster visar att en större del av männen finns i de högre inkomstklasserna och en större del av kvinnorna i de lägre. Det gäller både förvärvs- och kapitalinkomster. Andelen kvinnor i inkomstklassen över 50.000 € per år är 9,8 % medan andelen män är 90,2 %. Andelen kvinnor i inkomstklass 35.000-49.999 € är 26,0 % medan männen är 74,0 %. Bland de 961 högskolestuderandena på Åland 2002-2003 var 545 kvinnor och 416 män.

3.4 Långsiktiga mål

Det övergripande långsiktiga målet är att vidareutveckla den nordiska välfärdsmodellen genom att

- verka för ökad sysselsättning och ett högt arbetskraftsutbud för alla kategorier
- främja jämställdhet och delaktighet i arbetslivet
- förebygga fattigdom och social utslagning
- verka för ökade möjligheter att förena arbetsliv och familjeliv,
- sträva efter att utveckla ett hållbart arbetsliv
- främja tillgängligheten för funktionshindrade i arbetslivet och samhället i stort
- utforma skatte- och bidragssystem som stimulerar till arbete
- värna om finansiellt och socialt hållbara pensioner och högkvalitativa välfärds-tjänster
- verka för samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor
- öka delaktigheten och deltagandet i kulturen i nära dialog med kulturlivets aktörer.

3.5 Mål och insatser 2005-2008

De nordiska länderna vill:

3.5.1 Stärka det nordiska inflytandet i EU/EES-samarbetet/Lissabon-processen

Genom att för den aktuella perioden välja ut ett antal frågeområden, där Norden har gemensamma intressen och där en eventuell gemensam nordisk insats ger särskilt mervärde och bidrar till att flytta fram positionerna, exempelvis genom att dra nytta av det arbete som bedrivs inom ramen för nämnda nordiska initiativ välfärdsforskningsprogrammet, sociala samarbetsprogrammet; Baltic 21 Education, Partnerskap för hälsa och socialt välbefinnande.

3.5.2. Säkra att resultaten från det nordiska välfärdsforskningsprogrammet sprids, diskuteras och kommer till användning i och utanför Norden.

Som ett led i fokusering på resultat och diskussion, arrangerar Välfärdsforskningsprogrammet i mars 2004 en halvtidskonferens. Konferensens mål är att orientera sig om status på de igångsatta forskningsprojekten, och stimulera till vidare debatt i den sista delen av projektperioden. Både de nordiska social- och hälsoministrarna och ämbetsmannakommittén har lagt stor vikt på att forskningsprogrammets resultat skall läggas fram på ett sätt som kan nå ut till så många som möjligt. Det planläggs således en avslutningskonferens 2006.

3.5.3 Konkretisering av strategin för starkare samarbete om Design för Alla, universell utformning i Norden.

Ämbetsmannakommittén för social- och hälsosektorn har påbörjat arbetet med en handlingsplan för strategin om Design för Alla. Arbetet lägger vikt på tvärsektoriellt deltagande och anknyter till strategin om hållbar utveckling. Handlingsplanen kommer att bli klar under 2004. Detta är en långsiktig process som förutsätter samarbete mellan många olika samhällssektorer. Huvudbudskapet är att ett tillgängligt samhälle skapas genom generella åtgärder för att minska behovet av speciallösningar och särskilda anpassningar i efterhand.

3.5.4 Nordiska Ministerrådet och de nordiska länderna bör aktivt följa upp konferensdeklarationen från WHO:s ministerkonferens "Children's Environment and Health Action Plan for Europe", Budapest (juni 2004).

De nordiska länderna kan i det sammanhanget ta till vara sina respektive komparativa fördelar för att stödja en proaktiv utveckling i de östeuropeiska länderna och i närområdena. Detta samarbete kan knytas till det nordiska samarbetet inom den sociala sektorn och hälsosektorn, och relateras till strategiutvecklingsarbetet inom hållbar utveckling och Design för Alla.

3.5.5 Följa upp arbetet med EU:s "Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Wellbeing".

Det nya partnerskapet utgör en viktig del av ramen för social- och hälsosektorns arbete i närområdena. Genom tvärsektoriellt samarbete, primärt med narkotika- och jämställdhetssektorerna, läggs vikt på koordinering och ökad nytta. Oslodeklarationen från oktober 2003 utgör den överordnade ramen för detta arbete, och NMR deltar aktivt i Committee of Senior Representatives (CSR) för att bidra till förbättrat samarbete på alla berörda nivåer således även mellan de internationella organisationer utöver NMR som är aktiva i olika projekt och program. Partnerskapets överordnade målsättningar kommer att påverka NMR:s aktiviteter, speciellt i NV-Ryssland.

3.6 Utbildning och forskning

Utbildning och forskning – en förutsättning för hållbar utveckling

Handlingsplanen från toppmötet i Johannesburg 2002 understryker starkt behovet av utbildning för hållbar utveckling. Beslutet av FN:s generalförsamling i december samma år om att förklara åren 2005-2014 som en dekad för utbildning för hållbar utveckling uttrycker det internationella samfundets förväntningar på medlemsstaterna att ta frågan om utbildning för hållbar utveckling på största allvar.

Vid Johannesburgsmötet poängterades bl a behovet av samarbete på regional och sub-regional nivå för att åstadkomma de uppsatta målen. Vidare kom tolkningen av samtliga tre dimensioner av begreppet hållbar utveckling – den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga – att tydliggöras. Det innebär en strävan att i större grad integrera utbildning och forskning för demokrati, mänskliga rättigheter och hälsa med utbildning och forskning om miljö. Det underlättar vidare strävan att göra utbildning för hållbar utveckling ämnesövergripande på ett naturligt sätt.

Nytan av utbildning är betydande både för den enskilde och för samhället. För den enskilde ger utbildning förutsättningar för ökad livskvalitet och för goda arbetsvillkor. För samhället ökar förutsättningarna för ekonomisk tillväxt och utveckling av

gemensamma, grundläggande värden som stödjer en god social sammanhållning. De nordiska ländernas förmåga till omställning och innovation är avgörande för att kunna vrida utvecklingen i en mer hållbar riktning. Satsning på utbildning och forskning skapar därför en viktig grund för denna förmåga. En högt utbildad arbetskraft har större förutsättningar för att utveckla sin skicklighet och är öppen för förändringar och har en större förmåga att lära nya färdigheter. Hur de mänskliga resurserna används och utvecklas är därför helt avgörande för en hållbar utveckling. Utbildning och forskning är därför generellt av avgörande betydelse för hållbar utveckling, och är ett viktigt nordiskt insatsområde.

Sett i ett internationellt perspektiv är utbildningsnivån i samtliga nordiska länder är hög. Följande tabell visar andelen personer med högre utbildning för gruppen 25-64 år jämfört med genomsnittet i OECD länderna.

Tabell 3.2 Utbildningsnivån dvs. andel med högre utbildning för åldersintervallet 25-64

	Dk	Fi	Is	No	Sv	OECD country mean
Män	24	29	24	28	30	24
Kvinnor	29	36	25	29	34	22
Total	27	33	25	29	32	23

Källa: Education at a Glance 2002

Förstärkning av utbildning och forskning för hållbar utveckling i Norden

I statsministerdeklarationen om Ett hållbart Norden från 1998 kom ministrarna överens om bl a ” En hög medvetenhet om de åtgärder och processer som leder till hållbar utveckling måste skapas i samhället”.. Utbildning och forskning är en helt avgörande faktor för hållbar utveckling. Norden har mycket goda förutsättningar för att bli en föregångsregion på detta område.

För att stärka det nordiska samarbetet på området har de nordiska utbildningsministrarna lyft fram utbildning för hållbar utveckling som en viktig fråga på dagordningen.

I det nordiska samarbetet bör det satsas speciellt på utbildningen av barn och ungdomar och på gemensamma nordiska läromedel på de enskilda modersmålen, och elektroniska mötesplatser (portaler), som dels kan integrera en hållbar utveckling i undervisningen av de olika årsklasserna, och dels kan framhäva den nordiska insatsen på området. Detta bidrar till att kvalificera framtida medborgare och opinionsbildare inom hållbar utveckling.

Överenskommelsen mellan de nordiska utbildningsministrarna och utbildningsministrarna i övriga länder inom ramen för Östersjösamarbetet, Baltic 21 Education, ger en god grund för att på nordisk nivå kunna leva upp till besluten i Johannesburg. Vid en av FN:s ekonomiska kommission för Europa (UNECE) organiserad miljöministerkonferens i Kiev i maj 2003 antogs en ”Statement on Education for Sustainable Development”, vilket är en tydlig markering av utbildningens betydelse utöver vad som framhölls i UNECE ”Århuskonvention” för 1998. I detta uttalande uppmanar miljöministrarna till en omorientering av miljöundervisning i riktning mot utbildning för hållbar utveckling.

Vid ett möte i Luleå i augusti 2003 mellan miljöministrarna i Norden och övriga länder inom Östersjösamarbetet, uttalades stöd för utbildning för hållbar utveckling som en nyckel för att åstadkomma hållbara produktions- och konsumtionssmönster.

Stora delar av den genomförandeplan som antogs vid världstoppmötet i Johannesburg är starkt kopplade till forskning. Vetenskapligt baserad kunskap måste utgöra grunden för arbetet för hållbar utveckling. Genomförandeplanen från Johannesburg betonar särskilt vikten av kapacitetsuppbyggnad i och samarbete med utvecklingsländerna samt arbetet över vetenskapliga disciplingränser och samarbete mellan forskare och övriga samhället.

Avancerad kunskap behövs som underlag för de strategiska val som måste göras i samhället och för bedömningar av effekter som är förknippade med olika handlingsvägar. En av de grundläggande förutsättningarna för hållbar utveckling är att ny, mer miljöeffektiv teknik utvecklas. Framsteg behövs särskilt när det gäller energi- och resurseffektivisering.

Livslångt lärande för hållbar utveckling

De nordiska medborgarna har goda möjligheter till ett livslångt lärande. Men rika möjligheter till lärande är inte nog. Det är en livslång process för individen att skapa kunskap och medvetenhet om behovet av, liksom handlingsförmåga för hållbar utveckling. Därför måste perspektivet hållbar utveckling integreras på alla utbildningsnivåer från förskola till högre utbildning samt folkbildning. I utbildning måste strävan vara att integrera de ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensionerna av hållbar utveckling. Det förutsätter att styrdokumentet för utbildning inkluderar perspektivet hållbar utveckling och att lärarna har relevant kompetens att inkludera hållbar utveckling i sin undervisning.

Utbildning för hållbar utveckling kan emellertid bara bli framgångsrik om lärare, elever och studerande på den enskilda skolan eller institutionen gemensamt med stöd av kreativitet och engagemang försöker förverkliga målsättningen att integrera perspektivet hållbar utveckling i undervisningen. Arbetet inför beslutet av Baltic 21 Education visade på behovet av fortbildning av aktiva lärare och behov av kompetensutveckling för övriga yrkesverksamma.

Ny kunskap, förståelse och färdigheter i många yrken är av stor betydelse för utvecklingen av vårt samhälle i hållbar riktning. Det finns mycket kunskap om hållbar utveckling som tills nu inte varit en del av utbildningen för dessa yrken. Utveckling av ny kunskap och behovet av att introducera nya färdigheter för att ge ett mer specifikt innehåll i begreppet hållbar utveckling kommer att vara en ständigt aktuell fråga. Fortbildning spelar en mycket viktig roll i denna utveckling som framhållits för uppgradering av kunskap och färdigheter och tillgodoseende av de nya kompetenser som behövs på olika yrkesområden.

Ett samarbete mellan näringsliv, gymnasie- och yrkesutbildning, universitet och högskolor är vidare nödvändigt för att säkra en adekvat och återkommande kompetensutveckling byggd på vetenskaplig och praktikmässig kunskap.

Genomförda åtgärder och initiativ inom utbildnings- och forskningsområdet

- Miljöundervisning är starkt förankrad i de nordiska länderna. Ett nordiskt samarbete om miljöundervisning inleddes under 1974 och koncentrerades på att bygga upp kompetens hos resurspersoner och utveckla undervisningsmaterial.

Samarbetet ledde till att det 1991 startades ett projekt ”Miljöundervisning i Norden” (MUVIN) som inriktade sig på intressekonflikter i användningen av naturresurser, intersektoriellt samarbete och samarbete mellan skolor, både lokalt och mellan de nordiska länderna.

- Baltic 21 Education: i januari 2002 kom utbildningsministrarna i de nordska länderna och i länderna runt Östersjön överens om en Agenda 21 för utbildning i regionen, Överenskommelsen innehåller dels övergripande mål för utbildningen och de olika delarna av utbildningsområdet, dels en handlingsplan. Ett centralt syfte med programmet är att perspektivet hållbar utveckling genomsyrar de nordiska ländernas utbildningssystem
- The Baltic Sea Project (BSP), inledde 1989 med Östersjöns akuta miljöproblem som startpunkt. Undervisningsmetoderna karaktäriseras av en balans mellan en helhetssyn och specifika ämnesstudier, att ändra elevrollen till en mer aktivt skapande roll och lärarrollen till handledare och dessutom att använda nätverk och internationellt samarbete i skolarbetet. För att implementera dessa pedagogiska idéer utvecklades metodböcker, Learners' Guides. Fem sådana metodböcker har publicerats hittills.
- Nordiska Ministerrådets konferens i Karlskrona den 12-13 juli 2003 ”Utbildning för hållbar utveckling” med syftet att stärka utbildning för hållbar utveckling inom de nordiska utbildningssystemen. En rapport från denna konferens har spridits till skolor och universitet i Norden och runt Östersjön.
- Tre av Nordiska ministerrådets finansierade konferenser; en för vuxenutbildare förlagd till Lettland, en för baltiska lärarutbildare i Litauen och en för utbildare på olika utbildningsnivåer från nordvästra Ryssland i St.Petersburg.
- Folkbildningen har varit en aktiv medaktör i framtagande av lokala Agenda 21 över hela Norden. Folkhögskolor och studieförbund har på egna initiativ byggt upp projektsamverkan med frivilliga organisationer i Norden och i närområdet.
- Forskare och praktiker i Norden samarbetar i nätverk för att genom erfarenhetsutbyte stärka utbildning för hållbar utveckling.
- De nordiska utbildnings- och forskningsministrarna har parallellt med de nordiska näringsministrarna påbörjat en reformeringsprocess beträffande det framtida nordiska forsknings- och innovationssamarbetet.
- Med ökade gemensamma forskningssatsningar kan Norden utveckla strategiska forsknings- och utvecklingsområden eller samla resurser för verkligt betydande insatser i globalt perspektiv. Inom ramen för den processen finns stora möjligheter för Norden att överväga att genomföra satsningar på forskning om hållbar utveckling. Denna samarbetsform har redan visat sig fruktsam då Nordiska ministerrådets tillskapande av nordiska Centres of Excellence inom området Global change visat sig fruktbar. Samarbetsformen kan således fungera som föredöme för forskning på området hållbar utveckling.

Långsiktiga mål

Det övergripande långsiktiga målet bör vara att vidareutveckla den nordiska välfärdsmodellen genom att främja utbildning för hållbar utveckling under ett livslångt lärande.

- Målet för utbildningsansträngningarna måste vara att alla individer skall få en kompetens som bidrar till en utveckling som möter behovet hos den nuvarande generationen utan att äventyra för kommande generationer att tillgodose sina.

Det innebär att:

- Förskolan, grundskolan och gymnasieskolan skall arbeta för att alla elever får en sådan kompetens, värderingar och färdigheter för att kunna vara aktiva, demokratiska och ansvarsfulla medborgare och för att kunna fatta egna beslut liksom för att kunna delta i beslut på olika nivåer i samhället för att skapa ett hållbart samhälle.
- De studerande som genomgått högre utbildning skall därigenom ha fått sådana färdigheter och sådan kompetens som är relevanta för framtida arbetsliv och framtida roll som beslutsfattare.
- Den högre utbildningen skall också spela en aktiv roll, lokalt, nationellt och internationellt i att öka kunskap och handlingsförmåga med tanke på hållbar utveckling genom forskning och utbildning i samarbete med det omgivande samhället.
- Genom folkbildning skall individen kunna få förmåga att hantera sin livssituation, ta del i social utveckling och vara medveten om förutsättningarna för hållbar utveckling.

Detta förutsätter att lagar, förordningar, läro- och kursplaner inkluderar perspektivet utbildning för hållbar utveckling och att lärarna har relevant kompetens att inkludera hållbar utveckling i sin undervisning.

Mål och insatser 2005-2008

Målet för perioden bör vara att vidareutveckla den nordiska välfärdsmodellen genom att främja utbildning för hållbar utveckling genom att detta perspektiv integreras i de nordiska utbildningssystemen under ett livslångt lärande.

Detta mål kan nås genom att främja utvecklingen av medborgarnas kunskaper och handlingsförmåga genom att:

- Stimulera kompetensutveckling för personal i utbildningssystemen, inklusive aktiviteter för att öka medvetenhet om hållbar utveckling bland tjänstemän, skolledare och annan personal
- Främja fortbildning för yrkesverksamma med hänsyn till hållbarhetsaspekter och utveckla strategier för att introducera kunskaper och färdigheter för hållbar utveckling inom områdena planering, ledning, byggande och tillverkning i alla delar av samhället.
- Stimulera samverkan mellan nordiska forskare och praktiker för att stärka utbildning för hållbar utveckling.
- Ge möjligheter för samordnad produktion av undervisningsmaterial och mötesplatser genom att i nordisk regi samordna och stödja projekt i samband med produktionen av undervisningsmaterial, som dels utgår från de enskilda länderna, språk och årskurser, och dels öppnar en möjlighet för att Nordens barn och ungdomar via elektroniska medier ska kunna mötas och kommunicera om hållbar utveckling.

4. Klimatförändringar och luftföroreningar

Klimatproblemet anses i dag som det största globala miljöproblemet och kanske det största hindret mot en hållbar utveckling. Många anser att det är den största globala utmaningen detta århundrade. Vidare har enligt klimatpanelens tredje huvudrapport de klimatförändringar som observerats redan påverkat många fysiska och biologiska system över hela jorden. De senaste åren har enskilda delar av världen upplevt värmeböljor, översvämningar, torka, stormar och man måste vara förberedd på att händelser med extremt väder kommer att fortsätta att öka i styrka och frekvens hela detta århundradet i takt med temperaturökningen. Klimatförändringar kan få konsekvenser för enskilda arter av växter och djur, och för hela ekosystem. Industrier som lantbruk, skogsbruk, energi och fiske är sårbara för klimatförändringar, vilka troligen kommer att leda till reduktioner i den biologiska mångfalden. De arktiska områdena är speciellt sårbara för förändringar i klimatet och mycket tyder på att flera klimateffekter kommer att visa sig där först.

Luftföroreningar transporteras över nationsgränserna. Utsläpp i ett land bidrar till skador på ekosystem och hälsa i andra länder.

Utsläpp av svavel och kväveoxider i mängder som överstiger naturens tolerans leder till försurningsskador på vegetation och livet i färskvatten. Stor tillförsel av kväveoxider medför övergödning. Kombinationen av kväveoxider och flyktiga organiska föreningar ger marknära ozon, som vid hög koncentration kan ge hälsoskador, skador på vegetation, odlingar och bebyggelse.

4.1 Utveckling och utmaningar

FN:s Klimatpanel (IPCC¹) har påpekat följande:

- Det finns nu ”nya och starkare bevis på att den största delen av uppvärmningen som observerats de sista 50 åren kan tillskrivas mänskliga aktiviteter”.
- Den globala medeltemperaturen har redan stigit med 0,6 oC sedan 1860, och under de kommande 100 åren befaras en ytterligare temperaturökning på 1,4-5,8 oC. Detta kommer i så fall vara den snabbaste ökningen av medeltemperaturen på 10 000 år och ge den högsta globala medeltemperaturen på 150 000 år.
- Havsnivån har ökat mellan 10 och 20 cm under de senaste 100 åren.

International Energy Agency(IEA)² har påpekat:

- De globala CO₂-utsläppen kommer att öka med 70 procent från 2000 till 2030, om inte nya klimatåtgärder sätts in. Två tredjedelar av ökningen kommer att komma från utvecklingsländerna.

¹ The Intergovernmental Panel on Climate Change: *IPCC Third Assessment Report: Climate Change 2001*.

² IEA: *World Energy Outlook 2002*.

Europeiska miljöbyrån (EEA) ³ har fastslagit:

- Att stabilisera koncentrationen av växthusgaser på en hållbar nivå kräver att de globala utsläppen reduceras med 50-70 procent i förhållande till dagens nivå, något som går långt utöver åtagandena - i Kyotoprotokollet.
- EU:s totala utsläpp av växthusgaser har minskat med 3,5 % från 1990 till 2000 och förväntas med befintliga åtgärder att stabilisera sig på 1990-tals nivå år 2010. Uppfyllelse av EU:s åtagande under Kyotoprotokollet (8 % reduktion av utsläppen i förhållande till 1990-tals-nivå år 2008-2012) förväntas därför kräva ytterligare åtgärder. Utmaningarna är speciellt stora inom transportsektorn, där det förväntas en ökning på över 30 % av utsläppen av växthusgaser före 2010.

Klimatkonventionen reflekterar oron bland världens regeringar när det gäller utsläppen av växthusgaser och möjliga klimatförändringar, och Kyotoprotokollet representerar industriländernas första konkreta respons på detta miljöproblem. Minskning av utsläppen av växthusgaser ligger inom ett större sammanhang av miljö- och utvecklingsproblem, som kräver en omställning till en hållbar utveckling i både utvecklings- och industriländerna.

Kyotoprotokollet är ett viktigt första konkret steg mot en minskning av utsläppen av växthusgaser, men ambitionsnivån i protokollet är långt från tillräckligt för att möta klimatproblemen. En realisering av Kyotoprotokollets åtaganden ensamt ger en liten miljöeffekt. Om alla industriländer - USA inkluderat - uppfyller sina åtaganden inom Kyotoprotokollet, kommer de globala utsläppen att öka betydligt med påföljande ökning av atmosfärens koncentration av växthusgaser. Om Klimatkonventionens långsiktiga mål skall uppnås, finns det behov för utsläppsreduktioner i en helt annan storleksordning. Det är således klart att Kyotoprotokollet bara kommer att vara ett första beskedligt steg, och att det är nödvändigt med strängare och mer omfattande utsläppsåtaganden efter 2012. Det står dessutom klart att man inte på lång sikt kan uppnå en stabilisering av atmosfärens koncentration av växthusgaser utan väsentliga begränsningar av utsläppen även i utvecklingsländerna. Möjligheterna kommer förmodligen att i hög grad bero på om man i tid kan uppnå en tillräcklig teknologisk utveckling, t ex av dagens energiteknologier. Utvecklingen av användningen av fossila bränslen kommer också att vara av yttersta vikt.

I industriländerna behövs en allmän, kraftig begränsning av utsläpp av växthusgaser och förbrukning av fossila energikällor som kol, olja och naturgas. En ökad användning av naturgas istället för kol kan bidra till begränsningen av växthusgaserna liksom ytterligare utveckling mot mera miljövänliga energiformer, och en långt större användning i framtiden av förnybara energiformer. Slutligen väntas transportsektorns utsläpp öka markant. För att uppnå betydande resultat inom denna sektor kommer en internationell insats att bli nödvändig

Även utsläppen av metan och dikväveoxid från lantbruket har betydelse för den totala emissionen av växthusgaser. Man bör därför också beakta möjligheterna till minskning inom lantbrukssektorn. Utsläpp av metan från avfallsdeponier är en annan källa som man inte får bortse ifrån. Dessutom väntas utsläppen av växthusgaser från industrin öka betydligt under de närmaste åren, om inga ytterligare åtgärder vidtas. Växthuseffekten är det enda kända miljöproblem där en försämring kan förväntas

³ The European Environment Agency (EEA): *Environmental Signals 2002 – Benchmarking the Millennium*. Environmental Assessment Report no. 9, 2002.

100 år fram i tiden eller mer - även om världens länder vidtar mycket omfattande åtgärder. Klimatförändringarna kan innebära stora risker för människor i utsatta områden i form av t ex extrem värme, översvämningar, skred, ras, vattenbrist och försämrad vattenkvalitet.

Det behövs handlingsberedskap för de effekter som kan uppstå vid ett förändrat klimat eftersom vi inte kan undvika dem. Risken för dessa climateffekter behöver beaktas i den fysiska samhällsplaneringen, vid planering av infrastrukturen och vid dimensioneringen av tekniska system.

De nordiska länderna ligger geografiskt placerade så att de kommer att få uppleva ungefär samma problembild. Det finns därför skäl till att utarbeta ett gemensamt dokument för hur man i samhällsplaneringen (när det gäller bebyggelseplanering, infrastruktur, anläggningar och tekniska system) bygger in en beredskap så att investeringar med lång livslängd blir robusta och kan möta framtida påfrestningar.

Det faktum att klimatförändringar i form av extrem värme förstärker problemen med luftföroreningar talar för att det finns ytterligare skäl att intensifiera åtgärdsarbetet med att minska utsläppen av luftföroreningar. När det gäller åtgärder mot marknära ozon behövs en gemensam kraftsamling på nordisk nivå. Det finns två viktiga orsaker till detta.

Det första skälet är att de nordiska länderna importerar huvuddelen av det marknära ozonet. Det mesta kommer från Mellaneuropa. I Sverige t ex kommer cirka nittio procent från andra länder.

Det andra skälet är att nyligen publicerad forskning visar att marknära ozon har mycket allvarliga hälsoeffekter (Forsberg m fl 2003). I Sverige bedöms ozonet orsaka 1700 tidigarelagda dödsfall årligen. Dessutom tvingas cirka 3000 personer till extra sjukhusvistelse varje år orsakad av minskad lungfunktion, ökad luftvägssjukdom och astma. Med de avtal som finns inom ramen för konventionen om gränsöverskridande luftföroreningar (CLRTAP) kommer inga större förbättringar att inträffa fram till 2010, d v s problemen med ett stort antal tidigarelagda dödsfall och inläggningar på sjukhus kommer att fortsätta.

Eftersom hälsoeffekterna kan antas vara lika allvarliga i de övriga nordiska länderna och problemet inte kan lösas genom åtgärder i ett enskilt nordiskt land, behövs ett gemensamt agerande på nordisk nivå inom ramen för CLRTAP, i första delen genom revision av Göteborgsprotokollet och EU:s direktiv om nationella utsläppstak för vissa förorenande ämnen till luft. Fördelen med att kraftfullt verka för att minska problemet med ozon är att man samtidigt minskar halterna av kvävedioxid och flyktiga kolväten, som har andra negativa hälsoeffekter.

4.2 Genomförda åtgärder

Klimatproblemet är globalt och faller under FN:s klimatkonvention. Det betyder inte att nationella och regionala insatser är betydelselösa. Målinriktade och framtidsinriktade nationella och regionala insatser kommer tvärtom att vara avgörande för att driva processen framåt. De nordiska länderna har haft en väsentlig betydelse i olika fora som pådrivare i förhandlingsprocessen, men i likhet med de övriga industriländerna har utsläppen av växthusgaser fortsatt att öka också i de nordiska länderna.

De pågående klimatförhandlingarna är fortsatt präglade av osäkerhet knuten till ikraftträdelsen av Kyotoprotokollet och polarisering mellan industriländerna (utom USA) och utvecklingsländerna (samt USA) när det gäller åtaganden efter 2012. Det är nödvändigt att så många länder som möjligt inkluderas i ett globalt samarbete för att begränsa utsläpp av växthusgaser efter 2012. På grund av sin trovärdighet internationellt kan de nordiska länderna spela en viktig roll som brobyggare till utvecklingsländerna, och därigenom bidra till en global dialog med mindre polarisering mellan industriländerna och utvecklingsländerna.

De nordiska länderna har alla anslutit sig till FN:s klimatkonventions överordnande och långsiktiga mål och har alla ratificerat Kyotoprotokollet (Färöarna har ett tidigare preliminärt förbehåll till Kyotoprotokollet). Kyotoprotokollet träder i kraft 90 dagar efter det att minst 55 parter till Klimatkonventionen, däribland industriländer (dvs land med utsläppsförpliktelser) som stod för minst 55 procent av industriländernas totala CO₂-utsläpp 1990, har ratificerat protokollet. Det är nu totalt 121 länder som har ratificerat protokollet. Bland dessa länder är det industriländer som representerar tillsammans omkring 44 procent av i-ländernas samlade CO₂-utsläpp 1990. Med USA utanför Kyotoprotokollet betyder detta att ikraftträdelse av protokollet nu är avhängigt av att Ryssland (som stod för 17,4 procent av CO₂-utsläppen 1990) ratificerar.

Både inom det nordiska samarbetet och inom BASREC (Baltic Sea Region Energy Co-operation) har det arbetats intensivt med att etablera Östersjöregionen som ett försöksområde (Testing Ground) för implementering av Kyotoprotokollets flexibla mekanismer. De nordiska länderna kan genom sina erfarenheter från detta arbete bidra till att starta upp en JI- marknad (Joint Implementation) samtidigt med att reglerna utprovas genom att hänvisa till erfarenheter med ett regionalt samarbete.

Aktiv insats med kapacitets- och kompetensuppbyggande har gjorts. Arbetet omfattar bland annat energi- och klimatstipendier i de baltiska länderna och Ryssland, vidare utveckling av handboken för JI-projekt (Joint Implementation) i Östersjöregionen, genomförande av en rad workshops och seminarier i Ryssland, de baltiska länderna och Polen, samt en rad analyser och utredningar av relevanta teman inom klimatområdet, inte minst i relation till EU:s direktiv för handel med utsläppsrätter.

De nordiska länderna har under många år använt en rad styrmedel för att begränsa utsläpp av växthusgaser. Kommissionen lade i oktober 2001 fram sitt förslag till ett gemensamt europeiskt system för handel med utsläppsrätter. EU:s handelsdirektiv blev slutligen antaget i juli 2003.

De nordiska länderna har aktivt medverkat i förberedelserna av EU:s handelsdirektiv och uppföljningen av detta efter det att direktivet antagits. Det har i nordisk regi de senaste åren utförts en rad utredningar och analyser samt har hållit ett seminarium våren 2003. De nordiska EU-länderna är i färd med att förbereda sig för EU-systemet som träder i kraft 2005. Det är inte avgjort om Norge och Island genom EES-avtalet kommer att omfattas av systemet. EU:s handelsdirektiv spelar en nyckelroll i försöket att uppnå en kostnadseffektiv reduktion av utsläppen av CO₂. De nordiska ländernas situation med hänsyn till utsläppsstruktur är inbördes mycket olika, men karakteristiskt är att det i alla länder används ett brett spektrum av styrmedel för att begränsa utsläppen av växthusgaser. EU:s utsläppshandelssystem kommer i första omgången bara omfatta utsläpp av CO₂ från närmare specificerade sektorer – först

och främst el- och värmeproduktion samt enskilda energiintensiva industrier. Direktivet skall kunna utvidgas med flera växthusgaser från och med 2008.

Inte bara en minskning av utsläpp av växthusgaser är viktigt. De nordiska länderna har också börjat analysera konsekvenserna av möjliga klimatförändringar i Norden, för att därvid bättre kunna värdera insatsen för anpassning i regionen. Stärkt forskning kring den regionala klimatutvecklingen har gett ökad kunskap om regionala klimatförändringar och konsekvenserna av dessa. Det finns därför idag ett bättre underlag för att värdera formerna för och innehållet i regionala anpassningsstrategier. Det är viktigt att sådana nationella och regionala strategier tas fram parallellt med nationella åtgärder för att begränsa och reducera utsläpp av växthusgaser.

Tabell 4.1 Emission av klimatpåverkande gaser, i miljoner ton CO₂-ekv./år och åtaganden till minskning under 2008-2012 enligt Kyoto-protokollet,^{4,5}

	1990	1995	2000	2002	Kyotoåtaganden 2008-2012
Danmark	68,8	77,0	67,8	68,5	54,5
Finland	76,8	76,3	75,0	81,7	76,8
Island	2,8	2,7	3,0		3,0
Norge	52,0	51,6	55,4	55,4 ⁶	52,1
Sverige	72,4	72,2	68,1	70,4	75,3
Norden	272,6	279,7	269,3		262,1

Källa: Sammanställning av de nationella växthusgaserna som framlades vid FN:s Klimatsekretariat i april 2004.

Det internationella arbetet med att reducera långtransporterade föroreningar sker inom ramen för konventionen om långtransporterade gränsöverskridande luftförorening, (CLRTAP). En stor insats har gjorts i de nordiska länderna och i Europa de senaste 20 åren för att begränsa utsläppen av svaveloxid (SO₂) och nitrogenoxid (NO_x) som leder till surt nedfall med bland annat skador på vegetation och färskvatten. Det sista protokollet om förorening, övergödning och marknära ozon (Göteborgsprotokollet) fastslogs 1999. I protokollet samlas olika gaser som leder till förorening, gödning och ozonförstörelse. Därför gäller protokollet inte bara SO₂ och NO_x, utan också ammoniak (NH₃) och flyktiga organiska bindningar (NMVOC). Protokollet ålägger länderna i Europa att före år 2010 reducera de samlade utsläppen av SO₂ med 63 procent och NO_x med 41 procent i förhållande till 1990. Även om målsättningen från och med 2010 uppfylls, kommer det fortfarande finnas behov för ytterligare reduktioner innan föroreningssproblemet är löst. Göteborgsprotokollet förväntas träda i kraft

⁴ Enligt avtal inom EU kommer det under år 2006 att förhandlas om slutgiltigt fastställande av vissa EU-länders klimatförpliktelser under perioden 2008-2012.

⁵ Värdena i tabellen avser rena utsläppsmängder. När det gäller uppfyllande av Kyoto-förpliktelserna kommer även värdena för upptagning att inkluderas, enligt paragraf 3.3 och 3.4. Där står det att länderna skall räkna med nettobidrag under åtagandeperioden från skogsplantering (afforestation), återplantering (reforestation) och avskogning (deforestation) som genomförts efter 1990 (paragraf 3.3) och att de under samma period kan räkna med nettobidraget från skogsförvaltning upp till en angiven nivå (ca 3%) av utsläppsnivån under 1990.

⁶ Preliminära siffror

2004. Protokollet innehåller en bestämmelse om att parterna ett år efter att det träder i kraft, skall värdera behovet av revisioner.

EU antog 2001 ett direktiv om nationella utsläppstak för vissa förorenande utsläpp i luft med samma inriktning som Göteborgsprotokollet. Det arbetas nu med att förbereda revision av både Göteborgsprotokollet och EU-direktivet. Detta sker i samarbete mellan organen under CLRTAP och EU-kommissionens program Clean Air for Europe (CAFE).

4.3 Långsiktiga mål

Klimatkonventionens långsiktiga mål är att uppnå en stabilisering av koncentrationerna av växthusgaser i atmosfären till en nivå som kan förhindra en farlig, mänsklig påverkan på klimatsystemet.

Målet skall uppnås genom minskad, och mera effektivt utnyttjande av de fossila bränslena, övergång till renare bränslen, ökad användning av förnybara energikällor och andra koldioxidneutrala energiformer, en målinriktad insats på energieffektivisering och energibesparingar inom alla sektorer, och genom insatser när det gäller utsläpp av CO₂, metan, dikväveoxid och de industriella växthusgaserna, samt en ökad bindning av CO₂.

I Kyotoprotokollet har industriländerna åtagit sig att minska de totala utsläppen av sex växthusgaser, så att medelnivån för utsläppen under åren 2008-2012 blir minst 5 procent lägre än utsläppen under 1990.

De nordiska länderna har i Kyotoprotokollet åtagit sig följande åtaganden under 2008-2012 i förhållande till nivån 1990⁷. Danmark, Finland och Sverige har i samband med EU:s formulering av Kyotoprotokollet åtagit sig följande åtaganden: Danmark -21 %⁸, Finland 0 %, Sverige +4 %⁹. Island och Norge har i Kyotoprotokollet åtagit sig följande förpliktelser: Island +10 % , Norge +1 %.

För att de nordiska länderna skall kunna leva upp till åtagandena skall man göra en mycket målinriktad insats, eftersom utsläppen har ökat betydligt sedan 1990. Att tillämpa Kyotomekanismerna innebär dock att åtagandena kommer att kunna uppfyllas även med större flexibilitet än vad det numerära åtagandet antyder.

Förhandlingarna om åtaganden efter 2012 skall enligt planen starta senast 2005. De nordiska länderna kommer att fortsätta att spela en ledande roll i klimatpolitiken, i olika fora och kommer också att undersöka och utveckla olika initiativ för att, i tidsperspektivet fram till 2020 och därefter, verka för betydliga minskningar av utsläppen av växthusgaser. De nordiska länderna kommer därför att arbeta internationellt för att Kyotoprotokollet ratificeras och träder i kraft så snabbt som möjligt. Dessutom

⁷ Olika förhållanden bestämmer hur stora de nationella utsläppen skall vara under perioden 2008-2012. Alla länderna öppnar för användning av flexibla mekanismer för att säkra uppfyllande av förpliktelserna enligt Kyotoprotokollet.

⁸ Förutsättningarna för att Danmark skall förplikta sig att minska med 21 procent är att utsläppen under 1990 korrigeras i förhållande till elhandeln. Färöarna har ett preliminärt förbehåll beträffande Kyotoprotokollet.

⁹ Sverige har ett nationellt mål att minska med 4%.

kommer de nordiska länderna att arbeta för ett mera globalt deltagande i samarbetet för att begränsa utsläppen av växthusgaser efter 2012, och förpliktande avtal, som inte bara omfattar industriländerna. De nordiska energiministrarna beslutade den 30 september 2003 följande, med hänsyn till framtida förpliktelser: ”De nordiska länderna kommer att arbeta för en bred och rättvis process där så många länder som möjligt inkluderas i ett globalt samarbete för begränsning av utsläpp av växthusgaser efter 2012, samt att det samlade reduktionsåtagandet får en rättvis bördefördelning med hänsyn till strävan mot en hållbar, säker och effektiv energiförsörjning och industrins konkurrenskraft.”

Det långsiktiga målet för arbetet med långväga luftföroreningar är att utsläppen av svaveldioxid, kväveoxider, flyktiga organiska föreningar och ammoniak ska minskas så att påverkan på naturen hålls inom kritiska belastningsgränser (naturens smärtgräns), och så att människans hälsa och miljön inte skadas.

4.4 Mål och insatser 2005-2008

Potentialen för minskning av klimatpåverkande utsläpp i de nordiska länderna är, liksom för övriga industriländer, långt ifrån uttömd. Därför skall man fortsätta att arbeta med att genomföra flera initiativ, däribland initiativ som motiverar el- och värmeproduktion, som resulterar i mindre utsläpp av växthusgaser, och försöka förmå företag och hushåll att investera i mindre energiförbrukande produktionsapparater och produkter. Bland viktiga styrmedel kan nämnas skatter, avgifter och handel med utsläppsrätter.

Ländernas åtaganden kan uppfyllas genom nationella åtgärder, och åtgärder genom användning av Kyotomekanismerna. Mycket tyder på, att Kyotomekanismerna kommer att bli ett mycket användbart och kostnadseffektivt styrmedel för att minska de globala utsläppen av växthusgaser. Användningen av dessa mekanismer kommer för de nordiska länderna att ha en väsentlig betydelse för att uppfylla åtagandena, men skall samtidigt vara ett komplement till de nationella åtgärderna.

4.4.1 Ratificering av Kyotoprotokollet

De nordiska länderna kommer att arbeta för ett snabbt ikraftträdande av Kyotoprotokollet, som är ett viktigt första politiskt steg mot en minskning av växthusgaserna. Protokollet kan inte träda i kraft utan en rysk ratificering.

4.4.2 Förhandlingar om nya åtaganden efter 2012

Sett i ljuset av klimatkonventionens slutmål och vetenskaplig information från FNs klimatpanel (IPCC), är den viktigaste långsiktiga utmaningen i klimatpolitiken i gångsättning av förhandlingar om en mera ambitiös global framtida klimatregim efter 2012. Förhandlingar om en framtida regim måste baseras på kunskap om utsläppsutvecklingen med sikte på att hitta differentierade, kostnadseffektiva lösningar som leder till minskning av utsläppen. De nordiska länderna anser det viktigt att man ger ett politiskt gensvar på IPCCs tredje huvudrapport.

De nordiska länderna kommer att arbeta för en bred process, där så många länder som möjligt dras med i ett globalt samarbete för att begränsa utsläppen av växthusgaser efter 2012. Gentemot utvecklingsländerna finns det ett stort behov av att bygga upp ett förtroende, och att öppna dörren för flera typer av åtaganden som bidrar till

globala utsläppsminskningar utan att hota ländernas ekonomiska och sociala utveckling. Det är också särskilt viktigt att få med USA igen.

4.4.3 Östersjöområdet som försöksområde för testning av Kyotomekanismerna, häribland Joint Implementation

Ett av de viktigaste resultaten av det nordiska klimatsamarbetet är de politiska besluten (både i förbindelse med det nordiska energiministermötet 2001, 2002 och 2003 och Östersjöländernas energiministermöte 2002) om att etablera Östersjöregionen som ett försöksområde (Testing Ground) för Kyotoprotokollets flexibla mekanism Gemensamt genomförande (JI). Det har både i det nordiska samarbetet och inom BASREC (Baltic Sea Region Energy Co-operation) arbetats intensivt med att utveckla Testing Ground samarbetet. Ramarna för samarbetet är nu fastlagda genom ett gemensamt ramavtal (Testing Ground Agreement). Det finns etablerat en gemensam investeringsfacilitet (Testing Ground Facility) för att främja Joint Implementation-projekt av hög kvalitet som resulterar i reduktion av utsläpp av växthusgaser och genererar utsläppskrediter, med speciell fokus på energisektorn. De nordiska länderna kommer under Testing Ground samarbetet, i) arbeta vidare för en lyckad implementering av TGA och samarbete med de övriga länderna, ii) stötta en miljömässig och ekonomisk effektiv utveckling och användning av TGF, iii) uppmåna andra parter eller kommande parter till Kyotoprotokollet och privata verksamheter att aktivt delta i Testing Ground samarbetet, iv) främja utveckling och implementering av miljö- och kostnadseffektiva JI-projekt.

4.4.4 Kompetensnätverk för Kyotomekanismerna i Östersjöregionen

De nordiska länderna kommer att föra arbetet med kompetens- och kapacitetsuppbyggnad i Östersjöregionen vidare, med särskild fokus mot Ryssland.

4.4.5 EU:s kvotmarknad

De nordiska länderna kommer att fortsätta att arbeta aktivt för genomförandet av EU:s direktiv om handel med utsläppsrätter. Med hänsyn till beslutet om omfattningen av EU:s kvotdirektiv från 2008 avseende gaser och sektorer (förslag väntas framläggas under 2005), kommer de nordiska länderna att arbeta för att nordiska synpunkter, inte minst avseende kostnadseffektivitet, skall tas med. Det är inte avgjort om Norge och Island genom EES-avtalet kommer att omfattas av systemet.

4.4.6 Minskning av industriella växthusgaser

De nordiska länderna kommer att gå i spetsen med en minskning av förbrukningen av de industriella växthusgaserna (HCF, PFC och SF₆), och främja förutsättningarna för en sådan minskning. De nordiska länderna kommer också att arbeta internationellt för en minskning av användningen av dessa gaser.

4.4.7 CO₂-upptagning som medel för att minska verkningarna av CO₂-utsläpp

De nordiska länderna kommer att arbeta för att säkra en miljömässigt god uppföljning av Kyotoåtagandena när det gäller det gäller upptag av växthusgaser som ett medel för att reducera effekterna av utsläppen. Olika alternativ för att inkludera upptagning i framtida åtaganden kommer vara en punkt i förhandlingarna efter 2012. Man lägger vikt vid ett hållbart skogsbruk, och åtgärder som berör skogen som har positiva miljöeffekter, häribland hänsynen till biodiversiteten och kulturlandskapet, och som bidrar till att öka upptaget eller minska utsläppen av växthusgaser.

4.4.8 Nordiskt forskningssamarbete på klimatområdet

Från och med 2003 är konsekvenser av klimatändringar på energiområdet ett av de fem insatsområden inom nordisk energiforskning där följande projekt har startats: "Nordic CO₂ Sequestration" och "Impacts of Climate Change on Renewable Energy Sources and their Role in the Energy System".

Förutom relationen till energiområdet finns det också andra områden där de nordiska länderna kommer att kunna dra fördel av ett forskningssamarbete. Det föreslås därför att man påbörjar en analys och en utvärdering av möjligheterna för ett större samarbete på klimatforskningsområdet mellan de nordiska länderna. Med detta som bakgrund utvärderas möjligheterna för ett ökat samarbete, t ex genom utredningar av regionala klimatförändringar och konsekvenser av klimatförändringar i Norden och i närområdena, bl a på lantbruk, skogsbruk, fiske, biologisk mångfald och de ekonomiska konsekvenserna av förändringarna.

4.4.9 Utmaningar knutna till klimatförändringar i arktiska områden

Arktis är intressant i klimatsammanhang, dels p g a att mycket tyder på att flertalet klimateffekter först kommer att visa sig i Arktis och dels för att de ekologiska konsekvenserna kan bli speciellt stora där. Klimatförändringar i polarområden kan leda till förändringar i istäcket och havsströmmar som i sin tur kan påverka den globala klimatutvecklingen. Arktis kan därför både ge oss ett "fönster" mot framtida klimatförändringar och en förvarning om möjliga regionala och globala konsekvenser av klimatförändringarna. Arctic Climate Impact Assessment (ACIA), som startades i regi av Arktiska Rådet 2000, skall värdera och sammanställa befintlig kunskap om klimatvariation, klimatförändringar och ökad UV-strålning och konsekvenserna av detta. Dessutom beslutade Arktiska Rådet att den vetenskapliga delen av ACIA skulle kompletteras med policyrekommendation som har utgångspunkt i de väsentliga vetenskapliga slutsatserna. Målsättningen är att ge användbar och pålitlig information till politiker, myndigheter, organisationer och invånare i Arktis för att ge dem ett bredare beslutunderlag, och stötta det vidare arbetet till FN:s klimatpanel (IPCC). ACIA-arbetet verkställer således inte ny forskning, och värderingarna kommer primärt att baseras på resultat som produceras genom nationella och regionala forskningsprojekt och forskningsprogram.

De slutliga ACIA-rapporterna skall läggas fram för Arktiska Rådets ministermöte på Island hösten 2004. Det nordiska klimatsamarbetet önskar att titta närmare på klimatförändringarnas konsekvenser i regionen, bl a mot bakgrund av ACIA-arbetet.

De nordiska länderna avser att lägga vikt vid:

- att Arktiska Rådet och dess medlemsländer har en viktig roll i att beskriva, värdera och förmedla klimatförändringarnas konsekvenser för Arktis, och konsekvenserna för den globala miljön. Det bör också säkras att ny kunskap om de speciella arktiska förhållanden ingår i de rätta fora, bl a UNFCCC och IPCC.
- att det Arktiska Rådet löpande uppdaterar de vetenskapliga kunskaperna om klimatförändringarna i Arktis, t ex i form av en fortsättning av ACIA-processen.

4.4.10 Långväga luftförorening

Under perioden 2005-2008 kommer de nordiska länderna att ta initiativ till styrmedel och åtgärder som säkrar att länderna når utsläppsmålen specificerade i Göteborgsprotokollet och EU:s direktiv om nationella utsläppstak för vissa förorenande utsläpp till luft. Protokollet innehåller en bestämmelse om att parterna ett år efter att det

träder i kraft skall värdera behovet för revisioner där det också kommer att värderas att reglera ländernas utsläpp av partiklar. Vid revision av avtalet kommer de nordiska länderna att särskilt beakta att vid att det också efter 2010 kommer att finnas stora områden i Norden där gränsvärdena för förorening har överskridits, samt ny kunskap om hälsoeffekterna av marknära ozon.

Nordiska projekt har hittills inriktats på karakterisering av partikelförorening. Under den kommande perioden behövs det i högre grad även undersökning av sambandet mellan partikelförorening och hälsoeffekter. För att förstärka det gemensamma kunskapsunderlaget kommer de nordiska länderna att samarbeta om hälsoeffekter av partikelförorening inom Norden. Dessutom kommer de nordiska länderna att samarbeta om en gemensam nordisk insats i EU-arbetet på detta område.

Nordiska erfarenheter av miljözoner

Sverige har under många år haft miljözoner i sina större städer. Nu arbetar Köpenhamns kommun i Danmark också med planer för en miljözon.

5. Biologisk mångfald och genetiska resurser – natur och kulturmiljö

Biologisk mångfald utgör själva grundvalen för mänskligt liv. Uttrycket används för mångfalden av arter, det genetiska spektrat i och mellan individuella arter och mångfalden av deras livsmiljöer. Norden har många värden inom biodiversitet, genetiska resurser och naturliga och kulturella miljöer. Stora områden i Norden besitter ovärderliga skatter i form av biologisk mångfald, naturliga och av människan utformade landskap samt unika kusttrakter.

Den biologiska mångfalden är emellertid under stark press globalt och arter faller bort i allt högre tempo och ekosystemens förmåga att leverera varor och tjänster minskar. Orsakerna till bortfallen är många och sammansatta, men de viktigaste direkta orsakerna är arealingrepp, överuttag, förorening och spridning av främmande arter. Klimatförändring skapad av människan kommer framöver utgöra en av de största riskerna mot klotets biologiska mångfald, också i Norden

Resiliens

Resiliens beskriver ett ekosystems eller ett mänskligt samhälles kapacitet att klara av störningar. Ekologisk resiliens är ett ekosystems förmåga att klara av förändringar och störningar – t.ex. stormar, bränder och föroreningar – utan att övergå till ett annat tillstånd. Ekologisk resiliens möjliggör också återuppbyggnad och förnyelse efter en störning. På liknande sätt beskriver social resiliens samhällets kapacitet att hantera förändring och störningar, som naturkatastrofer eller politiska och ekonomiska omvälvningar. Sociala och ekologiska system är dynamiska, de påverkar varandra och är ömsesidigt beroende.

Resiliens och hållbar utveckling – sammanfattning av en rapport till Miljövårdsberedningen, 2002.

5.1 Utveckling och utmaningar

De nordiska länderna har på många sätt varit föregångare i fråga om biodiversiteten. Underhandlingar inom ramen för biodiversitetskonventionen har återspeglat det stora avståndet mellan utvecklingsländernas och industriländernas ståndpunkter i fråga om jämlik fördelning av varor/värden som bygger på biodiversiteten. De nordiska länderna har aktivt engagerat sig i arbetet med att finna gemensamma globala lösningar på frågan.

Betydelsen av biodiversiteten har erkänts vid ett antal internationella konferenser, av vilka en av de viktigaste är det globala toppmötet kring hållbar utveckling (WSSD) i Johannesburg år 2002. Generalsekreterarens initiativ WEHAB (Water, Energy, Health, Agriculture and Biodiversity) och den mellanstatliga förhandlingsprocessen framhåller betydelsen av biodiversiteten och sambandet mellan målen för biodiversitet och hållbar utveckling samt avveckling av fattigdomen.

Ett konkret resultat av toppmötet var att år 2010 utlystes som det år då förlusten av biodiversiteten skulle ha minskat kraftigt. Detta mål har betydelse på det globala,

regionala och nationella planet. Tyngdpunkten kommer att ligga på genomförandet av pågående arbetsprogram enligt konventionen om biologisk mångfald (CBD) i den form som den godkändes av toppmötet. Fortsatt och intensifierat samarbete mellan alla parter är viktigt i detta arbete.

Försiktighetsprincipen bör vara utgångspunkten för allt arbete med att skydda den biologiska mångfalden. I de nordiska länderna innebär denna princip att, om det föreligger risk för allvarliga eller oåterkalleliga skador, skall avsaknad av fullständiga vetenskapliga data inte senarelägga erforderliga åtgärder. Kostnadseffektiva lösningar ska härvid eftersträvas. Förvaltningen av naturtillgångarna måste bygga på försiktighetsprincipen. Den ingår också redan i många internationella konventioner. Alla sektorer bär själva ansvaret för att biodiversiteten och naturmiljön och kulturmiljön beaktas.

De nordiska ländernas arbete och initiativ beträffande biologisk mångfald, natur- och kulturhistoriska värden kan anges som följer:

- Ett representativt urval av naturtyperna i vart och ett av de nordiska länderna ska skyddas för kommande generationer. Beredningen och uppdateringen av nationella strategier och aktionsplaner för biologisk mångfald (NBSAP) fortsätter.
- Ökad satsning på institutionella arrangemang och lagstiftning för att integrera biodiversitetsfrågor i sektoraktiviteter.
- Ökad satsning på kartläggning och övervakning av biologisk mångfald.
- Intresse i de nordiska länderna för regionalt och internationellt samarbete för att genomföra biodiversitetskonventionen och andra därmed relaterade konventioner.
- Långvariga och ständigt pågående insatser för att på ett hållbart sätt sköta och nyttja biologiska inklusive genetiska resurser i skogarna och jordbruket.
- Ökat engagemang i kulturlandskap, kulturminnesmärken och sambandet mellan natur och kultur i nordisk miljöpolitik.
- Ökat engagemang och kunskap om de ekonomiska banden mellan biodiversitet och samhället, genom nyttan av ekosystemet och förståelse för motståndskraften och funktionerna i ekosystemet.
- Ökat engagemang i betydelsen av sociala faktorer medverkan i planering och engagemang av berörda parter.

Inom ramen för det nordiska samarbetet har man i mer än tjugo år prioriterat de genetiska resurserna inom jord- och skogsbruket. Formellt inleddes det nordiska samarbetet kring genetiska resurser år 1979, då den nordiska genbanken (NGB) grundades. Nordiska husdjursgenbanken (NGH) grundades 1984. Genbankerna kombinerar skyddsprogram med gemensamt nyttjande av information och vetenskapliga rön i långsiktiga projekt för att bevara och nyttja genresurser inom jordbruket. Ett nordiskt nätverk för genbevarande av träd har etablerats för att förbättra kontakten mellan de nordiska länderna i frågor som berör skogsgenetiska resurser. Det ska även representera skogssektorn vid samarbete med de övriga nordiska organisationerna för bevarandet av genetiska resurser. Nätverket administreras av Nordiska skogsbrukets frö- och plantråd (NSFP). Nordiska Ministerrådet (jord- och skogsbruk) lanserade med tanke på den ökade betydelsen av genetiska resurser, en strategi för att bevara de nordiska genresurserna 2001 – 2004 (ANP 2002:704). På basis av denna strategi har ett antal åtgärder redan vidtagits.

Våren 2001 grundades Nordiska Genresursrådet med uppgift att utgöra ett forum för strategiska diskussioner kring genetiska resurser, vilket bidrar till uppföljningen av den nordiska strategin för hållbar utveckling. Rådet är ett sektorövergripande rådgivande organ för ministerrådet och täcker bl a miljö, skogsbruk, jordbruk, fiske och livsmedel.

Ett av de viktigaste områden där Nordiska Genresursrådet arbetat under de senaste åren är frågan om rätt och tillgång till plantgenetiska resurser. Rådets rekommendationer om hur den internationella biodiversitetskonventionen (CBD) och det internationella fördraget om växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk (ITPGRFA) skall genomföras med tanke på de nordiska genresurserna över lag och särskilt det material som finns lagrat i nordiska genbanker och nätverk, godkändes av ministrarna år 2003. Ministrarnas beslut och slutsatserna i rapporten "A Nordic Approach to access and rights to genetic resources" (ANP 2003:717) kommer att utgöra grundvalen för det fortsatta arbetet inom detta område.

Horisontell integrering och samarbetet inom den alleuropeiska strategin för biologisk- och landskapsdiversitet (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy) har utvecklats under "Environment for Europe" och den alleuropeiska skogsministerkonferensen för skydd av Europas skogar (MCPFE, Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe). De nordiska och europeiska ministrarna ansvariga för miljöfrågor samt de ansvariga för skogsfrågor har understött detta samarbete gällande att prioritera områden för regionalt samarbete för att befrämja biodiversiteten i skogarna.

Den nordiska genresursstrategin rekommenderar också nordiskt samarbete kring genresurser för skogsträd och inrättandet av en gemensam informationstjänst kring husdjur, odlingsväxter och skogsbruk, vilket i dag är ett faktum.

5.2 Långsiktiga mål

Det övergripande målet är att skydda och säkra en hållbar användning av biodiversiteten, att vårda naturtillgångarna och att värna om kulturmiljövärden som uppstått på grund av mänskliga aktiviteter. Ett ytterligare mål är att de nordiska länderna skall vara föregångare när det gäller att bevara den biologiska mångfalden. Det organiserade samarbetet i Norden skall byggas ut till en övergripande modell som kan tillämpas av andra länder. Arbetet med biodiversitet i Norden är en del av biodiversitetsstrategin (2002).

När det gäller att bevara den biologiska mångfalden, däribland de genetiska resurserna, kommer de nordiska länderna att arbeta för att säkra:

- Variation av alla naturliga och kulturopåverkade ekosystem och större sammanhängande orörda naturområden.
- Bevara livsdugliga bestånd av alla kända och naturligt förekommande arter, och dessas biotoper.
- Den ärftliga (genetiska) variationen inom och mellan bestånd och arter, där man lägger särskild vikt vid arter som är hotade, sårbara, endemiska (som endast finns i Norden), utnyttjade eller odlade växter och husdjursraser (domesticerade), eller med huvudsaklig utbredning i Norden.

- Att säkerställa kulturmiljöns fortbestånd innebär att man ser till att de uttryck och spår som finns i landskapet och den byggda miljön som avspeglar de nordiska ländernas historia bevaras i hela sin tidsmässiga, funktionella och lokala diversitet. De nordiska länderna avser att säkerställa att kulturmiljön beaktas då man arbetar med miljöskydd.
- Skyddet och den hållbara användningen av genresurserna i Norden är beroende av en balanserad global utveckling och en gemensam hållbar användning av biodiversiteten. De nordiska länderna bör i ett globalt sammanhang verka som en pådrivande kraft för att ta fram gemensamma globala lösningar som gäller tillgång till och gemensam användning av biodiversitet. Att bevara biodiversiteten, inklusive genresurserna, innebär att de nordiska länderna avser att arbeta för vård och skydd, hållbar användning och tillgång till, samt rättvis och jämlik fördelning av den nytta som kommer av användningen av genetiska resurser.
- Samarbetet med närområdena, inklusive de arktiska områdena, kring särskilda regionala problem skall byggas ut och intensiveras, och i EU/EEA-samarbetet framhålls betydelsen av gemensamma insatser, som kommer länder till nytta med tanke på skyddet av naturen, landskapet och kulturmiljön.

5.3 Mål och insatser 2005 – 2008

5.3.1 Kraftigare nordiska insatser vid internationella processer och förhandlingar

De nordiska länderna bör fortsätta att spela en pådrivande roll vid internationella processer och förhandlingar som gäller uppföljningen av FN:s Konvention om biologisk mångfald. Det är av särskild vikt att säkerställa att Norden i ett internationellt perspektiv går i spetsen i arbetet med att finna lösningar som är gemensamma för utvecklingsländer och industriländer, och som syftar till att bevara och nyttja biodiversiteten i utvecklingsländerna, och för att motarbeta fattigdomen. Ett särskilt verksamhetsområde är bevarandet av den kunskap som ursprungsbefolkningen besitter om biodiversiteten. Detta område sammanhänger med rätten till genetiska resurser och tillgång till kommersiellt nyttjande av dem.

De nordiska länderna går in för att målet för WSSD-2010 skall nås och de europeiska åtagandena beträffande biodiversitet genomföras till fullo enligt den femte ministerkonferensen i Kiev kring "Environment for Europe" och det 7:e partsmötet i Konventionen om biologisk mångfald i Kuala Lumpur. Därtill främjar de nordiska länderna ytterligare horisontell integration av biodiversitetssynpunkter i andra politikområden på det nordiska planet.

De nordiska länderna kommer att fortsätta att engagera sig i förhandlingarna kring och uppföljningen av internationella avtal och processer angående genetiska tillgångar. Häri ingår tillhandahållandet av information om nordiskt samarbete kring gentillgångarna till internationella instanser, och information till nordiska intressenter om verkningarna av det nationella genomförandet av internationella avtal och riktlinjer. Nordiska Ministerrådets (miljö, jordbruk och skogsbruk) beslut åren 2002 och 2003 om tillgång och rätt till genetiska tillgångar, uppföljningen av detta beslut i de nordiska länderna och i de nordiska samarbetsorganen ger ett värdefullt tillskott till arbetet inom CBD och FAO.

De nordiska länderna kommer att bidra med inlägg till FN:s konvention om biologisk mångfald (CBD), FAO och EU och tillgång till genresurser och vinstfördelning. Detta är också ett led i uppföljningen av Världstoppmötet i Johannesburg om att förhandla fram en internationell regim under CBD om en rättvis fördelning av vinsten från användningen av genresurser.

5.3.2 Nationella strategier och handlingsplaner för bevarande, skydd och nyttjande av biodiversiteten

Till år 2005 har samtliga nordiska länder lagt fram nationella strategier och handlingsplaner för skydd av biodiversiteten, de genetiska tillgångarna och hållbart nyttjande av naturtillgångarna samt för intensifierat utbyte av erfarenheterna, integration av miljöhänsyn i sektorpolitiken inom jordbruk, skogsbruk, fiske och trafik/transport.

För de nordiska länderna var för sig och gemensamt, är det viktigt att Clearing House Mechanism (CHM) används i detta sammanhang och att data om biodiversiteten finns att tillgå på Internet.

5.3.3 Att säkerställa biodiversiteten då genetiskt modifierade organismer introduceras, Cartagena-protokollet

De etiska och samhälleliga verkningarna i samband med användningen av genetiskt modifierade organismer (GMO) skall klarläggas, inklusive verkningarna på biodiversiteten. En allt större utmaning blir i vilken grad GMO:er skall kunna samexistera med konventionella och ekologiskt odlade sorter. I detta sammanhang är det viktigt att stärka forskningssamarbetet.

De nordiska länderna avser att arbeta för ett effektivt genomförande av Cartagena-protokollet om att säkerställa biodiversiteten då genetiskt modifierade organismer. De nordiska länderna avser att handla så att detta säkerställer att produkterna märks på ett tillfredsställande sätt, också internationellt. Konsumenterna bör informeras om, när genteknologi har använts i livsmedelstillverkningen. Denna information skall garantera att konsumenterna har ett reellt val mellan traditionella produkter och sådana där genteknologi använts. Aktiva ansträngningar bör göras för att ta fram nya och bättre metoder för att påvisa GMO i foder och livsmedel. De nordiska länderna kommer också att samarbeta om andra aktuella och gemensamma problemställningar i anknytning till miljöpåverkan av GMO, häribland riskbedömning och övervakning av GMO. Så långt det är möjligt kan de nordiska länderna också bidra med inlägg till EU- och Cartagena-protokollen på dessa områden.

5.3.4 Att säkerställa biodiversiteten i samband med införandet av främmande arter

Vid internationella avtalsförhandlingar kring ämnet avser de nordiska länderna att arbeta för att förhindra oavsiktlig introduktion av främmande arter genom att samarbeta kring ett regelverk som begränsar verkningarna av sådana arter och genom att utöka informationen till berörda myndigheter och till allmänheten. De nordiska länderna avser också att stå i nära kontakt med grannländerna i frågor som gäller spridning och förvaltning av främmande arter.

De nordiska länderna bör samarbeta kring detta ämne också inom Europa för att förbättra uppföljningen och bedöma riskerna innan främmande arter förs in, i linje med rekommendationerna om införandet av främmande arter i de nordiska länderna (2000:13).

5.3.5 Metoder för att övervaka biodiversiteten

Åren 2005-2008 kommer de nordiska länderna att fortsätta samarbetet för att ta fram metoder för och utbyta information om övervakning av biodiversiteten i Norden. Arbetet kan utgöra en grundval för att slå fast miljö kvalitetsmål och indikatorer och kan samtidigt vara en komponent i det europeiska arbetet kring detta tema. Ett av nyckelområdena i det framtida arbetet är att förbättra kvaliteten på dataserierna över tid.

Samtidigt är det viktigt att säkerställa att det finns tillgång till geografiskt uppbyggd ekologisk information om områden och arter och att denna används i lokalförvaltningar och centralförvaltningar. En tillfredsställande kartläggning och övervakning är en förutsättning för att länderna skall kunna veta om de kommer att nå målet att stoppa förluster inom biologisk mångfald innan 2010.

Det behövs bättre metoder för att klassificera, inventera och analysera erosionsproblem i Norden.

5.3.6 Konsekvensbedömning i fysisk planläggning

Eftersom alla förändringar i områdesanvändningen kan påverka biodiversiteten och kulturmiljön avser de nordiska länderna fortsätta sitt arbete för att ta fram nya verktyg som gör det möjligt att bedöma verkningarna på biodiversiteten och kulturmiljön av förändrad områdesanvändning.

5.3.7 Strategi för att bevara de nordiska landskapen

Som en åtgärd som avser att genomföra den europeiska landskapskonventionen har en samnordisk strategi tagits fram för att säkerställa att mångfalden och särdragen i de nordiska landskapen bevaras, samt att rekreationen där sker på ett sätt som anpassas till de lokala förhållandena.

De nordiska länderna bör ta fram nationella landskapsplaner, eller lägga vikt på landskapshänsyn i nationella naturskyddsplaner som omfattar prioriteringar, målsättningar och medel för landskapsförvaltning. Med hjälp av dem kan länderna klarlägga sina nationella intressen och ansvar, samt stimulera lokalt deltagande och samarbetet med den breda allmänheten och medborgarorganisationerna. De nordiska länderna bör vidare inkludera landskapshänsyn i relevanta sektorplaner för alla berörda och identifiera under vilka förutsättningar sektorintegrering kan bidra till hänsyn för landskapen

5.3.8 Stärka arbete som gäller det arktiska området

Det arktiska området som en del av de nordiska länderna har sin distinkta ekologi som karakteriseras av låg produktivitet och korta odlingsperioder, vilka bägge leder till att återhämtningen efter störningar sker långsamt (CAFF 2001, IUCN 2003). Eftersom ekosystemen är mycket sårbara krävs särskild uppmärksamhet till områdets skyddsstatus och andra bevarandeåtgärder. I detta område finns talrika endemiska arter men också arter vid yttersta gränsen för sitt utbredningsområde.

Parallellt med kontinuerliga ansträngningar för att stärka genomförandet av den nordiska handlingsplanen för natur- och kulturmiljöskydd i Arktis, Grönland, Island och Svalbard är det viktigt särskilt, med tanke på bevarandet av den biologiska mångfalden att dra nytta av Arktiska Rådets aktiviteten. I detta sammanhang är rådets rekommendationer år 2002, om bevarandet av arktisk flora och fauna viktig. Nordiskt samarbete kan bidra till att dessa rekommendationer genomförs genom att ta fram projekt som fokuseras på nyckelområden.

En grundläggande fråga som gäller den arktiska naturens och biodiversitetens mångfald är att det arktiska klimatet förändras mycket snabbt. Grunden för den globala

varningen kan tidigast och mest intensivt skönjas i det arktiska området. Arktiska Rådets bedömning av klimatverkningarna (ACIA) är något som bör beaktas och utgöra ett viktigt område för nordiskt samarbete. Ett annat, betydande hot mot den biologiska mångfalden, och även mot befolkningens hälsa i Arktis, är miljögifter (AMAP, Arctic Pollution 2002). Det gäller huvudsakligen fjärrtransporterade föroreningar som bl a ackumuleras i näringskedjorna i Arktis.

Den nordiska handlingsplanen för skydd av natur- och kulturmiljö i Arktis bör vidareutvecklas till en handlingsplan som också täcker den nordiska miljöinsatsen i Arktis, särskilt när det gäller klimat, POP och kvicksilver. Planen bör särskilt inriktas på att stödja och hjälpa till med arbetet i det Arktiska Rådet.

5.3.9 Biologisk mångfald i jordbruk och skogsbruk

Målet är att ta fram ett miljövänligt jordbruk och dito skogsbruk i Norden för att säkerställa och stärka biodiversiteten. Bevarandet och nyttjandet av biodiversiteten i jordbruket och skogarna omfattar hela mångfalden av ekosystem, livsmiljöer, arter och genetiska resurser. De nordiska länderna vill säkerställa att en representativ och tillräckligt stor del av nordiska skogstyper bevaras. De nordiska länderna kommer att vidareutveckla sitt samarbete inom nationella och nordiska program för bevarande och hållbar användning av genetiska resurser. Nordiskt samarbete kommer att bidra till rationellt bevarande, ökad information och utveckling av samarbetet inom närområden och internationella fora.

5.3.10 Nordiskt samarbete kring marin biodiversitet

Marina biodiversitetsfrågor är viktiga för de nordiska länderna och deras närområden. De nordiska länderna välkomnar arbetet på en europeisk marin strategi för att förbättra sambandet mellan och integrationen av det arbete som utförs av olika internationella organ (HELCOM; OSPAR; EU) och för åtgärder för att bevara och på ett hållbart sätt nyttja den marina biodiversiteten.

Infallsvinkeln från ekosystemen, som också omfattar den roll som ekologisk kvalitativ målsättning spelar, utgör en integrerad del av den kommande europeiska marina strategin (EC Commission, 2002, 539).

De nordiska länderna kommer att arbeta för att genomförandet av en ekosystemanpassning också ska utgöra ramarna för den nordiska havsmiljöförvaltningen. En central del av en sådan tillnärmning är utveckling av ekologiska kvalitetsmål och enhetliga förvaltningsplaner för de enskilda havsområdena. Framtagningen och uppbyggnaden av åtgärdsprogram med sådan infallsvinkel kräver sektoröverskridande behandling av de problem som gäller hoten mot tillståndet i de aktuella havsområdena, inklusive Östersjön. Målsättningen är att balansera olika behov och ingrepp inom ramen för ekosystemens motståndskraft i ett långtidsperspektiv. Det finns behov av ökad kunskap både om den marina biodiversiteten, ekosystemens funktion och verkningar av olika ingrepp, var för sig och tillsammans. Marin kartläggning, forskning och övervakning är alltså viktiga. Prioriterade åtgärder för att säkra bevarande och hållbart brukande av de nordiska havsområdena kommer dessutom – i överensstämmelse med internationella och regionala avtal på området – att vara:

- hållbart brukande av de marina resurserna
- skydd av representativa, säregna, hotade och sårbara marina naturtyper
- specifika åtgärder för att skydda särskilt sårbara marina naturföreteelser som bl a kallvattenskorallrev
- restaureringsåtgärder för skadade, hotade och sårbara marina naturtyper

- åtgärder för att förhindra införsel och spridning av främmande arter
- åtgärder för skydd av hotade arter

I kustzonen är integrerad förvaltning av kustområdena (ICZM) en viktig del av en ekosystemstillnäring, där det behövs kunskapsutveckling och ökad nationell tillämpning för att säkra ett hållbart nyttjande av kustområdena. I kustzonen kommer EU:s ramdirektiv för vatten att vara ett centralt verktyg för en överordnad, enhetlig och ekosystembaserad förvaltning.

5.3.11 Utveckling av jakt inom ramen för en hållbar utveckling

Jakt har en lång tradition i Norden. Jakten betyder mycket för de nordiska folken, både ekonomiskt, socialt, kulturellt och miljömässigt. Jakt och andra former av utnyttjande av vilda djurarter kan också vara väsentligt för att bevara balansen i de nordiska ekosystemen. Även om den direkta ekonomiska betydelsen har minskat, finns det fortfarande områden i Norden, där jakt har en stor betydelse för ekonomin. I stora delar av Norden har rekreationsvärdet ökat betydligt. I detta sammanhang är det viktigt att understryka ursprungsbefolkningens rättigheter.

Vid jakt utnyttjas en viktig naturresurs, och det är viktigt att denna utnyttjas på ett hållbart sätt, med hänsyn till skyddet av den biologiska mångfalden, och med hänsyn till övrigt friluftsliv. Jakten är en viktig del av den nordiska kulturen, och ingår som en naturlig del av den vilt- och naturvård, som skall medverka till att säkra naturvärdena för kommande generationer. För de nordiska länderna kommer det att vara viktigt att inleda ett samarbete, som kan säkra jakten inom ramen för en hållbar resursförvaltning. Detta skall ske genom sammanställning av befintliga kunskaper, utveckling av ny kunskap genom forskning och utveckling, och genom att främja informationsutbyte mellan markägare och jägare.

5.3.12 Främjande av tillgång till naturen

Tillgång till naturen utgör grunden för ett hållbart beteende och friluftsliv i Norden. Genom tillgång till natur och därmed naturupplevelser skapas förståelse för värdena i naturen, och därigenom skapas en miljömedvetenhet. De nordiska länderna kommer att arbeta för att ständigt förbättra möjligheterna för tillgång till naturen, och att utbyta erfarenheter av hur man kan vägleda besökare i sårbara områden. Naturguider är ett sådant exempel. I EU och i andra internationella sammanhang kommer de nordiska länderna att arbeta för en ökad tillgång till naturen. Allemansrätten finns i Finland, Island, Norge och Sverige.

5.3.13 Främja arbetet med kulturmiljö

Även om de nordiska länderna har organiserat sin natur- och kulturminnesförvaltning på olika sätt, finns det dock ett erkännande av att dessa resurser måste ses i sitt sammanhang, och relateras till varandra. Kulturminnen berikar folks upplevelser i naturen och ger denna ytterligare en dimension. Kulturminnen kan också bidra till att ge kunskap om människors brukande av naturen under tusentals år och fram till idag. De nordiska länderna vill stärka samarbetet mellan natur- och kulturminnesförvaltningarna, och ser dessa i sitt sammanhang och som en resurs för ömsesidigt berikande.

6. Havet

6.1 Utveckling och utmaningar

De nordiska länderna har närkontakt med varandra, och är förenade med varandra via havet. Havet utgör levebröd för många kust- och ösamhällen, genom fiske, akvakultur, oljeborrning, sjöfart m m. Hav och stränder är också viktiga rekreationsområden för de nordiska folken. Havet erbjuder också världssamfundet ett fundamentalt ekosystem.

Förorening hotar den marina miljön och havets produktivitet. Många av människans andra verksamheter skadar också marina biotoper och ekosystem. Havet utgör en livsviktig länk i det globala ekosystemet och klimatsystemet, och rubbningar av den marina miljön kan därför få långtgående konsekvenser. Vår förståelse för den marina miljön jämfört med landmiljön är på många sätt bristfällig, och måste förbättras, så att vi blir mera medvetna om oceanernas betydelse för det globala ekosystemet, och så att vi kan agera för bevarande och hållbart nyttjande av havens rikedomar.

Havsområdena i Nordatlanten, Nordsjön, Östersjön, Barents hav och kustvattnen är sinsemellan mycket olika, och olika typer av åtgärder är aktuella, beroende på vilket område det är fråga om. Det är dock viktigt att åtgärder för förbättring av havsmiljön bedrivs samordnat, och att de nordiska länderna utnyttjar sitt inflytande inom regionala och globala organ för att stödja sådana insatser.

6.2 Genomförda åtgärder

Under det senaste årtiondet har man blivit alltmer medveten om oceanernas betydelse, och deras roll för att skydda vår planets miljö. Denna medvetenhet har resulterat i ett antal globala och regionala avtal och aktiviteter för att förbättra den marina miljön.

Ett av de viktigaste initiativen under senare år avseende föroreningen av oceanerna var överenskommelsen om Stockholmskonventionen om beständiga organiska föroreningar, som antogs och undertecknades i Stockholm 2001, och som trädde i kraft den 17 maj 2004. Konventionen är ett globalt avtal för att skydda människans hälsa och miljön mot beständiga organiska föroreningar (POPs), med inriktning på vissa kemikalier som idag anses vara de skadligaste, men som även innehåller formuleringar om att i framtiden omfatta nya ämnen. Ett annat viktigt steg i den globala kampen mot förorening av haven är verkställandet av det Globala handlingsprogrammet (GPA) för skydd av den marina miljön mot landbaserade verksamheter, som fick ökad betydelse genom det första mellanstatliga mötet för granskning av GPA i Montreal 2001, där det togs beslut om handlingsprioriteringar fram till år 2006.

Det har också under senare år tillkommit ett antal relevanta regionala avtal, initiativ och strategier för att förbättra hanteringen av oceanerna och hejda förorening och förstöring av biotoper. Dessa inkluderar:

- utvecklingslinjer inom OSPAR- och HELCOM-konventionerna för skydd av Nordostatlanten och Östersjön, särskilt det gemensamma Ministermötet i Bremen 25-26 juni 2003.
- Nordsjökonferenserna, den senaste i Bergen i mars 2002;
- den kommande Europeiska marina strategin;
- den föreslagna Arktiska marina strategiska planen;
- den Nordatlantiska konferensen, och EU:s ramdirektiv för vatten

Vissa nordiska länder har också utvecklat nationella handlingsplaner för bevarande av havsområden och/eller för att hejda förorening av havet.

Den Nordatlantiska Konferensen

En integrerad förvaltning av havet och en starkare samordning mellan nationella och internationella organisationer har varit ett grundläggande tema på den Nordatlantiska Konferensen, som Färöarnas Landsstyre tog initiativet till 2001, i samarbete med det Nordiska Ministerrådet. Konferensen är nu etablerad som ett återkommande forum för en ökad politisk dialog om havet som gemensam resursbas och ansvarsområde i hela det nordatlantiska rummet. En klarare inriktning på de gemensamma förbindelser och erfarenheter som havet skapar mellan kustnationer och samhällen kring hela Nordatlanten ger Norden en viktig plattform för att stärka samarbetet om en hållbar utveckling med sina grannar i väster, och bör prioriteras i det nordiska samarbetet. Den andra konferensen hölls i Shetland i oktober 2003, varvid man enades om att mötas på nytt i Norge 2005. www.northatlantic.fo.

KIMO är en internationell miljöorganisation som omfattar över 100 kommuner från 10 länder vid Nordatlanten (inklusive Danmark, Färöarna, Norge, Sverige, UK, Holland och Irland). Organisationens mål är att arbeta för en renare och mera hållbar havsmiljö i området, för kommande generationer.

Det råder en bred enighet bland medlemmarna i KIMO om betydelsen av att hålla ihop och gemensamt skaffa fram bakgrundsmaterial samt att presentera de problem som kustkommunerna står inför på grund av förorening.

Nationella handlingsprogram på Island

År 2001 införde Island sitt Nationella handlingsprogram för skydd av den marina miljön mot landbaserade verksamheter, i linje med det Globala handlingsprogrammet (GPA) som godkändes 1995. Islands Nationella handlingsprogram var i sin utformning och omfattning grundat på GPA, men speciellt anpassat till de lokala förhållandena och till den isländska regeringens politik. Programmet bestod av de speciella åtgärder som skulle vidtas, plus en preliminär bedömning av varje åtgärd. Medan många av åtgärderna skulle vidtas för att efterkomma andra internationella eller inhemska juridiska styrmedel, uppfattades NPA som ett allomfattande och användbart medel för att prioritera agerande och mäta framstegen under de kommande åren.

Finlands program för skydd av Östersjön

Finlands statsråd fattade i april 2002 ett principbeslut om åtgärder för att skydda Östersjön; Finlands program för skydd av Östersjön. Huvudmålet är att påverka tillståndet i vattnen och den marina miljön i Finska viken, Skärgårdshavet, Ålands hav, norra delen av egentliga Östersjön samt i Bottniska viken. Detta skall ske såväl i Finland som i länderna i närområdena. För att Östersjöns ekologiska tillstånd skall bli gott riktas arbetet in på sex huvudsektorer: bekämpningen av eutrofieringen, minskning av risker orsakade av farliga ämnen, lindring av de olägenheter som användningen av Östersjön för med sig, bevarande och ökning av naturens variationsrikedom, förbättring av miljömedvetenheten samt forskning och uppföljning.

I bekämpningen av eutrofieringen riktas de viktigaste åtgärderna för att minska utsläppen in på jordbruket, de kommunala avloppsreningsverken, glesbebyggelsen och avloppsreningsverket i staden St. Petersburg. Även industrin, fiskodlingen och övriga aktiviteter skall minska sina utsläpp. För att förbättra beredskapen för oljebekämpning förvärfvas mer kapacitet inom området östra Finska viken. Man räknar med att om Finlands program för skydd i Östersjön förverkligas, kommer detta att halvera landets eutrofierade utsläpp till Östersjön.

Norsk havsmiljörapport

Stortingsrapporten "Rent och rikt hav", som framlades av den norska regeringen 2002, fastställer överordnade mål för en mer helhetlig havsmiljöpolitik, och presenterar verktyg och processer för genomförande av en ekosystembaserad förvaltning av allt vatten - både sötvatten, kustområden och de öppna havsområdena.

I sötvatten och längs kusten kommer denna helhetsinriktade havsmiljöpolitik att realiseras genom implementeringen av EU:s ramdirektiv för vatten. I de öppna havsområdena lägger man upp en ekosystembaserad förvaltning, där helhetsinriktade förvaltningsplaner utgör ett centralt element. Som ett första steg planerar man att upprätta en helhetsinriktad förvaltningsplan för den norska delen av Barents hav. Barents hav kommer alltså att fungera som ett pilotprojekt för genomförandet av en ekosystemtillnärmning i Norge.

Förvaltningsplanen för den norska delen av Barents hav ska baseras på utredningar av konsekvenser av aktiviteter som har stor betydelse för ekosystemen, först och främst för petroleumutvinning, fiske och sjöfart. En utredning av konsekvenser av petroleumutvinning året runt i området Lofoten – Barents hav är redan färdigställd, och motsvarande konsekvensutredningar kommer att utarbetas för fiske, sjöfart och yttre påverkan som klimatförändringar och fjärrtransporterade föroreningar. På grundval av dessa sektorsutredningar ska det genomföras en utredning av de totala konsekvenserna av befintlig och sannolikt kommande mänsklig aktivitet i havsområdet. Utifrån detta ska själva förvaltningsplanen arbetas fram under vintern 2005/2006.

I den Plan för genomförande som överenskommits vid Världstoppmötet om hållbar utveckling i Johannesburg under 2002 finns många föreskrifter om en hållbar utveckling av oceanerna, som kan anses som globala prioriteringar för det innevarande årtiondet. Några av de mest relevanta besluten av WSSD på detta område (med undantag av sådana som speciellt avser fiske och akvakultur, som behandlas i ett senare kapitel) är:

- att stimulera tillämpningen 2010 av ekosystemprincipen;
- att utveckla och underlätta tillämpning av olika metoder och verktyg för hantering av oceanerna, inklusive upprättandet av skyddade havsområden i överensstämmelse med internationell lagstiftning, och grundat på vetenskaplig information, inklusive representativa nätverk under år 2012;
- att utveckla nationella, regionala och internationella program för att hejda förlusten av marin biologisk mångfald, inklusive korallrev och våtmarker;
- att befordra genomförandet av det Globala handlingsprogrammet för skydd av den marina miljön mot landbaserade verksamheter, och Montrealdeklarationen om skydd av den marina miljön mot landbaserade verksamheter, med särskild inriktning under perioden 2002-2006 på kommunalt avloppsvatten, fysisk förändring och förstöring av biotoper, och näringsämnen;
- påskynda utvecklingen av åtgärder mot införande av främmande arter i barlastvatten;
- och att under 2004 upprätta en regelmässig process, underordnad FN, för global rapportering och bedömning av tillståndet i marina miljöer.

Den förklaring från det Gemensamma ministermötet mellan Helsingfors- och OSPAR-kommissionerna som antogs i Bremen 2003 förespråkar speciellt:

- ett ekologiskt perspektiv på hur de mänskliga verksamheter som påverkar havet skall bedrivas;
- en tydlig handlingsplan över hur alla myndigheter – nationella och internationella – bör samverka för att skydda haven, som en uppföljning av Europeiska Unionens initiativ för en europeisk marin strategi och av utvidgningen av den Europeiska Unionen. Ministrar har välkomnat möjligheten att arbeta för dess utveckling och antagande;
- agerande för att skydda hotade och numerärt minskande arter. Ministrar har förpliktat sig att fram till 2010 skapa ett ekologiskt sammanhängande nätverk av väl förvaltade, skyddade havsområden, som täcker nordöstra Atlanten och Östersjön.

6.3 Långsiktiga mål

De långsiktiga målen för en hållbar utveckling med avseende på havet förblir desamma som skisserats i den Nordiska strategin för en hållbar utveckling under 2001. Målet är att bevara de nordiska marina ekosystemens biologiska mångfald, struktur, funktion och produktivitet, och att säkra ett hållbart utnyttjande av de marina resurserna. Föroreningen av oceanerna måste upphöra. Detta kräver att utsläpp av naturliga ämnen begränsas, så att de inte rubbar havets kemiska och näringsmässiga jämvikt, och att utsläpp av kemiskt stabila och farliga ämnen stoppas helt och hållet. För att uppnå detta måste utsläppen av näringsämnen till områden där dessa utsläpp kan förväntas att, direkt eller indirekt, orsaka eutrofiering, minskas med 50 procent. Utsläpp av riskämnen bör minskas successivt, i syfte att närma koncentrationerna av sådana ämnen i den marina miljön till bakgrundsvärdena för naturligt förekommande ämnen, och nästan till noll för syntetiska ämnen från mänskliga verksamheter före år 2020.

6.4 Mål och insatser 2005 – 2008

De mål och insatser som skisserats för åren 2001-2004 i den ursprungliga Nordiska strategin för en hållbar utveckling kvarstår som gällande huvudområden för samarbetet mellan Nordens stater och självstyrande områden. Dessa är:

- samarbete vid planering av kustområden (ICZM);
- samarbete om uppföljning av internationella avtal (så som UNCLOS, CBD, IMO, OSPAR, HELCOM, MARPOL, London-konventionen, GPA och Stockholmskonventionen om POPs);
- minskning av påverkan av nitrat och fosfor, upphörande av påverkan av riskämnen och tungmetaller, och kartläggning av nya föroreningsproblem.

De ytterligare mål och insatser som skisseras här för perioden 2005-08 bör ses som specifika viktiga områden och som en reaktion på farhågor som uppkommit på grund av ny vetenskaplig kunskap och nya internationella avtal, särskilt (2002) Johannesburgplanen för genomförande. De står i förhållande till, och bygger på tidigare uppsatta kortsiktiga mål, utan att ersätta dessa som problemområden.

6.4.1 Förbättrad information om världshavens tillstånd

En brist på god och tillförlitlig information om den marina miljöns tillstånd på global nivå förhindrar effektivare åtgärder för att förebygga förorening av havet, och för att stoppa nedbrytning av ekosystemen. De nordiska länderna kommer under perioden att stödja FN:s procedur för global rapportering och bedömning av den marina miljön, som skall påbörjas under år 2004. En speciell angelägenhet, där det i detta sammanhang kunde vara fördelaktigt att hämta idéer från de nordiska länderna, är rapportering om tillståndet hos korallreven i kalla havsområden.

6.4.2 Nationella handlingsplaner

De nordiska länderna kommer att utveckla sina nationella handlingsprogram eller liknande initiativ för skydd av havsmiljön senast 2005, om de inte redan gjort detta. Så långt som möjligt ska dessa baseras på en ekosystemanpassning av havsmiljöförvaltningen.

6.4.3 Åtgärder mot kvicksilver

Förorening av kvicksilver i havet blir ett allt större problem. Huvudkällorna för förorening av kvicksilver ligger utanför det nordiska området. De nordiska länderna kommer att ta ledningen internationellt, när det gäller att propagera för, och utveckla ett effektivt internationellt verktyg för att handskas med förorening av kvicksilver, och eftersträva en förstärkning av Stockholmskonventionen och andra styrmedel avseende förorening av tungmetaller och beständiga organiska föroreningar.

6.4.4 Marina skyddsområden

I Johannesburgplanen för genomförande fastställs det att länderna, fram till år 2012, skall upprätta representativa nätverk för marina skyddsområden, grundade på internationell lagstiftning och vetenskaplig information. De nordiska länderna och de självstyrande områdena betygar på nytt sina åtaganden för upprättande av ett nätverk av välskötta marina skyddsområden. Dessa är grundade på framsteg som redan gjorts av HELCOM och OSPAR i relevant samarbete med den Europeiska Unionen. Sedan 1994 finns det 64 marina skyddsområden, som redan upprättats inom HELCOM. De nordiska länderna skall ha identifierat den första gruppen av sådana områden i perioden 2005-2008. Dessutom kommer de nordiska länderna att engagera sig med samordnade insatser för att undersöka den vetenskapliga grunden för upprättande av marina skyddsområden, och dessas roll vid bevarandet av världshavens biologiska mångfald och produktivitet.

6.4.5 Stöd för regionala marina initiativ

De regionala havsområden som omger de nordiska länderna är föremål för multilaterala förvaltningssystem, och kan dra nytta av sådana samordnade insatser. Dessa insatser skall utökas. De nordiska länderna kommer att stödja utvecklingen av den föreslagna Arktiska marina strategiska planen, och den pågående dialogen inom den Nordatlantiska konferensen, och Nordsjökonferenserna.

De nordiska länderna stödjer utvecklingen av en gemensam europeisk marin strategi, eftersom detta stämmer väl överens med den Nordiska strategin för en hållbar utveckling, och behandlar alla viktiga aspekter som påverkar ekosystemet och hanteringen av detta, grundat på en ekologisk hanteringsmetod. Den Europeiska marina strategin är relaterad till de kort- och långsiktiga målsättningarna enligt punkterna 6.3 och 6.4. Det övergripande målet för strategin är att främja ett hållbart nyttjande av haven, och att bevara de marina ekosystemen.

De nordiska länderna stödjer, och kommer att arbeta aktivt för att främja verkställandet av IMO:s principbeslut från april 2004 om att definiera Östersjöområdet, med undantag av ryska farvatten, som ett särskilt känsligt havsområde (PSSA). Östersjöns unika, känsliga, kalla, nordliga bräckvattenekosystem är sårbart p g a internationell sjöfart och andra mänskliga verksamheter. Beslutet bidrar till ökad sjösäkerhet i området och allmän medvetenhet om Östersjöns sårbarhet. De nordiska länderna avser att aktivt delta i arbetet med att utarbeta kompletterande åtgärder inom ramen för IMO:s regelsystem.

De nordiska länderna kommer att aktivt stödja och på lämpligt sätt förklara Östersjön som ett kontrollområde enligt bilaga VI till MARPOL 73/78 inom IMO.

7. Kemikalier

7.1 Utveckling och utmaningar

Det moderna samhället använder ett stort antal kemiska ämnen och både antalet och volymerna av dessa ämnen ökar stadigt. Samtidigt som kemikalieanvändningen har bidragit till att öka vårt välbefinnande har de vållat hälso- och miljömässiga problem. Från miljö- och hälsosynpunkt är säker kemikalieanvändning en av de största globala utmaningarna för en hållbar utveckling.

Exempel på användningsområden för kemiska produkter är läkemedel, bekämpningsmedel, tvätt och rengöringsmedel och målarfärger. Kemiska ämnen ingår också i varor så som kläder, möbler, byggnadsmaterial och datorer. Den generella trenden är att andelen utsläpp av kemiska ämnen från punktkällor som industri-anläggningar minskar, medan spridningen från diffusa källor som t ex produkter ökar.

Farliga ämnen har spridits i miljön under lång tid och en mängd områden har idag förhöjda halter av farliga ämnen i mark och sediment till följd av industriell verksamhet. För vissa ämnen är halterna i miljön förhöjda över större områden. Det gäller t ex bly som under många år spridits med bilavgaser samt svårnedbrytbara organiska föreningar som PCB och dioxiner som bl a förekommer i Östersjöns ekosystem.

Man beräknar att antalet kemiska ämnen på den europeiska marknaden idag ligger kring 50 000. Bristen på kunskap om miljö- och hälsoriskerna med flertalet av dessa ämnen är stor. När det gäller nya ämnen finns krav i EU:s regelverk på att dessa skall vara testade innan de släpps ut på marknaden, medan sådana krav saknas för existerande ämnen. En undersökning från EG-kommissionens kemikaliebyrå (European Chemical Bureau, ECB) år 1999, visade att endast för ca 14 procent av de ca 2500 högvolykmkemikalier som används inom EU finns uppgifter motsvarande baskrav för nya ämnen innan de släpps ut på marknaden. För kemiska produkter finns krav på klassificering och märkning men för andra typer av varor är kunskapsbristen om deras innehåll av kemiska ämnen stor.

Riskbedömningen av kemikalier måste även omfatta de känsligaste individerna så som barn och andra känsliga grupper, t ex personer med vissa sjukdomar. Barn är i vissa fall särskilt exponerade både för föroreningar i den yttre miljön och via produkter, samtidigt som deras känslighet i många fall är högre. Dessutom bör även arbetsmiljöaspekterna uppmärksammas i detta sammanhang. Samlade internationella regelverk och bedömningar är avgörande för att minska exponeringen via produkter. Eftersom det kan ta lång tid innan hälso- och miljöeffekter av kemikalier uppträder måste redan en på goda grunder uppkommen misstanke om skada vara utgångspunkten för att agera.

Av erfarenhet vet vi att spridning av ämnen med vissa egenskaper kan ge särskilt allvarliga följder. Det gäller ämnen som har speciellt allvarliga hälsoeffekter som t ex cancerframkallande (carcinogena), arvsmassepåverkande (mutagena) och fortplant-

ningsstörande (reprotoxiska) ämnen. Det handlar också om ämnen som är långlivade (persistenta) och som anrikas i levande organismer (bioackumuleras). Dessa ämnen blir kvar i miljön under lång tid och kan orsaka skador som vi i dag inte kan bedöma. Exempel på sådana ämnen är PCB, DDT och kvicksilver. Denna typ av ämnen kan också transporteras över långa sträckor med vindar och havsströmmar. Av dessa skäl krävs extra stor försiktighet och restriktioner kring användningen av sådana ämnen. Ytterligare en kategori är sk hormonstörande ämnen, som misstänks kunna påverka bl a utveckling och fertilitet hos djur och människor.

Ämnen med farliga egenskaper kan vara tillverkade eller utvunna ur naturen av människan. De kan också uppkomma oavsiktligt som nedbrytningsprodukter, industriprocesser eller genom förbränning. Till detta kommer produkter, varav vissa har en lång livslängd, som t ex material i byggnader. Från produkterna kan ämnen antingen läcka ut eller så kan problemen uppkomma i avfallsskedet.

I de nordiska länderna skall farliga kemiska produkter anmälas till nationella produktregister, som är till stor hjälp för att få en överblick över kemikalieanvändningen. De används för statistik, utläsande av trender, redovisa resultat av riskminskningsarbete och för planering och prioritering av aktiviteter.

De nordiska länderna har en hög ambitionsnivå i kemikaliearbetet och ligger i ett internationellt perspektiv långt framme. Länderna är generellt eniga om målsättningarna på kemikalieområdet. Samtidigt krävs ett aktivt nordiskt agerande i olika internationella fora eftersom kemiska miljö- och hälsorisker är ett gränsöverskridande problem.

Centrala målsättningar är att följa upp generationsmålen, att till 2020 skall inga produkter eller varor på marknaden innehålla kemikalier med särskilt problematiska hälso- och miljöeffekter (begreppet generationsmålet härstammar från Nordsjökonferensen i Esbjerg 1995). Flera länder har tagit fram listor på sådana särskilt problematiska ämnen. De nordiska länderna betonar att problemen i stor utsträckning måste lösas genom EU/EES-samarbetet genom att i det gemensamma regelverket tydligare lägga ansvaret på företagen, kraftigt öka kraven på att företagen ska ta fram kunskap om kemiska ämnen samt begränsningar av användningen av särskilt farliga ämnen.

Möjligheterna att påverka EU/EES-arbetet och det internationella arbetet ökar genom det nordiska samarbetet, samtidigt som de nationella resurserna utnyttjas effektivare. Därför är dessa samsamarbetsområden högt prioriterade. De nordiska länderna är alla aktiva i det internationella kemikaliearbete som pågår inom Nordsjökonferensen, OSPAR, Helsingforskommissionen (HELCOM), Arktiska rådet, OECD, EU/EES och FN:s miljöprogram (UNEP).

7.2 Genomförda åtgärder

EU:s kemikaliarbete

Bekämpningsmedel

Under 2004 lägger EU-kommissionen fram ett förslag till revidering av växtskyddsmedelsdirektivet, 91/414/EEG (DG Sanco) och till en strategi för hållbar användning av bekämpningsmedel (DG Miljö). Strategin kommer anknyta till nordiska erfarenheter i arbetet med riskminimering på bekämpningsmedelsområdet som t ex nationella handlingsprogram, utbildning, brett samarbete mellan olika aktörer och användningen av ekonomiska styrmedel där det finns erfarenhet i de nordiska länderna. De nordiska miljöministrarna har till EU-kommissionen framfört vikten av ett övergripande ramregelverk för bekämpningsmedel där regler för godkännandet och användningen av bekämpningsmedel samordnas. En nordisk konferens om bekämpningsmedel hölls i Oslo i oktober 2003 och därifrån kommer samordnade synpunkter på revideringen av dir. 91/414 EEG att framföras från de nordiska länderna.

Åtgärdsstrategi för kvicksilver

EU-kommissionen kommer under 2004 att ta fram ett förslag till åtgärdsstrategi för kvicksilver. De nordiska miljöministrarna har i skrivelse till miljökommissionären betonat vikten av arbetet med strategin och vad den bör omfatta. Nordiska kemikalielaggruppen har gjort ett inspel till EG-kommissionens arbete.

Omregistrering och utvärdering av bekämpningsmedel (SERP)

Det pågående omregistrerings- och utvärderingsprogrammet för bekämpningsmedel (SERP) under direktiv 91/414 påbörjades 1993 och kommer enligt kommissionen att pågå fram till 2008. Under arbetet har ett stort antal verksamma substanser i bekämpningsmedel behandlats i den Ständiga kommittén för livsmedelskedjan och djurhälsan. I flera fall har de nordiska länderna gemensamt agerat mot ett godkännande av substanser med problematiska egenskaper. Detta har medfört att flera substanser med negativa miljö- och hälsoegenskaper kommer att avvecklas (t ex aldicarb, lindan, tenorganiska föreningar samt atrazin och simazin). I andra fall har ämnen med ur nordisk synpunkt oacceptabla egenskaper godkänts trots nordiska insatser (t ex linuron, pendometalin, paraquat och quinoxifen).

Ny kemikalielagstiftning inom EU (REACH)

I oktober 2003 presenterade EU-kommissionen ett förslag till ny kemikalielagstiftning (Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals, REACH). Förslaget går i korthet ut på att förhandsregistrering, riskvärdering och godkännande skall krävas för kemikalier innan de släpps ut på marknaden. Kraven på att ta fram underlag för godkännandet ligger på industrin. Förslaget kom att behandlas i rådets industri- och konkurrensarbetsgrupp. De nordiska miljöministrarna underströk vid sitt möte den 27 oktober 2003 att man vid behandlingen av REACH-förslaget bör fästa särskild vikt vid ett bättre skydd av miljö och hälsa och inte endast vid konkurrensaspekter. Man beslutade också att stödja ett svenskt initiativ till en studie rörande de ekonomiska effekterna av REACH. NMR beviljade bidrag till två delstudier som presenterades våren 2004. Den ena undersöker konsekvenser av PCB-föroreningar som exempel på vilken typ av kostnader som samhället kan undvika genom REACH.

Den andra studerar REACH ekonomiska effekter på europeisk industri, med fokus på kemikalieanvändarna.

Dessutom omfattar förslaget krav på ämnen som kan avges från varor. Enligt den föreslagna tidtabellen kommer REACH att kunna träda i kraft år 2007 och infasningen av kemikalier som idag finns på marknaden kommer att pågå fram till år 2017. Informationskraven gällande nya ämnen i volymer mellan 1 och 10 ton samt vissa andra kategorier av kemikalier i kommissionens förslag bedöms otillräckliga för en riskbedömning.

Övrigt EU-arbete

Exempel på viktiga pågående eller nära förestående processer inom EU är förhandlingarna om förslaget till ny kemikalielagstiftning (REACH) och om förordningen om POPs, revideringen av växtskyddsmedelsdirektivet (dir. 91/414/EG) och utvecklingen av den tematiska strategin för bekämpningsmedel samt strategin för miljö och hälsa (SCALE). Inom EU pågår också arbetet med omregistrerings- och utvärdering av biocidprodukter respektive växtskyddsmedel (SERP) samt EU-programmet för existerande ämnen (förordning 793/93/EG).

EU:s strategi för miljö och hälsa

Kommissionen sände under sommaren 2003 ett meddelande om en europeisk strategi för miljö och hälsa till Rådet. Detta meddelande är det första steget mot upprättande av en europeisk strategi för miljö och hälsa, som skall fastställa ramarna för insatsen under de närmaste åren. Strategin lanseras under namnet "SCALE-initiativet".

Huvudlinjen i strategin går ut på att fylla luckorna i kunskapen om sambandet mellan miljö och hälsa, och i det första skedet målinriktas insatsen mot ett antal prioriterade hälsofarliga verkningar: luftvägssjukdomar, astma och allergier hos barn, störningar i nervsystemets utveckling, cancer hos barn och störningar i hormonsystemet. Slutmålet för den föreslagna strategin är att utveckla en "orsak-verkan-modell" för miljö och hälsa. Modellen skall tillhandahålla den kunskap som behövs för att formulera en gemenskapspolitik, som angriper källorna till belastning på hälsan, och hur de verkar.

EU:s ramdirektiv för vatten

EU:s ramdirektiv för vatten (2000/60/EG) ersätter en rad tidigare lagar på vattenområdet. Direktivet föreskriver en integrerad förvaltning av vattenresurserna på nationell, regional och lokal nivå för att skydda både inlandsytvatten, kustvatten och grundvatten. Syftet är att skydda akvatiska ekosystem från ytterligare försämring och på sikt förbättra deras status, främja hållbar vattenanvändning genom långsiktigt skydd av vattenresurserna samt säkerställa gradvis minskning av föroreningarna av grundvatten och förhindra ytterligare förorening genom att minska tillförseln av prioriterade ämnen och eliminera tillförseln av prioriterade farliga ämnen. Vattendirektivet kommer därigenom att ställa nya krav på kemikalieanvändningen och på bl a sanering och avfallshantering.

Internationellt arbete

POP- och PIC-konventionerna

Stockholmskonventionen om långlivade organiska föroreningar (persistent organic pollutants, POP) undertecknades 2001 och trädde i kraft den 17 maj 2004. Konventionen innebär inledningsvis att 12 av de allra farligaste kemikalierna – "the dirty dozen" – förbjuds eller begränsas. Ytterligare kemikalier kommer successivt att sät-

tas upp på konventionens lista över förbjudna ämnen. Arbetet med att genomföra konventionen i EG-rätten genom en förordning påbörjades under 2003. Syftet med Rotterdamkonventionen är att ge kunskap om farliga kemikalier som är förbjudna eller som omges av stränga restriktioner. Konventionen kräver att ett land som tar emot vissa farliga kemikalier måste informeras i förväg av exportlandet och dessutom godkänna importen (prior informed consent, PIC). Den innehåller också regler för märkning av kemikalier vid export. Konventionen omfattar idag 26 bekämpningsmedel och fem industrikemikalier. Arbeta pågår med att lägga till ytterligare kemikalier. I samband med arbetet med konventionerna hålls regelbundna nordiska koordineringsmöten.

Världstoppmötet i Johannesburg

Vid FN:s konferens om hållbar utveckling i Johannesburg år 2002 beslutades på kemikalieområdet att en global kemikaliestrategi skall tas fram. Det första mötet om strategin hölls i Bangkok i november 2003 inom ramen för FN:s miljöprogram. Inför mötet togs gemensamma nordiska ståndpunkter fram, där vikten av att förbättra kunskapen om kemikaliers farlighet och att tillämpa försiktighetsprincipen samt att ersätta farliga kemikalier med mindre farliga alternativ underströks, liksom att särskilt farliga kemikalier såsom POP:s, tungmetaller och andra giftiga kemikalier bör beaktas i arbetet.

Globally Harmonised System (GHS)

Ett globalt harmoniserat system för klassificering och märkning av kemikalier (Globally Harmonised System, GHS) antogs av FN år 2002. Systemet förväntas ha införts i respektive lands lagstiftning senast 2008. EU:s ambition är att införa GHS parallellt med införandet av REACH. De nordiska länderna påverkade framgångsrikt den slutliga utformningen av GHS.

UNEPs arbete med kvicksilver, bly och kadmium

FN:s miljöprogram UNEP har låtit genomföra en global utvärdering av kvicksilver och har som resultat därav erkänt kvicksilver som ett globalt miljöproblem. De nordiska länderna har agerat samlat inom UNEP för att globala åtgärder om bly och kadmium ska vidtas. UNEP:s styrande råd beslöt i februari 2002 om ett kvicksilverprogram som skall leda till rapportering och nya initiativ vid rådets möte 2005.

7.3 Långsiktiga mål

Utifrån statsministerdeklarationen är de långsiktiga målen:

- Användningen av kemikalier får inte medföra en risk för negativa effekter på hälsa och miljö.
- Utsläpp av kemikalier som utgör ett hot mot hälsa och miljö skall upphöra inom en generation.
- Ökat producentansvar och tillämpningen av substitutions- och försiktighetsprincipen i kemikaliepolitiken.

Därför skall nyproducerade varor som introduceras på marknaden om 10-15 år, i huvudsak vara;

- fria från av människan framställda organiska ämnen som är svårnedbrytbara (persistenta) och som anrikas i levande organismer (bioackumulerbara),
- fria från av människan framställda ämnen som är cancerframkallande (carcinogena), påverkar arvsmassan (mutagena), och påverkar reproduktionen eller är hormonstörande,
- fria från tungmetaller som kadmium, kvicksilver och bly.
- Det bör finnas upplysningar om egenskaper för alla kemikalier som produceras och marknadsförs. Dessutom bör det även vara möjligt att få upplysningar om farliga ämnen som kan avges från varor som saluförs till förbrukarna.

7.4 Mål och insatser 2005-2008

Kemikaliarbetet inom EU och internationellt

De nordiska länderna avser att fortsätta utveckla det nordiska samarbetet på kemikalieområdet som plattform för att framgångsrikt driva gemensamma intressen inom EU och internationellt. De nordiska länderna avser vidare att bidra till ett effektivt internationellt genomförande av de globala konventionerna och avtalen inom kemikalieområdet, att dessa fungerar väl och att fler ämnen med oönskade egenskaper omfattas. De nordiska länderna skall vara pådrivande för en global kemikaliestrategi och stärka LRTAP protokollen (LRTAP = konvention om föroreningar som sprids via luften: Long-Range Transboundary Pollutants) om tungmetaller.

I det globala kemikaliesamarbetet har nyligen arbetet med den globala kemikaliestrategi som beslutades vid världstoppmötet i Johannesburg påbörjats liksom arbetet med en global åtgärdsstrategi för kvicksilver. Vidare pågår arbetet under Montrealprotokollet, Stockholms- (POP) och Rotterdamkonventionen (PIC) Århusprotokollen om POP och tungmetaller under UNECE/LRTAP liksom inom FN:s harmoniserade system för klassificering och märkning av kemikalier (GHS) samt det internationella avtalet om förbud mot användning av tennorganiska föreningar (TBT) som antifoulingmedel på fartyg. Inom OECD pågår arbete med ”testguidelins”, harmonisering av klassificering och märkning av kemikalier samt integrerad produktpolitik (IPP).

Regionalt pågår arbete inom bl a Nordsjökonferensen, OSPAR, Arktiska rådet och Helsingforskommissionen (HELCOM).

7.4.1 Användningen av kvicksilver

De nordiska länderna skall verka för att användningen av kvicksilver starkt reduceras både genom att vara pådrivande inom utvecklingen av EU:s regelverk på området och genom att gå före med nationella åtgärder. Norden skall vara en pådrivare för ett globalt UNEP-avtal för kvicksilver.

7.4.2 Effekter av läkemedelsrester i den yttre miljön

De nordiska länderna vill verka för att miljö- och hälsoeffekterna av utsläpp av läkemedelsrester uppmärksammas och kartläggs ytterligare, samt att regler utvecklas både nationellt, inom EU och internationellt. Insikten ökar om att utsläppen av läkemedelsrester, främst via avlopp och reningsverk, är ett hot mot miljön och i förlängningen mot människors hälsa. Sådana utsläpp har bl a förknippats med hormonstörande effekter.

7.4.3 Större kunskap om alla ämnen som används

De nordiska länderna avser att bidra till att det i EU:s nya lagstiftning för kemikalier (REACH) ställs krav på kunskap och information om alla kemikalier som används i processer och produktion av varor. De nordiska länderna bör arbeta för att kemiska ämnen som inte lever upp till dessa krav före ett angivet datum, inte längre får användas. De nordiska länderna bör också arbeta för att värderingen av kemikaliers farlighet bli utförd med hjälp av datorbaserade modeller där så är möjligt, t ex QSAR. Dessa riskvärderingar skall ingå såväl i arbetet med riskklassning och riskutvärdering samt inte minst vid prioriteringar av insatser riktade mot olika kemiska ämnen.

7.4.4 Näringslivets/industrins ansvar för att ta fram information

De nordiska länderna avser att arbeta för att det i EU:s nya kemikalielagstiftning (REACH) blir tydligt att näringslivet/industrin får ansvaret för att undersöka och värdera kemikaliers farlighet samt för att säkerställa att de används utan fara för hälsa och miljö. De nya reglerna ska vara enkla och tydliga. Vidare bör de utformas på ett kostnadseffektivt sätt så att uppnådd miljönytta står i proportion till den börda som reglerna förorsakar företagen. Detta gäller i synnerhet de små och medelstora företagen och för användare längre ned i användarkedjan.

7.4.5 Enhetliga krav på alla typer av kemiska ämnen

De nordiska länderna avser att arbeta för att det ställs enhetliga krav på testning och värdering av farlighet hos kemikalier, oavsett om de betraktas som existerande eller nya ämnen och oavsett om de ingår i leksaker, kosmetika, bekämpningsmedel eller om de används som industrikemikalier.

7.4.6 Tillgång till information

För att nå de långsiktiga målsättningarna avser de nordiska länderna att verka för att EU:s lagstiftning för kemikalier, ställer stränga krav på vilken information om ämnens egenskaper och hantering som skall ges av producenter, importörer och grossister/mellanhänder till alla användare. De nordiska länderna bör också arbeta för att ett system som ger allmänheten tillgång till information om kemikalier på ett överskådligt och enkelt sätt. I samband med EU:s kemikalielagstiftning (REACH) bör de nordiska länderna arbeta för att information om varors innehåll av farliga ämnen som kan avges, görs tillgänglig. I detta sammanhang bör erfarenheterna från de nordiska ländernas produktregister framhållas.

De nordiska länderna bör verka för att REACH-förslaget stärks vad gäller kraven på lågvolymkemikalier och att informationskraven för både nya och befintliga kemikalier blir likvärdiga och tillräckliga för att göra en riskbedömning.

7.4.7 Försiktighets- och substitutionsprincipen samt principen om att förorenaren betalar

De nordiska länderna avser att verka för att försiktighets- och substitutionsprincipen samt principen om att förorenaren betalar (PPP) på ett tydligt och tillämpbart sätt skrivs in i både EU:s nya kemikalielagstiftning, i EG-regelverket för bekämpningsmedel och i internationella avtal på kemikalieområdet.

- Försiktighetsprincipen är grundläggande för allt arbete för att göra hanteringen av kemikalier säker ur miljö och hälsosynpunkt.
- Substitutionen skall i första hand ske på produktnivå. Detta innebär bl a att det finns möjlighet att ta hänsyn till skillnader vad gäller natur, klimat och jordbruk vid tillämpningen och att det blir de enskilda ländernas ansvar att genomdriva

substitutionen. Även substitution på gemenskapsnivå kan dock komma i fråga som ett komplement.

- Kostnader för uppkomna skador bör betalas av producenten.
- Kostnader för att ta fram information och dokumentation för godkännande av ett kemiskt ämne eller en produkt bör betalas av producenten.

7.4.8 Miljö- och hälsobedömningar

De nordiska länderna vill aktivt bidra till att föra arbetet med att utveckla kriterier för att bedöma hormonstörande effekter framåt inom EU, samt i övrigt bidra till att förbereda bedömningskriterierna för faror för miljö- och hälsa på andra områden. De nordiska länderna bör också arbeta aktivt med att utveckla bedömningskriterierna för hälsa och miljö i OECD och FN, inom ramen för den globala harmoniseringen av systemen för klassificering och märkning (GHS).

De nordiska länderna kommer att samarbeta för att miljö- och hälsoskadliga ämnen tas ur eller reduceras i produkter som producenterna vill miljömärka med EU:s ”Blomma” eller det nordiska ”Svanen”. Via kriterierna för tilldelning av dessa märken har en lång rad miljöfarliga ämnen redan tagits ur, och de nordiska länderna arbetar löpande för att också en lång rad hälsoskadliga ämnen tas ur.

7.4.9 Riskvärdering

De nordiska länderna vill

- arbeta för att riskvärderingsarbetet förenklas och effektiviseras och att hänsynen till känsliga grupper så som barn och gravida samt särskilda riskgrupper kommer att vara en utgångspunkt för riskvärderingen.
- bidra till att riskvärderingsarbetet effektiviseras och fokuseras på hälso- och miljöeffekterna genom att särskild vikt fästs vid de mest känsliga ekosystemen och arterna.
- arbeta för tillämpningen av strikta kriterier för godkännande av alla typer av kemikalier inom EG-regelverket. Kriterierna bör ge möjlighet att ta hänsyn till realistiska förutsättningar (inklusive viss felanvändning och olyckor) vid riskbedömningen.

7.4.10 Uppföljning av generationsmålen

De nordiska länderna avser medverka till att konkretisera generationsmålet i det internationella samarbetet inom OSPAR och HELCOM och fortsatt vara aktiva i arbetet med att utforma kriterier för att urvalet av kemikalier som skall prioriteras i OSPAR-arbetet. De nordiska länderna bör utarbeta konkreta initiativ för att kunna uppfylla målen om att utsläpp av kemikalier som utgör ett hot mot hälsa och miljö skall upphöra inom en generation.

7.4.11 Miljöstyrning och produktorienterad miljöpolitik

De nordiska länderna vill arbeta för att utveckla arbetet med kemikaliefrågor inom det produktorienterade miljöarbetet genom att kemikaliefrågorna på ett konkret sätt integreras i produktion och konsumtion, samt att livscykelperspektivet beaktas. Företagens frivilliga arbete bör stimuleras och främjas så att användningen av miljöledningssystem, EMAS/ISO14001, miljövarudeklarationer, riktlinjer för offentlig upphandling samt svanenmärkningen och annan miljömärkning och att dessa verktyg utvecklas och samordnas med inriktning på kemikalieanvändningen. På grund av den globala handeln med varor och då de nordiska länderna är stora importörer skall in-

satserna inte begränsas till de nordiska producenterna utan också inriktas mot importörer av varor från EU och länder utanför gemenskapen.

7.4.12 Nordiskt samarbete i internationella sammanhang

De nordiska länderna har traditionellt understött varandra på ett bra sätt vid internationella förhandlingar, bl a om kemikalier. I framtiden kommer de nordiska länderna också att tillämpa ”lead-country-systemet”, d v s inte bara stödja varandra, utan tillämpa en strategisk arbetsfördelning de nordiska länderna emellan, för att på detta sätt säkra genomslagskraft inom ett brett spektrum av viktiga nordiska insatsområden.

7.4.13 Minskning av användningen av bekämpningsmedel i offentliga områden och i privata trädgårdar

De nordiska länderna kommer att fortsätta att minska användningen av bekämpningsmedel på offentliga områden och i privata trädgårdar.

8. Livsmedel - säkerhet¹⁰ och hälsa

8.1 Utveckling och utmaningar

Under åren efter det andra världskriget har utbudet av olika livsmedel ökat betydligt. Idag kan man i de nordiska länderna hitta livsmedel från hela världen.

Livsmedelsteknologin utvecklas fortlöpande, och nya framställningsprocesser kan lösa gamla problem, men de kan också ge upphov till nya. Något motsvarande kan ske, om nya bioteknologiska processer tillämpas, t ex genom framställning av nya livsmedel med genteknik.

Kunskaperna om livsmedel utvecklas ständigt. Kemiska och mikrobiologiska analysmetoder samt toxikologiska och näringsmässiga undersökningsverktyg förbättras, och man stöter på problem rörande livsmedelssäkerheten, som man tidigare inte känt till. Exempel är förekomsten av ämnet akrylamid, som är en processförorening som förekommer bl a i potatisprodukter, och dioxiner i fisk från Östersjön.

Utvecklingen inom livsmedelssortimentet och den ökande kunskapen innebär utmaningar vid utvärderingen av säkerhet i samband med livsmedel. Utvecklingen innebär att producenter och konsumenterna av livsmedel måste lära sig mer om livsmedel, samtidigt med att gammal kunskap om livsmedel, och rätt hantering av dessa skenbart har försvunnit i många miljöer. Många konsumenterna har blivit mer medvetna om livsmedelskvalitet¹¹ samtidigt som konsumenterna allmänt fått det svårare att bedöma kvalitet. Kvalitet kan omfatta många förhållanden som är viktiga för konsumenten. För vissa är ett lågt pris en kvalitet, men allmänt förknippas kvalitet av många med ”säkra och pålitliga livsmedel”.

Livsmedelssäkerhet och debatt

Livsmedelssäkerhet är viktigt för folkhälsan, och är, tillsammans med bestämmelserna på området, viktiga inom internationell handel. Hälsa är viktigt när det gäller livsmedelskvalitet, och konsumenten måste vara kompetent på många områden, för att kunna ta ansvar för sig själv, och bevara sin hälsa.

¹⁰ Begreppet *livsmedelssäkerhet* omfattar här säkra livsmedel i relation till människor och hälsa. I några länder är huvudproblemet inom livsmedelsområdet försörjningssäkerhet (eng. food security) men detta begrepp ingår inte under begreppet livsmedelssäkerhet i den nordiska strategin för hållbar utveckling. *Livsmedelssäkerhet* heter födevaresikkerhed (DK), näringsmiddeltryghed (N), öryggi matvæla (ISL), elintarvikeurvallisuus (FIN), food safety (UK):

¹¹ Begreppet *livsmedelskvalitet* används här generellt, och täcker alltså alla egenskaper och kvaliteter hos ett givet livsmedel, här bland de traditionella kvalitetsbegreppen, så som *livsmedelssäkerhet*, fysikalisk, kemisk sammansättning, smak och förhållanden i samband med friskhet och oskadlighet. Dessutom omfattar livsmedelskvalitet också mer indirekta ”egenskaper”, så som produktionsförhållanden, märkning, etik, djurskydd, miljö och arbetsmiljö. *Livsmedelskvalitet* heter elintarvikelaatu (FIN), gæði matvæla (ISL), födevarekvalitet (DK), næringsmiddelskvalitet (N)

För att konsumenten skall kunna bedöma den säkerhets- och hälsomässiga kvaliteten, måste han/hon veta en del om livsmedel. En del konsumenter saknar elementära kunskaper om hantering och beredning av livsmedel, och om vikten av en rätt sammansatt kost.

Säkra livsmedel

De flesta länder i Europa har som ett grundkrav i sin livsmedelslagstiftning att man endast får sälja ”säkra livsmedel”.

”Säkra livsmedel” kan definieras som ”en kost som inte påverkar konsumentens hälsa negativt, varken akut eller på lång sikt.”¹²

Detta är också en grundläggande princip i EU:s livsmedelsförordning, och denna definition av säkra livsmedel är utgångspunkten i den nordiska strategin.

En hållbar utveckling mot livsmedelssäkerhet är en utveckling som inriktar sig på att garantera säkra livsmedel och en balanserad konsumtion. Den skall säkra att konsumenternas totala kost inte skadar deras hälsa. Samtidigt skall en hållbar utveckling säkra, att problem, som uppträder i samband med livsmedelssäkerhet i den nuvarande generationen, inte ökar eller förs vidare till kommande generationer.¹³

Ett livsmedel kan i princip inte bedömas separat. I de flesta fall är det viktigt att bedöma hela kostens sammansättning. Några av de faktorer hos livsmedel, som kan påverka konsumenternas hälsa negativt är t ex en näringsmässigt dåligt sammansatt kost, sjukdomsframkallande mikroorganismer, vissa naturligt förekommande ämnen i livsmedelsväxter, och kemiska föroreningar. Livsmedelssäkerhet handlar dessutom om att undvika extrema mängder av vissa ämnen i livsmedel, t ex A-vitamin.

Det är viktigt för konsumenternas hälsa att de får en varierad kost och ett balanserat närings- och energiintag. Det är viktigt att man beaktar kostens sammansättning när man bedömer de konkreta livsmedlen och deras betydelse för livsmedelssäkerhet. Andra frågor som måste bedömas, är om:

- en bestämd risk är acceptabel
- risken är mindre än nyttan av ett bestämt livsmedel
- olika påverkningar kan samverka, och ändra den totala effekten/risken

Husdjurens hälsa och djurens välbefinnande har betydelse för livsmedelsproduktionen och livsmedelssäkerheten, däribland beträffande förekomst av zoonoser¹⁴, hälsovådliga restmängder av läkemedel samt utveckling av resistens hos sjukdomsframkallande mikroorganismer, t ex mot antibiotika. Nya produktionsmetoder i primärproduktionen av råvarorna och i livsmedelsindustrin kan medföra att livsmedelssäkerheten minskas. Förorening med sjukdomsframkallande mikroorganismer skall förebyggas. Det samma gäller förorening på grund av processer som t ex direkt torkning, där förorening från rökgaser avsätts i livsmedlen. Processer kan dessutom modifieras för att minska bildning av föroreningar som ”stek-mutagener”, PAH och akrylamid. Livsmedlens innehåll av miljöföroreningar och mikroorganismer skall

¹² Ur debattinlägg i juni 2003

¹³ Slutsats från workshop, juni 2003

¹⁴ Zoonos är varje sjukdom och/eller infektion som med sannolikhet kan överföras naturligt från djur och människor, ett zoonotiskt agens är varje bakterie, virus, prion eller parasit, som sannolikt kan orsaka zoonos.

först och främst minskas genom begränsning av föroreningarna vid källan, d v s antingen hos förorenaren eller i primärproduktionen och i förädlingsindustrin.

Ett fullständigt avlägsnande av alla kemiska och mikrobiologiska föroreningar samt naturliga toxiska ämnen i livsmedel är orealistiskt, bl a därför att vissa föroreningar förekommer naturligt och är mycket utbredda. Därför kommer också många föroreningar oundvikligen att finnas i livsmedlen i en viss utsträckning. För de nordiska länderna gäller principen¹⁵ om så lågt innehåll som möjligt av föroreningar i livsmedel. Frågan är i viss grad vilka risker som samhället är villigt att acceptera. Detta är i sista hand ett politiskt val. Man måste besluta vilka risker som kan accepteras, och vilken säkerhetsnivå som man önskar uppnå, men det står fast att de nordiska länderna önskar en högre skyddsnivå.

Livsmedelsproduktion

Norden har en stor produktion av livsmedel, och förutsättningar för att producera livsmedel av en hög säkerhetsmässig kvalitet. I Norden finns ett bra utbildningssystem för alla medborgare. Norden har också goda förutsättningar för att ha en livsmedelsproduktion, som är miljö- och hälsomässigt, socialt och ekonomiskt hållbar. Producenterna vet att livsmedelssäkerhet är viktig för att bevara och utveckla livsmedelsproduktionen i en hållbar riktning. Detta är inte bara viktigt med hänsyn till hemmamarknaden, utan också med hänsyn till internationell handel.

Fiske- och fångstnäringen i Norden ställs inför särskilda problemställningar i relation till livsmedelssäkerhet på grund av föroreningen av haven. Detta är problem som livsmedelsnäringen endast i mycket begränsad omfattning kan lösa genom egna insatser. Det är viktigt för livsmedelssäkerheten att det görs insatser för skydd av både hav och land mot föroreningar.

Rollfördelningen i arbetet för en hög livsmedelssäkerhet är klar. Det gäller de företag, som producerar eller importerar livsmedel. Företagen har ansvaret – inom sina respektive områden – för att livsmedlen skall vara säkra, när de utbjuds till konsumenterna.

Det är företagen som har ansvaret för att säkra livsmedlens hälsomässiga kvalitet. Det skall råda öppenhet och trovärdighet kring produktionen, och konsumenterna skall få behövliga råd om t ex hantering och beredning, om så behövs.

Konsumenter

Konsumenternas val av livsmedel och kostens sammansättning spelar en stor roll för deras hälsa, eftersom en närings- och energimässigt välbalanserad kost är särskilt viktig för förebyggande av sjukdomar.

Det är alltså en viktig förutsättning att konsumenternas kunskap underhålls och utvecklas. Konsumenten skall ha möjlighet att välja bra råvaror, sammansätta en näringsmässigt vettig kost, och bereda den optimalt, och såvitt möjligt kunna undvika föroreningar.

Konsumenterna i Norden skall som ett minimum kunna lita på att de inte blir sjuka – på kort eller lång sikt – av de livsmedel som de intar när de följer de anvisningar som de får. Konsumenterna skall vara säkra på att de inte blir vilseledda, när de köper livsmedel. Detta gäller både egna och importerade livsmedel, och det skall också gälla för konsumenter på de nordiska ländernas exportmarknader. Samtidigt skall

¹⁵ As low As Reasonably Achievable

konsumenterna också själva ta ansvar för att det inte skall uppstå risker på grund av felaktig hantering och beredning eller obalans i kosten.

Konsumenterna skall få fullständig information om de livsmedel som de köper, och härvid skall de få behövliga råd och vägledning om kostens sammansättning och beredning, samt om livsmedelssäkerhet.

Offentliga myndigheter

Fastställande av regler och information till livsmedelsbranschen bidrar till att utöka och underhålla standarden för livsmedelssäkerhet. De offentliga myndigheterna utövar kontroll och säkrar öppenhet och transparens i samband med både riskhanteringen (fastställande av regler, och kontroll) och riskbedömningen. Om det uppstår grundad misstanke om säkerheten hos livsmedel, är det myndigheternas skyldighet att agera beslutsamt och konsekvent, tillsammans med livsmedelsbranschen och tillsammans med konsumenterna.

God spårbarhet av livsmedel skall säkra att eventuella problem kan lösas genom indragning från marknaden.

Myndigheterna skall medverka till att säkra konsumenternas förtroende för nordiska livsmedel genom att konsekvent tillämpa principer om:

- Höga krav på skyddsnivå för konsumenterna
- Öppenhet och transparens i riskhanterings- och riskbedömningsprocessen
- Effektiv och ingående kontroll av att regler följs
- Tillgång till information och råd på alla områden som är av betydelse för livsmedelssäkerheten
- Fortlöpande utvärdering av initiativ som tas för att säkra livsmedelssäkerheten.

Det är önskvärt att myndigheter, företag och konsumenter är överens om de mål, som sätts, och om hur dessa skall förverkligas. Alla parter skall ingå aktivt i riskanalysen¹⁶. Det är också mycket viktigt att alla parter deltar aktivt i det arbete, som bedrivs internationellt. Full öppenhet gällande regler och kontroll samt åtkomst av information och vägledning är nödvändig för att bevara konsumenternas förtroende för livsmedelsmyndigheterna som opartiska, och för livsmedelsproducenterna som ansvariga aktörer på marknaden.

Kontroll

Ett av de styrmedel som livsmedelsproducenterna skall sätta i centrum är egenkontroll. Inom företaget är egenkontrollen garantin för den livsmedelssäkerhetsmässiga bedömningen av kritiska punkter, från råvaror via framställningsprocessen till slutprodukten. Egenkontroll förutsätter en systematisk kunskap och bedömning av säkerheten hos de enskilda livsmedelsprodukterna samt övervakning och dokumentation av alla led i produktionen. Det är en väsentlig förutsättning för företagets egenkontroll, att de bedömer alla potentiella risker. Bedömningen skall börja med de ingående råvarorna, fortsätta med tillämpade produktionsmetoder och hygien i produktionen, och omfatta förpackning, lagring och distribution av slutprodukten.

¹⁶ Riskanalys omfattar 3 element: riskhantering, riskbedömning och riskkommunikation. Riskbedömningen bygger på vetenskaplig dokumentation, och riskhantering är den del av beslutsprocessen, där frågor om möjligheter till ingripande, konsekvenser mm. övervägs. De 3 delarna skall försiggå på ett genomsynligt och öppet sätt, och under kommunikation med intresserade parter.

Den offentliga kontrollen skall ha till uppgift att kontrollera företagen. Detta skall först och främst ske genom kontroll av företagens egenkontroll, men också genom direkt inspektion på företagen, och analyser av slutprodukter. Kontrollen skall vara effektiv och målinriktad mot de områden, som enligt en sakkunnig bedömning är de mest problematiska. Den skall i synnerhet inriktas mot de områden, som är av betydelse för livsmedelssäkerheten. En bra arbetsmiljö hos livsmedelsföretagen och en grundlig utbildning och efterutbildning av de anställda skall väga tungt som en förutsättning för att livsmedelssäkerheten skall kunna garanteras.

Nationell och internationell reglering

Enkla och entydiga regler, som kan förstås av livsmedelsföretagen, producenterna, konsumenterna och kontrollmyndigheterna är viktigt för hög livsmedelssäkerhet, tillsammans med råd om kostens sammansättning och tillredning.

Fastställande av regler och vägledningar i EU och Codex Alimentarius¹⁷ inriktas i synnerhet mot bättre livsmedelssäkerhet i samband med varornas fria rörlighet. Livsmedelsproducenter och konsumentorganisationer bör engageras i arbetet, både nationellt och internationellt.

De nordiska länderna deltar aktivt i utvecklingen av nya regelverk i EU/EES¹⁸ och bidrar aktivt till att påverka beslut i de internationella processerna i FAO, WHO, Codex Alimentarius och OIE¹⁹ och i den internationella växtskyddskonventionen IPPC²⁰. Deltagandet sker både i riskhanteringen och riskvärderingen, enligt grundföresättningen att det är viktigt att sätta konsumenternas säkerhet i centrum.

Utvecklingen inom EU:s livsmedelslagstiftning kommer att förbli av avgörande betydelse för utvecklingen i Norden. Stora delar av livsmedelsregleringen är harmoniserad i EU/EES, och utvecklingen går mot mera harmonisering inom området. EU-arbetet har därför direkt betydelse för hela Norden, och det är viktigt att de nordiska länderna aktivt påverkar EU i riktning mot nordiska mål och värderingar, för en hållbar utveckling mot livsmedelssäkerhet. Detta gäller både för regelverk för livsmedel och inom den förebyggande insatsen för att begränsa förorening av miljön och primärproduktionen. På en rad områden kommer det att finnas en särskild nordisk vinkel på problemen, som gör det relevant att gå samman för att påverka den internationella utvecklingen så långt som möjligt i den riktning som man önskar. Det är en styrka, när flera länder driver utvecklingen i samma riktning.

Livsmedelssäkerhet har också blivit viktig i ett större internationellt sammanhang, genom att krav på efterlevnad av Codex Alimentarius' standarder läggs till grund för WTO- och SPS²¹-avtalen. Riskbedömningar som bygger på vetenskaplig dokumentation av risker får därmed en avgörande betydelse för eventuella gemensamma handelsrestriktioner. Länder med en hög skyddsnivå, så som de nordiska, sätts därför ofta under en viss press när det gäller bedömningar där andra förhållanden än de vetenskapliga riskbedömningarna spelar in, och som inkluderar så kallade "andra legitima faktorer" t ex tillämpning av GAP (God Lantbruksmässig Praxis) eller djurs välbefinnande.

¹⁷ Codex Alimentarius är organisationen för livsmedelssamarbete under FN:s FAO (Food and Agriculture Organisation) och WHO (World Health Organisation)

¹⁸ Europeiska Ekonomiska Samarbetsavtalet

¹⁹ Internationella Organisationen för Husdjurssjukdomar

²⁰ International Plants Protection Convention

²¹ Sanitary and Phytosanitarian Measures

finnande och etik. De nordiska länderna fortsätter med aktiv medverkan i samarbetet kring Codex' standarder i avsikt att få standarder som säkrar en hög hälsomässig skyddsnivå, och drar in andra legitima faktorer.

Ett centralt mål för myndigheterna är att säkra att all mat som erbjuds konsumenterna är trygg och också upplevs som det. Det är viktigt att kunna erbjuda konsumenterna ett reellt och informativt val mellan genmodifierade och konventionella produkter.

8.2 Genomförda åtgärder

Livsmedelssäkerhet och livsmedelskvalitet har haft en central placering i de nordiska ländernas regelverk under många år, och i de nordiska ländernas livsmedelspolitik. Detta är områden som har haft en central placering i arbetet inom det Nordiska Ministerrådet, där särskilt ämbetsmannakommittén för Livsmedelsområdet, EK-Livs, i många år har haft betydande aktiviteter på området. Livsmedelssäkerhet står högt på den politiska dagordningen, och i Norden har man tagit beslut om livsmedelssäkerhet och konsumentinflytande.

Ministerdeklaration för ökad livsmedelssäkerhet i Norden²²

Livsmedelssäkerhet står högt på den politiska dagordningen, både i Norden, EU och globalt.

År 2002 godkände de nordiska livsmedelsministrarna några initiativ, och beslöt följande:

De nordiska länderna skall bemöda sig om att samarbeta för att öka sitt inflytande i internationella organisationer. De etablerade nordiska samarbetsfora på alla nivåer måste vara uppmärksamma på de möjligheter, som samarbetet skapar. Samarbetet måste bedrivas aktivt både inom ramen för permanenta etablerade och spontana nätverk, och genom fortlöpande kontakt, i avsikt att lösa aktuella problem av gemensamt intresse.

De nordiska ämbetsmannakommittéerna på livsmedelsområdet – EK – Livs, NEF och NEJS skall ha ett speciellt ansvar för att säkra att:

- Man fortlöpande bedömer och väljer teman, där Norden gemensamt bör öka sitt inflytande
- Lämpliga fora för utarbetande av dokument med målsättningar, riktlinjer och bakgrundsmaterial för varje tema, då så behövs. Dokumenten framläggs inför ämbetsmannakommittéerna för godkännande, och sänds därefter till de enskilda ländernas myndigheter, för tillämpning inom de internationella organisationerna.
- De nordiska länderna eftersträvar att säkra ett effektivt konsumentinflytande på livsmedelsområdet nationellt, nordiskt och internationellt, bl.a. genom att arbeta för att realisera rekommendationerna i förslaget till en nordisk handlingsplan för stärkande av konsumentinflytandet på livsmedelsområdet.

Livsmedelssäkerhet inkluderas så långt det är möjligt som ett viktigt element i framtida nordiska projekt. Som exempel på viktiga samarbetsområden kan nämnas köttkontroll, spårbarhet, dioxin, naturliga toxiner och zoonoser.

Norden har dessutom antagit en handlingsplan för stärkande av konsumentinflytandet på livsmedelsområdet. I denna står det bl a:

²² Grönlandsdeklarationen, augusti 2002.

Nordisk handlingsplan för att stärka konsumentinflytande på livsmedelsområdet²³.

Konsumentinflytande för livsmedelssäkerhet är viktigt av två skäl: dels för att säkra att konsumenterna tar ställning till förslag och initiativ från myndigheter, och dels för att säkra att konsumenterna tar ansvar för sin del av kedjan i livsmedelsberedning och kostens sammansättning.

Under 2002 antog de nordiska livsmedelsministrarna en handlingsplan, där de nordiska myndigheterna rekommenderas att arbeta mot följande fyra delmål för att säkra att konsumenterna får inflytande på utformningen av livsmedelspolitiken i de nordiska länderna:

De nordiska länderna eftersträvar att säkra ett effektivt konsumentinflytande på livsmedelsområdet nationellt, nordiskt och internationellt, bl a genom att arbeta för att realisera rekommendationerna i förslaget till en nordisk handlingsplan för stärkande av konsumentinflytandet på livsmedelsområdet.

1. Ökad kompetens hos nordiska konsumenter inom livsmedelsområdet
2. Att säkra en ömsesidig öppenhet mellan myndigheter, företag och konsumenter
3. Att bidra med resurser till konsumentengagemang
4. Att skapa mötesplatser för dialog och överensstämmelse mellan konsumentintressen, företag och myndigheter.

Även på forskningssidan har det vidtagits väsentliga nya åtgärder.

I **Nordisk Industrifonds** regi har det i samarbete med ett antal nationella forskningsförvaltningar och livsmedelssektorn utvecklats en dubbel strategi för att möta gemensamma nordiska utmaningar inom livsmedelssäkerhet:

1) Genom ett nordiskt brobyggnadsprogram ”*Processing for Food Safety*” skall man etablera en effektiv och konkurrenskraftig nordisk forskningsmiljö inom följande valda temaområden av stor vikt för nordiska konsumenter och den nordiska livsmedelsindustrin: Riskanalyser – Risk från livsmedelsproduktion (kemisk förorening som uppkommit under produktionen) – Spårbarhet – *Campylobacter*. Under 2004 startas flera större forskningsprojekt på de teman, som bra kompletterar aktiviteterna inom NMR:s livsmedelssektor.

2) I ett EU-finansierat förprojekt (SSA) ”PROFORSAFE”, som startade 2003, skall nordisk forskningsförvaltning och nordiska forskare tillsammans skapa en plattform för att utvidga det nordiska brobyggnadsprogrammet och etablera ett större 5-årigt ERA nätverk mellan europeiska forskningsprogram om livsmedelssäkerhet. Fler än 20 länder har önskat delta i EU-ansökningen om ERA-nätet ”SAFEFOODERA”.

Dessutom har livsmedelssektorn utrett, hur man kan stärka den förvaltningsinriktade forskningen, och ministerrådet har tillsatt en ad hoc-arbetsgrupp för etablering av ett gemensamt forsknings- och utbildningsrum för fiske, jord- och skogsbruk samt livsmedel.

8.3 Långsiktiga mål

Långsiktiga mål för en hållbar utveckling utgår från strategins definition av en hållbar utveckling för livsmedelssäkerhet.

De överordnade målen för lagstiftning och kontroll ligger fast.

- Konsumenterna skall få säkra livsmedel, information och möjlighet att sammanställa en sund kost.
- Regler skall fastställas i en dialog mellan konsumenter och livsmedelsföretag.

²³ Grönlandsdeklarationen, augusti 2002

- Man skall utarbeta råd och vägledning, som är informativa och lätt åtkomliga för livsmedelsföretaget och för konsumenterna.

Konsumenten garanteras möjlighet att göra ett realistiskt och välinformerat val, och att bereda en sund, allsidig kost. Detta skall ske genom grundläggande kunskap och information, däribland en tillräcklig och lättförståelig märkning av livsmedlen.

Producenter och importörer har ansvaret för att livsmedlen är i gott skick. Den offentliga kontrollen skall garantera att målet uppnås.

I den mån det finns direkta samband mellan miljöföroreningar, produktionsförhållanden och livsmedelssäkerhet, har producenterna även här det principiella ansvaret för att varorna hälsomässigt är i gott skick. I detta sammanhang är det viktigt att arbeta för att lantbruk och fiske inte påverkas negativt av externa faktorer, så som jord-, luft- och havsförorening, utan att föroreningen stoppas vid källan.

Man skall stärka initiativ som går ut på att livsmedelssäkerheten bevaras, och helst förbättras för framtida generationer.

8.4 Mål och insatser 2005 - 2008

Det överordnade målet för livsmedelssäkerhet skall säkras från ”jord/fjord till bord.” Bedömning av livsmedelssäkerhet baseras i stigande grad på riskbedömning i internationella fora, - särskilt i EU:s och FAO/WHO:s expertkommittéer. Det är viktigt för den internationella handeln att samma standarder för livsmedelssäkerhet fastställs i hela världen. Samtidigt är det viktigt att standarderna fastställs utifrån ett överordnat krav på en hög konsumentskyddsnivå. Den internationella riskhanteringen och kunskapsuppbyggandet sker i ett samspel mellan medlemsländer i hela världen. Man uppnår ett ökat inflytande på besluten genom en prioritering av aktivt deltagande i arbetet. Det krävs ett samspel med företags- och konsumentorganisationer för att säkra en balanserad insats, med hänsyn till både konsumenter och företag.

Allmänt skall de nordiska länderna gemensamt arbeta för att gynna det nordiska inflytandet på den internationella riskhanteringen på alla områden, både i EU och inom FAO/WHO:s expertkommittéer. Det är därför viktigt att bevara och bygga ut kvalificerad kunskap i de nordiska livsmedelsmiljöerna, och bygga ut samarbetet mellan länderna för att få en samlad internationell insats. De nordiska länderna skall bidra aktivt till arbetet, bl a genom kvalificerade bidrag till beslutsprocessen. Det formella och informella internationella nätverket skall bevaras och om möjligt byggas ut, och det skall garanteras att berörda företags- och konsumentorganisationer involveras och medverkar i processen med att utveckla regelverk och råd.

Beslutsunderlaget skall vara öppet och genomsynligt. Om tillsynssäkerhet²⁴ i några fall prioriteras högre än livsmedelssäkerhet bör konsekvenserna beräknas, och framgå av besluten.

Inom de närmaste åren tycks det finnas behov av en rad initiativ. Strategin ställer upp en rad överordnade mål, listade enligt principen från ”jord/fjord till bord”. Målen hänger samman, och utgör de samlade mål, som skall uppnås för att säkra en hållbar

²⁴ Food security, se också fotnot 10

utveckling av livsmedelssäkerheten. Målen är därför inte uppställda i prioriterad ordningsföljd, utan kost och näring står helt centralt när det gäller konsumenternas hälsa. De överordnade målen kan omfatta flera delmål, och det är viktigt att arbeta med utveckling av metoder för att mäta effekten av de initiativ som startas för att uppnå ett mål eller ett delmål.

8.4.1 Öka insatserna gällande husdjurens hälsa och välbefinnande

- De nordiska länderna skall säkra en insats för att få friska husdjur²⁵ som lever under förhållanden som säkrar deras välbefinnande.
- De nordiska länderna skall säkra en förebyggande insats på primärproduktionen, mot sjukdomar, zoonoser eller andra förhållanden, som kan utgöra ett problem för djurhälsa och livsmedelssäkerhet. Detta kan göras genom en uppbyggnad av kunskap hos alla aktörer från jord/fjord till bord. Dessutom skall det säkras genom övervakning och insatser för att begränsa problem vid källan.
- Djurens hälsa påverkas vid djurtransporter. Lämplig utbildning av chaufförerna är därför av stor betydelse.

8.4.2 Stärka insatserna mot zoonoser och sjukdomsframkallande mikroorganismer

De nordiska länderna kommer att upprätta och påbörja strategier för insatser som skall minska zoonoser i primärproduktion och livsmedelsproduktion. Skyddsnivån i Norden skall stärkas så mycket som möjligt, och det är viktigt att arbeta för att harmonisering i EU och Codex Alimentarius sker på ett sådant sätt, att de nordiska länderna inte upplever en sänkning av skyddsnivån.

Övervakning av livsmedelsburna sjukdomar och av sjukdomsframkallande mikroorganismer skall intensifieras för att klarlägga smittvägar och orsaker.

8.4.3. Förstärka säker livsmedelshantering och produktion hos företag och hos konsumenter

De nordiska länderna kommer att arbeta för att förhindra kontaminering av foder och råvaror i primärproduktionen. Man kommer att införa och/eller utveckla kurser för personal om HACCP²⁶, spårande av smittkällor och allmänt förbättrad spårbarhet av råvaror, livsmedel och emballage.

I Norden kommer man att arbeta för vidareutbildning av personal, både i primärproduktionen, den industriella produktionen och i distributionsledet, för att garantera kunskap om de risker som kan finnas.

Konsumenterna skall få målinriktad information om säker hantering, lagring och beredning av livsmedel.

8.4.4. Begränsa förekomst av kemiska föroreningar och och säkra att det endast används väl undersökta produktionshjälpmedel²⁷, tillsats- och aromämnen.

De nordiska länderna kommer att arbeta för att förekomst av kemiska föroreningar som dioxiner, tungmetaller och mykotoxiner i livsmedel begränsas så mycket som möjligt. Konsumenterna skall få råd och vägledning, som samtidigt garanterar ett

²⁵ Husdjur omfattar också sällskapsdjur samt akvakulturdjur både från dammar och havet.

²⁶ Hazard Analysis of Critical Control Points

²⁷ Produktionshjälpmedel omfattar här bekämpningsmedel, veterinära läkemedel samt rengörings- och desinfektionsmedel.

balanserat intag av näringsämnen, och minimerar intaget av problematiska ämnen, t ex av kvicksilver i fisk.

Processföreningar minskas genom val av optimala framställningsprocesser.

De nordiska länderna fortsätter att arbeta för att användningen av tillsats- och aromämnen, produktionshjälpmedel som bekämpningsmedel, veterinära läkemedel samt rengörings- och desinfektionsmedel begränsas till det som är tekniskt nödvändigt. Riskbedömning av ämnen som används t ex i emballage eller som aromämne saknas i stor utsträckning, och prioriteras högt.

8.4.5. Öka kunskapen om, och begränsa risken för naturliga, toxiska beståndsdelar.

De nordiska länderna kommer att säkra att konsumenterna skyddas mot hälsofarliga verkningar från naturliga, toxiska beståndsdelar i livsmedel, samtidigt med att de ämnen som har en positiv inverkan, bibehålls på en acceptabel nivå i livsmedlen. De nordiska länderna kommer att säkerställa att det inte förekommer skadliga mängder av naturliga giftiga ämnen, eller utvecklas ny vid framställning av nya växtsorter.

Kunskapsnivån hos personal i livsmedelsföretag och hos konsumenterna om naturliga giftämnen skall ökas genom utbildning och information. För att understödja detta behövs det ökad forskning på området.

8.4.6. Förstärka insatserna för att förebygga, och öka kunskapen om kostbaserade överkänslighetsreaktioner

I Norden skall man begränsa kostbaserade överkänslighetsreaktioner genom förebyggande åtgärder. Förebyggandet uppnås bl a genom information till företag och konsumenterna om livsmedels ingredienser. Dessutom skall detta ske genom tillräcklig märkning av livsmedel och genom att kända allergener och ämnen, som är kända för att vålla intoleransreaktioner, omfattas av företagets egenkontrollprogram.

De nordiska länderna bör arbeta för att det skall införas en anmälningsplikt för allergifall till allmänpraktiserande läkare, på samma sätt som för sjukdomar som orsakas av mikroorganismer.

8.4.7 Förstärka kunskapen om sammanhanget mellan kost, näring och hälsa

De nordiska länderna arbetar för att invånarna skall motiveras till sunda mat- och motionsvanor genom ökad kunskap, häribland kunskap om vikten av att minska socker och fett, och öka intaget av frukt och grönt. Erbjudande av sund skolmat ökar möjligheterna för att lägga sig till med sunda matvanor.

Ökad kunskap om sammanhanget mellan kost, näring och hälsa skall prioriteras. De nordiska länderna arbetar bl a för att den grundläggande kunskapen skall ingå i skolundervisningen, och kompletteras med lätt tillgänglig information från myndigheter om aktuell kunskap som är viktig för alla medborgare.

Det är viktigt att betona att kostbudskapet, baserat på de nordiska näringsrekommendationerna och målen för ett hållbart Norden stödjer varandra. Konsumenterna bör uppmuntras att välja livsmedelsprodukter som bidrar till att minska förbrukningen av energi och ändliga resurser, samt minska skadliga utsläpp till luft och vatten. Ur miljösynpunkt bör också framhållas att konsumenternas val av produkter har en direkt effekt på landskapets öppenhet.”

Producenter av färdiglagad mat i industri, storkök och restauranger/matställen skall motiveras till att utveckla maträtter med ett balanserat näringsinnehåll.

Det är viktigt att insatserna omfattar bedömning av berikade livsmedel²⁸ och att den görs med insikt om att alltför stort intag av näringsämnen kan ha negativa effekter på konsumentens hälsa. Introducering av nya livsmedel med särskilt uppreklamerade hälsoeffekter kommer att kräva särskilda initiativ.

8.4.8 Traditionell mat

De nordiska länderna vill förbättra kunskapsspridningen inom och mellan länderna om traditionell mat. På detta sätt kan man mellan de nordiska länderna och lokalsamhällen främja och utveckla det gemensamma kulturarvet och förståelsen för nordisk traditionell mat, samtidigt som resurserna kan utnyttjas på ett fullständigare sätt.

8.4.9 Förstärka spårbarhet och egenkontroll

Alla företag skall utarbeta operativa HACCP-baserade egenkontrollprogram enligt Codex riktlinjer²⁹. Det skall vara ökad spårbarhet och information om potentiella risker. Antalet livsmedel, som inte överensstämmer med gällande regler, skall vara marginellt.

De nordiska länderna skall arbeta för att stödja företagens egenkontroll, bl a genom att definiera vad en väl fungerande HACCP-baserad egenkontroll innebär, och genom att säkerställa att de analysmetoder som behövs finns tillgängliga.

8.4.10. Förstärka den forskningsbaserade kunskapen om livsmedelssäkerhet

De nordiska länderna skall underhålla och bygga ut den forskningsbaserade kunskapen om livsmedelssäkerhet, vara proaktiva och förutse problemen. Forskningen om livsmedelssäkerhet skall därför ökas. I samband härmed skall forskningen lägga vikt på en allmänt ökande kunskap om hälsoaspekter på livsmedel som t ex fisk.

De nordiska länderna skall tillsammans arbeta för att riskbedömningar inom viktiga områden prioriteras i internationella fora, och själva bidra med utveckling av bättre riskbedömningsmodeller, samordning av den nordiska forskningen, och genomföra nordiska riskbedömningar.

De nordiska länderna skall arbeta för bättre samordning och integration av nationell och regional forskning om livsmedelssäkerhet, till nytta för konsumenterna. Detta kan ske bl.a. genom deltagande i ERA-nätet och SAFEFOODERA

8.4.11 Förstärka dialogen med konsumenter

De nordiska länderna kommer att förstärka arbetet med att säkerställa en öppen riskkommunikation, och att bygga in korrekt information överallt, t ex också i skollböcker, andra läroböcker, kokböcker och matlagningsprogram/-artiklar i medierna. De offentliga myndigheterna och företagen bör öka och förbättra sin informationsinsats. De nordiska länderna kommer att arbeta för att den grundläggande skolundervisningen omfattar alla aspekter som är relevanta för livsmedelssäkerheten.

²⁸ Livsmedel, som tillsatts med näringsämnen, häribland mikronäringsämnen.

²⁹ Hazard Analysis and Critical Control Point (HACCP) System and Guidelines for its application, Annex to CAC/RCP 1-1969, Rev. 3 (1997)

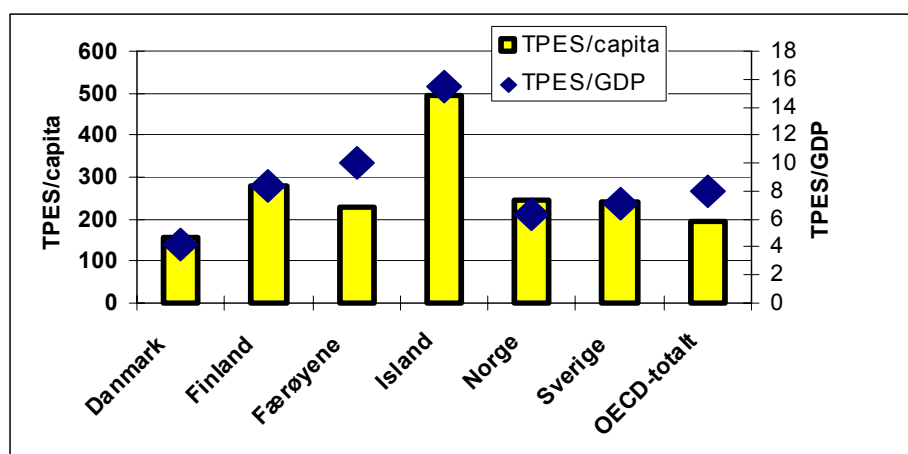
DEL 2 – SEKTORINSATSOMRÅDEN

9. Energi

9.1 Utveckling och utmaningar

De nordiska länderna har betydande energiresurser och hög levnadsstandard och energiförbrukningen per invånare är därför något högre än genomsnittet för OECD-länderna. Detta beror också på klimatologiska och geografiska faktorer. Energiförbrukningen i förhållande till produktionen ligger emellertid lägre (jmf Figur 9.1).

Figur 9.1. Energiförbrukningen (TPES i GJ) per capita och energiförbrukningen per BNP enhet (1995 US \$) i 2001.

Källa: IEA: Renewables Information 2003.

Den inhemska energiproduktionen i de nordiska länderna, särskilt i Norge och Danmark, har ökat kraftigt under 1990-talet vilket i huvudsak beror på utvinning av olja och gas. Energiförbrukningen har sammantaget i de nordiska länderna endast ökat med genomsnittligt 0,9 procent under åren 1990 till 2000, vilket skall ses i jämförelse med att BNP generellt sett har ökat betydligt. Den svaga ökningen i energiförbrukning i Norden sägs bero på att det har skett betydlig förbättring i energiintensiteten som ett resultat av åtgärder för att begränsa energiförbrukning, teknologisk utveckling och strukturförändringar.

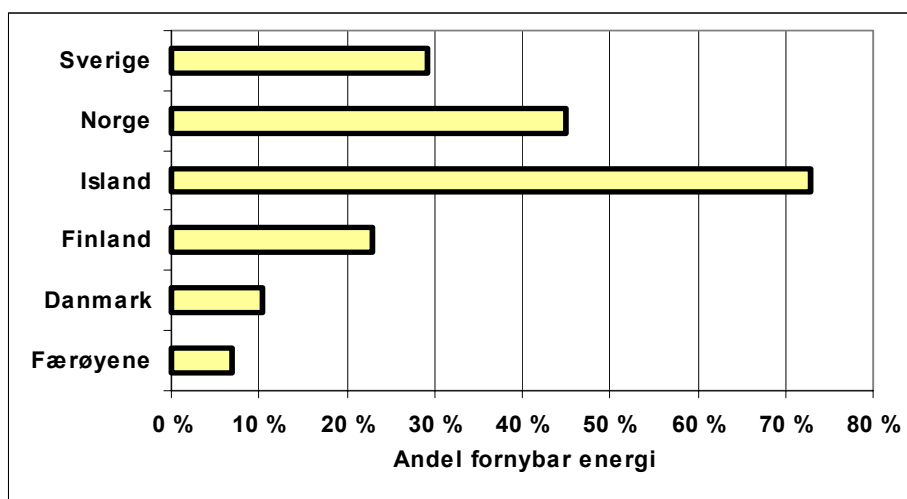
Säker energitillgång är viktig för att kunna upprätthålla hög ekonomisk tillväxt och för att ett modernt samhälle skall kunna fungera som förutsätts. Ett sätt att säkra energiförsörjningen är att föra en aktiv politik för att effektivisera energianvändningen i alla led. Energieffektivisering är dessutom ett viktigt sätt att minska energisek-

torns påverkan på miljön såsom luft- och vattenutsläpp och arealmässiga ingrepp i naturen. Den största och mest krävande utmaningen är att minska utsläpp av växthusgaser från energisektorn. Det finns också gränsöverskridande miljömässiga utmaningar på energiområdet. Detta gäller bland annat klimat och försurning, inklusive reduktioner av koldioxid (CO₂), kväveoxider (NO_x) och svaveldioxid (SO₂) och risken från föråldrade kärnkraftverk i närområdet (jmf kapitel 4).

De nordiska länderna har som mål att begränsa energisektorns bidrag till miljöproblemen och flera styrmedel tas i bruk för att nå detta mål, bland annat skatter, avgifter, direkta regleringar och stödåtgärder. De gränsöverskridande miljömässiga utmaningarna nödvändiggör ett samarbete mellan de nordiska länderna och utanför de nordiska länderna.

En viktig utmaning för att styra energisektorn i en hållbar riktning är att öka användningen av förnybara energikällor. Förnybar energi utgör en betydlig del av den totala energiförbrukningen i de nordiska länderna (jmf Figur 9.2 och ruta 9.1).

Figur 9.2 Förnybar energis andel av bruttoenergiförbrukningen (TPES) 2001.

Källa: IEA, Renewables information 2003

En betydande del av den fossila energianvändningen i Norden sker inom transportsektorn. Omställning till ett långsiktigt hållbart transportsystem, däribland åtgärder för att främja användning av ny teknik och förnybara drivmedel, behandlas under avsnitt 10. Transportsektorn.

Under många år har det bedrivits ett välfungerande nordiskt myndighetssamarbete gällande energifrågor. Det nordiska elsamarbetet och den nordiska elhandeln är viktiga eftersom sammanlänkningen av elsystemet ger möjligheter till bättre miljöresultat i Norden.

Internationella avtal och ökat samarbete med länder utanför Norden, speciellt inom EU och länder i Östersjöregionen, får ökat inflytande på utformningen av de nordiska ländernas energipolitik och energisystem. Med en ökad marknadsintegration och liberalisering på energiområdet som följd av genomförandet av EU:s elmarknadsdirektiv och gasmarknadsdirektiv och de baltiska länderna och Polens inträde i EU, kommer ett ökat samarbete och integration av energisystemen med närområden att bli centralt för Norden. En sådan integration kommer också att betyda ökade möjlig-

heter för att säkra att energisektorn bidrar till en hållbar utveckling i Norden och i närområdena.

De nya demokratierna i Nordens närområde har under 1990-talet haft en något olik utveckling i energiförbrukningen än de nordiska länderna, med ett fall i energiförbrukningen på 30 till 50 procent. Fallet i energiförbrukningen var särskilt kraftigt fram till 1993, medan energiförbrukningen de senaste åren har stabiliserat sig och återigen börjat att stiga till följd av den ekonomiska utvecklingen. Länderna har visat nedgång i energiintensitet de senaste åren, men fortfarande har länderna i Östeuropa föråldrade och miljömässigt problematiska produktionsanläggningar med stora investeringsbehov för att kunna uppnå tillfredsställande standard, inklusive miljömässigt krav.

Förnybar energi i nordiska länder

Sverige

I Sverige utgör förnybar energi en förhållandevis stor del av den totala energiförbrukningen. Vattenkraft står för hälften av elproduktionen. Bioenergi utgör knappt hälften av den totala energiförbrukningen, exklusive transportsektorn, och användningen ökar stadigt. Vindkraft är ännu obetydlig i absoluta tal, men ökar. Den ökade användningen av bioenergi och vindkraft bygger i stor utsträckning på olika energi- och klimatpolitiska åtgärder i Sverige. Den 1 maj 2003 införde Sverige ett system med elcertifikat som ersätter huvuddelen av tidigare stödåtgärder till förnybara energikällor. Sverige ger också stöd till forskning och utveckling av ny teknik och ny kunskap för att sänka omkostnaderna och eliminera skadlig miljöpåverkan och andra barriärer för ökad användning av förnybar energi.

Island

Island har sedan 1970 lagt om sin energiförbrukning från att huvudsakligen vara baserad på kol och olja till att idag vara baserad på vattenkraft och geotermi. Redan 1990 var 90 % av den stationära energiförbrukningen täckt av vattenkraft och geotermi för att 1998 ha stigit till 92,1 %. På Island värms 98 % av alla hushålls bostäder upp genom förnybara energikällor, d v s geotermi eller elektricitet. Av Islands totala energiförbrukning kommer 2/3 från förnybara energikällor.

Finland

Finlands andel av förnybar energi i förhållande till energiförbrukningen utgör ca 24 %. Bioenergi är den viktigaste förnybara energikällan i Finland och landet är ett av de ledande industriländerna när det gäller användning av denna förnybara energikälla. Pappers- och massaindustrin har en central plats i finsk industri. Ca 55 % av industrins bränslebehov täcks av bioenergi.

Norge

Norges energisituation är speciell eftersom ca 45 % av energiförbrukningen och över 99 % av elproduktionen är baserad på förnybara energikällor. Detta beror på att vattenkraft nästan är enarådande i elproduktionen i Norge. Norge är världens sjätte största vattenkraftsproducent och störst i Europa. Norge har upparbetat stor kompetens när det gäller att täcka olika sidor av ett vattenkraftsprojekt; från planläggning av projektet till leverans och installation av vattenkraftsteknisk utrustning. Norska företag är idag engagerade över stora delar av världen. Också nya förnybara energikällor har fått hög prioritet i Norges framtida energiförsörjning.

Danmark Förnybar energi utgör för varje år en allt större andel av den totala energiförbrukningen i Danmark. År 2002 utgjorde produktionen av förnybar energi 12,4 % av den temperaturkorregerade bruttoenergiförbrukningen, mot 6,4 % under 1990 och 3,4 % 1980. Biomassa utgjorde under 2002 43 % av den producerade förnybara energin, medan avfall och vindkraft utgjorde respektive 32,5 % och 17 %. En allt större del av danskarnas elkonsumention täcks av vindkraft. År 2002 täcktes 13,9 % av elförsörjningen med vindkraft, och kapaciteten utgjorde 2886 MW. Utvecklingen av vindkraftverkens kapacitet och produktionen följs dock inte åt, eftersom produktion av vindkraft under ett enskilt år i hög grad beror på vindförhållandena.

Grönland

Grönland har stor vattenkraftpotential, men på grund av de stora avstånden och det arktiska klimatet kan endast en del av denna potential utnyttjas. Grönland har idag ett vattenkraftverk vid Buksefjorden, som försörjer Nuuk. Den förnybara energin utgör 9 % av den totala energiförbrukningen i landet. Konkret är en "stadsnära" vattenkraftanläggning under utförande i Tasiilaq på östkusten, med en förväntad årlig produktion på 6 GWh/år. Dessutom skall det byggas en vattenkraftanläggning för försörjning av Qaqortoq och Narsaq på Sydgrönland från år 2008 med en förväntad kapacitet på 27,5 GWh/år. När vattenkraftverken i Tasiilaq och Qorlortorsuaq tagits i drift, kommer förbrukningen av energi från vattenkraft att vara ca 211,5 GWh. Detta kommer därför att motsvara ca 10 % förnybar energi av Grönlands totala energiförbrukning.

Åland

Åland har för närvarande 14 vindkraftverk i storleksordningen 500-600 kW vilka producerar omkring 7 % av elenergiebehovet. Målsättningen är att självförsörjningsgraden skall öka till 20 % till år 2015.

Fjärrvärmeförsäljningen uppgår till cirka 90 GWh och andelen lokalt biobränsle såsom flis utgör 30 % av den totala produktionen.

För närvarande finns två biovärmepannor på 5 MW respektive 3 MW. Utredning pågår om utbyggnad av ett av de befintliga biokraftvärmeverken med 7,7 MW värme och 1,7 MW eleffekt. Om allt går optimalt skall detta stå klart under år 2006.

Färöarna

Färöarna är ett avsidat beläget öland, som nästan enbart lever på fisk och fiskeindustri, och därför i hög grad tvingat att använda fossila energikällor för fiske och fiskeindustri, samt för transport, kylning och bostadsuppvärmning. Härtill kommer att det begränsade interkommunala elnätet är ganska sårbart mot påverkan av tillfällig energi, t ex från vind- och vågkraft. Oljeförbrukningen på Färöarna var under 2002 ca 232 000 ton, där fiske, transport och flygtrafik stod för 57 %, och elproduktionen för 15%. Under 2004 kommer elproduktionsandelen att uppgå till 60 % från olja resp. 40 % från förnybar energi, varav 35 % kommer från vattenkraft och 5 % från vindkraft. Utnyttjande av sol- och vågkraft befinner sig ännu på försöksstadiet på Färöarna.

Utvecklingen under 1990-talet i Norden på energiområdet har varit positiv genom att energiförbrukningen har ökat väsentligt mindre än den ekonomiska tillväxten. Men det kvarstår stora utmaningar i att begränsa tillväxten av utsläpp från energisektorn för att få en hållbar utveckling. Totalt har de nordiska länderna inte haft någon minskning av sina CO₂-utsläpp sedan 1990. Å andra sidan har de nordiska länderna satt in konkreta åtgärder, bland annat infört CO₂-skatter som är bland de högsta i världen för att begränsa utsläppen. Tilläggas kan att det satsats stora belopp för att främja nya, förnybara energiresurser. Det har också satsats på att etablera ramvillkor som gör det möjligt att etablera CO₂-hantering vid fossilbaserade kraftverk och andra stora punktutsläpp. Detta är en satsning på teknologier som har stor betydelse när det gäller att möta klimatutmaningarna. Det kommer emellertid fortsättningsvis innebära en stor utmaning för de nordiska länderna att reducera utsläppen av CO₂ där första steget kommer att bli en uppfyllelse av målen i Kyotoprotokollet, som sätter tak för utsläppen av växthusgaser under perioden 2008-2012.

Som styrmedel för att bland annat genomföra utsläppsåtagandena i Kyotoprotokollet, kommer EU införa ett kvothandelssystem. Kvotplikten gäller från och med 2005. Det är inte klart, om Norge och Island genom EES-avtalet kommer att omfattas av systemet (jmf. kap. 4 Klimatförändringar och luftföroreningar).

9.2 Genomförda åtgärder

Norden har lång tradition av att samarbeta inom energiområdet. Nationellt och utifrån ett gemensamt nordiskt perspektiv finns det fördelar uppnådda genom samarbetet, som annars inte skulle vara uppnådda.

Norden har en välutvecklad energisektor, där likheter och olikheter mellan de nordiska länderna möjliggör ett effektivt utnyttjande av energisystemet.

Det nordiska energisamarbetets mål är att främja en effektiv, konkurrenskraftig, säker och hållbar energiförsörjning på ett ekonomiskt och miljömässigt försvarligt sätt. Det nordiska energipolitiska samarbetet har de senaste åren fokuserat på tre kärnområden:

- Elmarknadsfrågor
- Klimatfrågor
- Det regionala samarbetet (Östersjöregionen samt nordvästra Ryssland)

Dessa kärnområden bedöms som särskilt betydelsefulla för att nå de övergripande målen och en klar inriktning och konkreta mål har formulerats för dessa områden. Användning av förnybar energi, energieffektivisering och gasmarknadsfrågor är också centrala inslag såväl i de nordiska ländernas energipolitik som regionalt. Samarbetet inom energiforskningen skall på lång sikt stödja utvecklingen inom såväl dessa områden som insatserna inom kärnområdena.

Det finns en generell överensstämmelse mellan de överordnade energipolitiska målen i de nordiska länderna. Men det kan finnas skillnader i konkreta mål och styrmedel och skillnader i förhållande till nationella prioriteringar och styrmedel.

Norden har en modern och välutvecklad energiindustri, som på en rad områden är ledande internationellt. Det gäller till exempel förhållandet med den höga andelen av förnybar energi, primärt vattenkraft och användning av biomassa, samt hög säkerhet i de nordiska kärnkraftverken. Likaledes är utvecklingen av ramvillkoren för sektorer och samarbete mellan myndigheter och energiaktörer ett viktigt arbete som ger goda förutsättningar för en hållbar utveckling inom energisektorn.

De senare åren har fokus satts på energisamarbetet i Östersjöregionen, Baltic Sea Region Energy Co-operation (BASREC), vilket utöver de nordiska länderna omfattar de tre baltiska länderna, Polen, Tyskland, Ryssland och EU. Resultatet från BASREC-arbetet så långt har varit ett viktigt instrument för att främja intentionerna i EU:s ”Nordliga Dimension”. Det har betonats att ett bredare samarbete kan medföra betydliga fördelar på väsentliga områden såsom försörjning och handel med el och gas, reduktion av utsläpp av växthusgaser, energieffektivisering, ökad användning av kraftvärme och fjärrvärme och harmonisering av ramvillkor.

El från hydrogen på Island

Det isländska New Energy Company genomför, tillsammans med den isländska regeringen och större internationella företag ett pilotprojekt på Island, där man avser att använda bränsleceller. Den huvudsakliga fördelen med bränsleceller är att man vid energiproduktionen knappt får några utsläpp alls, utan endast vattenånga. Det finns redan tre bussar som framdrivs med bränsleceller, och som går i trafik i Reykjavik. Man avser att utvidga experimentet till bilar och fiskebåtar. Avsikten är att testa tillförlitligheten hos hydrogen som ett alternativ till fossila bränslen. Island är på många sätt idealiskt för produktion av hydrogen. Produktion av hydrogen är mycket elintensiv, och Island har billiga källor för förnybar energi, som är idealiska för sådan produktion.

9.3 Långsiktiga mål

Det långsiktiga målet för det nordiska energisamarbetet är att främja en effektiv, konkurrenskraftig, säker och hållbar energiförsörjning. Energiresurserna bör användas på ett effektivt sätt för att stärka sysselsättningen och ekonomin samtidigt som man tar miljöhänsyn. Energisystemet skall medverka till att utsläpp av växthusgaser i globala sammanhang och annan luftförorening reduceras, och att användningen av förnybar energi ökas.

De långsiktiga målen för det regionala energisamarbete är en ökad värdegemenskap, ökat ekonomiskt samarbete samt en hållbar utveckling i regionen. De långsiktiga målen är också givna i statsministrarnas Bergendeklaration och i den vision som de nordiska energiministerna och deras kollegor i Östersjöregionen samt EU-kommissionen gav uttryck för i Stavanger 1998: *"Guided by a common vision of the Baltic Sea Region as an area of democracy, stability and open interacting economies, we are committed to making energy co-operation a key vehicle in generating further progress. It is our conviction that energy should remain a focal point in the co-operation activities of the Baltic Sea Region. Our energy co-operation in the Baltic Sea Region may serve as a model for other areas."*

Utifrån de generella målsättningarna i statsministerdeklarationen om ett hållbart Norden (november 1998), ställdes ett antal specifika långsiktiga mål upp för energisektorn i den ursprungliga hållbarhetsstrategin. Dessa mål har i viss utsträckning justerats. En annan förändring i förhållande till den tidigare strategin är att de långsiktiga målen för gasanvändning och utnyttjandet av hydrogen som energibärare har precisats. De specifika långsiktiga mål som ställs upp för sektorn är således följande:

- Man skall säkra en basnivå av energitjänster till alla, grundad på modern teknik
- Gränsvärden för utsläpp och andra föroreningar skall ses över, och energisektorn skall ta sin del av ansvaret för att förhindra överskridelser av kritiska miljöbelastningar, dvs klimatförändringar, förorening, eutrofiering och bildande av marknära ozon.
- Emissioner av växthusgaser skall minskas väsentligt fram emot 2020 med Östersjöregionen som föregångsregion.
- Fossila resurser skall utnyttjas miljö- och försörjningsmässigt på ett försvarbart sätt.
- Risk från kärnkraftverk och kärnavfall skall minimeras, och förutsättningarna för att avveckla osäkra kärnkraftverk i närområdena skall tas fram.
- Användning av kol och olja i centrala och enskilda el- och värmeproduktioner skall reduceras väsentligt.
- I en långsiktig strategi för förbättrad försörjningstrygghet, är det viktigt både med direkt användning av gas till energiändamål, och med gaskraftverk där CO₂ hanteras på ett försvarligt sätt.
- Användningen av förnybar energi skall ökas väsentligt och samtidigt skall förnybara energikällor utnyttjas försvarligt, så att det tas hänsyn till regenerering och miljöpåverkan och till invånarnas levnadsvillkor i berörda områden
- Det skall satsas vidare på användning av hydrogen i Norden.
- Det skall uppnås väsentliga framsteg med hänsyn till energieffektivisering och energibesparing inom samtliga sektorer utan negativ inverkan på konkurrensförmågan.

- Lagstiftning, administrativ praxis och övriga ramvillkor skall utvecklas och harmoniseras, så att utväxling av energi mellan länderna blir lättare, och investeringar i energisektorn görs attraktivt.
- Ökad integrering av energimarknaderna i Norden inklusive närområdena och EU, med hållbar energiproduktion som en väsentlig konkurrensfaktor.
- Utvecklingen inom energiområdet skall bygga på demokratiska beslut, öppenhet och förankring på alla nivåer genom lokalt, nationellt och regionalt samarbete.

9.4 Mål och insatser 2005-2008

Det har i samband med föregående och existerande nordiska och regionala processer föreslagits, och i stor utsträckning tagits, en rad konkreta initiativ till främjande av hållbar utveckling på energiområdet. Mål och insatser för 2005 - 2008 har utgångspunkt i initiativ, som baserar sig på ovannämnda processer, men som också går ett steg längre.

I det följande utvecklas målen närmare:

9.4.1 Ökad användning av kostnadseffektiva styrmedel och harmonisering av styrmedel för att vidareutveckla en hållbar energisektor och reducera miljöbelastningen vid energiförbrukning i Norden

Om de marknadsmässiga ramarna är effektiva och miljömässigt försvarbara, och om aktörerna har incitament till att agera i överensstämmelse med de långsiktiga målsättningarna, samt att det i en övergångsperiod finns tillgång till förmånliga finansieringsvillkor, kan implementeringen av en hållbar energisektor i stor utsträckning överlåtas till aktörerna på energimarknaden.

Sammanlänkningsen av elsystemen i Norden ger också möjligheter till att få bättre miljöresultat, och det skall vara kostnadseffektivt att samarbeta om styrmedel som reflekterar miljökostnader vid produktion och konsumtion av elektricitet, med hänsyn taget till elsektorns och industrins konkurrensförmåga i förhållande till länder utanför Norden.

De nordiska länderna kommer att förstärka samarbetet på myndighetsnivå för att utveckla ändamålsenliga och kostnadseffektiva ramar för marknadsutvecklingen också med hänsyn till utvecklingen i EU. Där det finns behov av detta bör en ökad harmonisering inom Norden eftersträvas.

9.4.2 Vidareutveckling av samarbetet inom handel med energi, utbyggnad av infrastruktur och stärkande av försörjningstryggheten

Ett marknadsmässigt utbyte av el mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige finns idag etablerat genom den nordiska elbörsen. Detta betyder att det som sker i ett land har effekter för andra länder, och att ett lands elbalans inte enbart bestäms av nationella förhållanden.

Under senare år har investeringar i ny elkapacitet i Norden reducerats väsentligt, samtidigt som efterfrågan har ökat. Detta ger ett högre utnyttjande av kapacitet både vad gäller produktion och överföring och har gett återvinster genom sparade investeringar, men betyder också att man når kapacitetsgränserna tidigare, särskilt vid sviktande vattenkraftproduktion. Dessa förhållanden gör att större uppmärksamhet måste riktas på försörjningstryggheten inom den nordiska elmarknaden. De nordiska län-

derna bör stärka samarbetet på myndighetsnivå för att klarlägga behovet av åtgärder för att säkra den långsiktiga försörjningstryggheten i Norden.

De kommande åren kommer nya överföringsförbindelser till övriga av Europa och Östersjöregionen att få betydelse för den nordiska energimarknaden. Reglerna för den inre marknaden på energiområden inom EU kommer att vara en viktig förutsättning för det vidare nordiska samarbetet om omställning av energisektorn.

En rationell, effektiv och miljöriktig utbyggnad av infrastrukturen i Norden och Östersjöregionen, kräver regionalt samarbete dels mellan myndigheterna och dels mellan myndigheterna och energiproducenterna. Samarbete kring bistånd för att utveckla ramvillkor för finansiering och infrastruktur och institutionsuppbyggnad i de nya demokratierna kommer också att vara relevant. De nordiska länderna stödjer denna utveckling inom ramen för BASREC.

I BASREC:s arbetsplan för elsektorn fram till 2005 läggs vikten på att främja större trygghet i energiförsörjningen och fokusera på hur man skall stärka konkurrenskraften och utbyggnaden av förnybar el, något som också är viktigt för att ställa om energisektorn i en hållbar riktning.

9.4.3 Genomförande av energiprojekt i Östersjöområdet under Testing Ground samarbetet

Emissioner av växthusgaser skall reduceras väsentligt fram till 2020 med Östersjöregionen som föregångsregion. På Östersjöländernas energiministermöte i Vilnius i november 2002 beslutades att etablera Östersjöområdet som ett försöksområde för Kyotomekanismerna. Ett intensivt arbete har pågått med att utveckla detta samarbete. Ramarna för detta samarbete är nu fastlagda genom ett gemensamt ramavtal (Testing Ground Agreement) och en Testing Ground Facility har etablerats som är en finansieringsordning för att främja gemensamma genomföringsprojekt i Östersjöregionen. (jmf kap. 4).

9.4.4 Utveckla politik för ökad användning av förnybara energikällor, energi-effektivisering, hydrogen och fossila kraftverk med CO₂-hantering

För att uppnå en ökad energieffektivitet och en ökad användning av förnybara energikällor i regionen är det nödvändigt med ett samarbete kring utveckling av politik, styrmedel och teknologier.

I det vidare samarbetet i Östersjöområdet för att främja förnybara energikällor, är särskild fokus riktad på bioenergi. En arbetsgrupp under Nordiska Ministerrådet för att främja bioenergi både i Norden och i närområdet. I de nordiska länderna genomförs olika typer av insatser för att stimulera till en ökad användning av förnybara energikällor. Exempel på sådana insatser är system med elcertifikat, som redan införts i Sverige och som övervägs i Norge. Nordiska Ministerrådet har påbörjat projekt för att värdera verkningarna av olika stödsystem för förnybar energi och deras utformning samt förutsättningarna för ett gemensamt nordiskt grönt certifikatsystem. Detta arbete går vidare under perioden.

Effektiv energianvändning är centralt för hållbar utveckling, och kan bidra till att skapa en ekonomisk tillväxt och stärka konkurrenskraften och försörjningstryggheten både på kort och lång sikt.

Vidare satsas på att etablera ramvillkor som gör det möjligt att etablera CO₂-hantering vid fossilbaserade kraftverk och andra stora punktutsläpp. Detta är en satsning på en teknologi som är av stor betydelse för att möta klimatutmaningarna.

Hydrogen kan bli en av framtidens viktigaste energibärare. Hydrogen kan användas både som drivmedel i transportsektorn, till storskalig el- och värmeproduktion, och till lokal energiproduktion - så kallad distribuerad energiförsörjning. Användningen av hydrogen medför inte miljöskadliga utsläpp till luft, och förbränningsprodukterna från hydrogen är primärt vatten. Förhållandena är goda för ökad användning av hydrogen i Norden och nordiska aktörer har en bra utgångspunkt och goda möjligheter till att hävda sig internationellt på detta område.

9.4.5 Utvidgat nordiskt samarbete för att stärka koalitionen av likasinnade länder som etablerades på Världstoppmötet i Johannesburg för att stärka den globala användningen av förnybara energikällor och energieffektivisering.

Världstoppmötet i Johannesburg 2002 antog generella riktlinjer för att öka satsningen på en renare och mer effektiv användning av fossilt bränsle, samt att öka den globala användningen av förnybar energi. EU och en grupp likasinnade länder tog initiativ till förklaringen "The Way Forward on Renewable Energy". Gruppen av likasinnade länder kallar sig "The Johannesburg Renewable Energy Coalition" (JREC) och inbegriper idag över 80 länder. Med de nordiska ländernas internationella ledarposition inom produktion av förnybar energi, är det naturligt att dessa länder sätter sin prägel på det vidare arbetet i JREC. I Danmark hölls i september 2003 en internationell konferens om förnybar energi för att stärka samarbetet i JREC. I juni 2004 avhölls en internationell konferens i Bonn för att främja förnybar energi och energieffektivisering, där det vidare arbetet för att öka användningen av förnybar energi diskuterades.

9.4.6 Utvidgat samarbete rörande forskning och utveckling

Det nordiska forskningssamarbetet på energiområdet tillvaratas av institutionen Nordisk Energiforskning. Under den nya verksamhetsperioden (2003- 2006) har det lagts fram att institutionen skall få ökad flexibilitet, bland annat genom att introducera flera möjliga instrument för att stödja energiforskning. Verksamheten skall också stödja sektorns kärnområden. Utifrån detta har det valts ut fem tematiska områden:

- integration av energimarknaden
- förnybara energikällor
- energieffektivitet
- hydrogensamhället
- konsekvenser av klimatförändringar på energiområdet

Nordisk Energiforskning har som mål att långsiktigt bidra till att uppfylla kunskapsbaserade förutsättningar för en kostnadseffektiv reduktion av energiförbrukningen och utvecklingen av nya förnybara energikällor och miljövänlig energiteknologi. Detta skall ske genom att stärka grundkompetensen vid universitet, högskolor och andra forskningsinstitutioner, och genom att skapa välfungerande forskarnätverk mellan de nordiska länderna, mellan forskning och näringsliv och med regionala aktörer. Det är också ett mål att öka nordiska forskningsmiljöers internationella konkurrenskraft, samt att öka interaktionen med Nordens närområden, det vill säga Östersjöregionen och enskilda arktiska områden.

10. Transport

En långsiktigt hållbar samhällsutveckling ställer en rad krav på transportsystemet:

En ekonomiskt hållbar utveckling kräver ett transportsystem med hög kvalitet, tillförlitlighet, mobilitet och hög kapacitet såväl nationellt som internationellt.

En socialt hållbar utveckling förutsätter en god mobilitet för alla befolkningsgrupper i samhället och att transporterna är säkra så att liv och hälsa inte riskeras.

En miljömässigt hållbar utveckling förutsätter att utsläpp och avfall från transportsystemet inte äventyrar människors hälsa eller ekosystemens funktioner. Energianvändningen i transportsystemet måste bli effektivare än idag och användningen av icke-förnybara naturresurser måste ersättas av förnybara alternativ.

Detta är inte några nya krav. Det nya och den stora utmaningen handlar om att åstadkomma en samverkan mellan den ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensionen av en hållbar utveckling. Alla tre förutsätter varandra, ingen ger ensam en långsiktigt hållbar utveckling.

10.1 Utveckling och utmaningar

Norden är till stora delar glest befolkat med långa avstånd till viktiga marknader. De nordiska länderna är därför starkt beroende av ett väl fungerande transportsystem. Sett över en längre tidsperiod har utbyggnaden av transportinfrastrukturen och allt snabbare färdmedel inneburit att mobiliteten blivit allt bättre. Dessa mobilitetsvinster har inte alltid bara omsatts i kortare transporttider utan även gjort det möjligt med mer utspridd bebyggelse och annan strukturomvandling, t ex i form av en ökad specialisering inom näringslivet. Detta har varit och är en viktig del av transportsystemets bidrag till den ekonomiska tillväxten.

Samtidigt kan negativa effekter observeras. I många fall har avståndet till arbete och service blivit längre. Vissa grupper i samhället har också fått en relativt sett försämrad mobilitet. Det gäller t ex hushåll utan tillgång till bil, funktionshindrade och barn.

Det finns skillnader mellan kvinnors och mäns tillgänglighet till transportsystem och tillgång till bil. Detta innebär att kvinnors valmöjligheter och arbetsmarknadsregioner etc. blir snävare än mäns.

Ett mått på den ökade mobiliteten är de senaste decenniernas kontinuerliga och under vissa perioder kraftiga ökning av både person- och godstransportarbetet. Det är framför allt personbilsresandet och lastbilstransporterna som ökat. Järnvägen har under en lång tid haft svårigheter att möta de ökade kraven på flexibla transportlösningar. Under de senaste åren har dock antalet passagerare på järnvägen ökat. I de nordiska länderna som helhet svarar dock personbilen fortfarande för cirka 80 procent av det totala resandet, mätt som persontransportarbete.

Prognoser över den framtida trafikutvecklingen pekar på en fortsatt kraftig trafiktillväxt³⁰. För persontransporter förväntas resandet med bil fortsätta öka. I absoluta tal är det bilresandet som ökar mest trots att kraftiga ökningar, i relativa tal, förväntas för både järnvägsresandet och flygresandet. För godstransporter förväntas lastbilstransporterna öka mest i såväl absoluta som relativa tal.

Det ökande antalet lastbilstransporter riskerar, om inga motåtgärder vidtas, att ytterligare förvärra trängseln på kontinentens vägnät. Detta kommer också att få negativa återverkningar för de nordiska ländernas handel eftersom de stora handel- och transportströmmarna går söderut mot kontinenten. I de nordiska länderna förekommer trängsel nästan enbart på vägnätet i storstadsregionerna. Vissa järnvägslinjer dras dock med kapacitetsproblem.

Från miljösynpunkt handlar de största utmaningarna för framtiden om att bryta dagens trend med ökande utsläpp av koldioxid från transportsektorn, minska bullerstörningarna och minska utsläppen av hälsopåverkande luftföroreningar i tätorter. I detta sammanhang bör även chaufförernas körstil, eco-driving, uppmärksammas och därmed möjligheterna till minskad bränsleförbrukning.

Totalt svarar transportsektorn för cirka 25 procent av de samlade utsläppen av koldioxid i de nordiska länderna. Inom transportsektorn är vägtrafiken den klart dominerande källan. Den kraftiga trafiktillväxten kommer att leda till ökade utsläpp av koldioxid. I takt med att andra sektorer minskar sina utsläpp kommer därför transportsektorns andel av de samlade CO₂-utsläppen att bli ännu större i framtiden.

Trafikbuller är ett lokalt men samtidigt landsomfattande problem. Trots vidtagna skyddsåtgärder har antalet personer som utsätts för trafikbuller över rekommenderade riktvärden inte minskat nämnvärt. Antalet kan också ha ökat, det är svårt att ange exakta siffror eftersom bebyggelse och trafik hela tiden förändras och kartläggningsmetoderna utvecklas. Den ökade trafiken har gjort att de skyddsåtgärder som vidtagits i form av bullerisolering, bullerskärmar och bullervallar endast förmått minska antalet nytillkomna bullerutsatta. Inte heller de skärpta bullerkraven på bilar och lastbilar har förmått minska bullerstörningarna eftersom kraven haft begränsad effekt på bullret i verklig trafik.

Ett nytt EU-direktiv om externt buller (bullerdirektivet) innebär att buller från större vägar, järnvägar, flygplatser och buller i större städer skall kartläggas. Man skall utarbeta strategiska bullerkartor och handlingsplaner, och allmänheten skall involveras i processen. Kartläggningen görs första gången under 2007-2008, och därefter vart 5:e år.

Utvecklingen är fortsatt positiv när det gäller utsläpp av kväveoxider, kolväten och svavel från transportsektorn. EU:s kommande skärpningar av avgaskraven för personbilar (2005) och tunga fordon (2005 och 2008) kommer att förstärka den positiva utvecklingen.

De skärpta avgaskraven har också bidragit till en förbättrad luftkvalitet i de nordiska tätorterna. De största kvarstående problemen är höga halter av partiklar och vissa kolväten i tätortsmiljö. De nordiska länderna har länge arbetat konsekvent med tra-

³⁰ EU-kommissionen vitbok om en gemensam transportpolitik förutspår att godstransporterna i EU kommer att öka med 38 procent och persontransporterna med 24 procent fram till 2010, jämfört med 1998. Under samma tidsperiod beräknas lastbilstransporterna öka med 50 procent.

fiksäkerhet. I ett internationellt perspektiv har de nordiska länderna också kommit långt i sitt trafiksäkerhetsarbete. Dödsfall och allvarliga personskador inom vägtransportsystemet utgör dock fortfarande ett av de större folkhälsoproblemen i Norden. Barn är en särskilt utsatt grupp. Fortsatta insatser inom trafiksäkerhetsområdet är därför nödvändiga för att nå en hållbar utveckling.

EU:s utvidgning till 25 medlemsländer innebär en rad nya förutsättningar för de nordiska ländernas transportpolitik. Nya marknader kommer att öppnas och nya handelsmönster etableras, bland annat i Östersjöregionen.

I detta sammanhang har sjöfarten en nyckelroll. Transporter till sjöss är mycket energieffektiva med små anspråk på infrastrukturinvesteringar. För att bli ett ännu attraktivare alternativ i ett långsiktigt hållbart transportsystem måste dock ytterligare åtgärder vidtas. En högprioriterad fråga är att komma till rätta med sjöfartens oljeutsläpp. Fortsatta insatser krävs också för att minska sjöfartens utsläpp av svavel och kväveoxider.

10.2 Genomförda åtgärder

Åtgärder har vidtagits både nationellt och internationellt för att påskynda omställningen till ett långsiktigt hållbart transportsystem. Här ges några exempel på internationella initiativ och beslut. I flera av dessa har de nordiska länderna varit pådrivande eller haft en framträdande roll.

För nationella åtgärder hänvisas till de nationella uppföljningsrapporterna.

I det internationella arbetet intar EU en nyckelroll. Vid Europeiska rådets möte i Göteborg i juni 2001 antogs en EU-strategi för hållbar utveckling. Transporter pekas ut som ett av fyra nyckelområden. I strategin konstateras bland annat att ”en hållbar transportpolitik bör innefatta åtgärder mot ökande trafikvolym och trängsel, buller och föroreningar och uppmuntra användningen av miljövänliga transportsätt samt fullständig internalisering av de sociala och miljörelaterade kostnaderna.”

EU:s transportministrar antog i oktober 1999, under det finska ordförandeskapet, en strategi för integrering av miljö och hållbar utveckling i transportpolitiken (Cardiff-processen). En första översyn av strategin gjordes av rådet april 2001 (under det svenska ordförandeskapet) och en andra i december 2002 (under det danska ordförandeskapet).

EU-kommissionen presenterade i september 2001 en vitbok om den gemensamma transportpolitiken fram till 2010. Vitboken innehåller inga konkreta förslag utan anger riktlinjer och ramar för kommande förslag. En halvtidsöversyn av den gemensamma transportpolitiken är planerad till 2005.

Vid sidan av dessa mer policyorienterade beslut har EU under de senaste åren antagit ett antal direktiv och förordningar av betydelse för att nå ett hållbart transportsystem. Detta kommer bland annat att minska utsläppen av luftföroreningar från motorfordon, öka användningen av biodrivmedel, ge en bättre bild av antalet personer som utsätts för buller, minska användningen av bullriga flygplan, fasa ut tankfartyg med enkelskrov samt vitalisera den europeiska järnvägen. Av särskild betydelse för att minska utsläppen av koldioxid från transportsektorn i Europa är åtagandena från den

europiska, japanska och koreanska bilindustrin att minska koldioxidutsläppen från personbilar med 25 % fram till 2008 och 2009 jämfört med 1995.

Andra internationella organisationer som arbetar med omställning till ett hållbart transportsystem är bland annat ICAO, IMO, ECMT, UNECE och WHO. UNECE och WHO startade i juli 2002 ett paneuropeiskt program för transporter, miljö och hälsa (THE PEP).

10.3 Långsiktiga mål

Det långsiktiga målet är att skapa ett hållbart transportsystem. Det är ett transportsystem som:³¹

- gör det möjligt att tillgodose enskilda människors, företags och samhällets grundläggande behov av kommunikation och utveckling på ett säkert och för människor och ekosystem sunt sätt och som främjar jämlikhet inom och mellan generationerna,
- är prisvärt, fungerar rättvist och effektivt, erbjuder olika typer av transportmöjligheter, stödjer en konkurrenskraftig ekonomi och balanserad regional utveckling,
- begränsar utsläpp och avfall till en mängd som jorden kan absorbera, använder förnybara tillgångar till eller under den nivå där dessa kan förnya sig, använder icke förnybara tillgångar i eller under den takt förnybara ersättningar kan utvecklas samt minimerar konsekvenserna av markutnyttjande och buller.

En omställning till ett hållbart transportsystem kommer att kräva ett engagemang och omfattande insatser från många. Praktiskt taget alla grupper i samhället har en viktig roll att spela. Deras arbete måste understödjas av en konsekvent och långsiktig politik. Alla politiska beslut måste utformas på ett sätt som beaktar ekonomiska, sociala och miljömässiga konsekvenser i ett längre tidsperspektiv.

10.4 Mål och insatser 2005-2008

10.4.1 Främja samordnade och effektiva transporter - för människor

Fortsatta insatser behövs för att öka mobiliteten för människor utan bil, funktionshindrade och barn. Det är i detta sammanhang även viktigt att anlägga ett jämställdhetsperspektiv så att transportsystemet utformas så att det svarar mot både kvinnors och mäns transportbehov. Likaså för att barn ska ha möjlighet att röra sig säkert på egen hand i transportsystemet. Kvaliteten på kollektivtrafiken behöver förbättras och bli mer kundorienterad. Möjligheterna att förflytta sig till fots och med cykel behöver förbättras. Program för Mobility Management bör stödjas och utvecklas.

För att nå dessa mål är det i första hand insatser på regional och lokal nivå som är aktuella. På nordisk nivå är ett fortsatt erfarenhetsutbyte viktigt.

³¹ Följande definition är identisk med den definition på ett långsiktigt hållbart transportsystem som EU:s transportministrar enades om den 4 april 2001 (dok. nr. 7329/01 TRANS 48 ENV 136).

10.4.2 Främja samordnade och effektiva transporter - för varor

Långsiktigt hållbara godstransporter förutsätter effektiviseringar inom trafikslagen och en bättre samverkan mellan olika trafikslag. Samhället kan skapa förutsättningar för detta bland annat genom en rättvis och effektiv prissättning och insatser i infrastrukturen. Järnvägssystemet behöver vitaliseras och göras mer konkurrenskraftigt. Av särskilt intresse är priser och funktion hos terminaler och hamnar. Internationellt samarbete, i synnerhet inom EU är avgörande för att nå framgång. Inom ramen för EU och EES-samarbetet bör de nordiska länderna verka för en fortsatt avreglering och gemensamma tekniska standarder för de europeiska järnvägarna. På nordisk nivå bör ett ökat samarbete ske för att öka efterfrågan på transporter som är kvalitetssäkrade ur miljö- och trafiksäkerhetssynpunkt.

10.4.3 En hållbar infrastruktur

Infrastrukturen måste anpassas för att möta behoven från ett långsiktigt hållbart transportsystem. Investeringar i ny infrastruktur bör alltid prövas enligt den så kallade fyrstegsmodellen där olika alternativa åtgärder prövas i följande ordning:

- 1) Åtgärder som kan påverka transportbehovet och val av transportsätt
- 2) Åtgärder som ger effektivare utnyttjande av befintliga vägnät och fordon
- 3) Begränsade ombyggnadsåtgärder
- 4) Nyinvesteringar och större ombyggnadsåtgärder

Investeringar i infrastrukturen är i första hand en nationell angelägenhet. De nordiska länderna har dock gemensamma intressen i utvecklingen och genomförandet av TEN-T. Gemensamma prioriterade projekt för de nordiska länderna är bland annat den Nordiska triangeln, Östersjöns sjömotorvägar och en fast förbindelse över Fehmarn Bält.

Ett fortsatt erfarenhetsutbyte för att utveckla olika planeringshjälpmedel som t ex strategiska miljöbedömningar (SEA) och mål och mått för natur- och kulturlandskapet är också ett viktigt samarbetsområde för de nordiska länderna.

10.4.4 Främja användningen av ny teknik för transportmedel och drivmedel

Ny teknik är oundgänglig för ett långsiktigt hållbart transportsystem. Det är nödvändigt att utvecklingen mot mer miljöanpassade och energieffektiva transportmedel fortsätter inom alla trafikslag. Nya tekniska lösningar behövs för att minska trafikbuller vid källan. Användningen av förnybara drivmedel måste öka. Alkolås, bältespåminnare, stöd för hastighetsanpassning och andra tekniska stödsystem behövs för en säker trafik. Ny teknik kan också användas för att öka andelen intermodala resor och transporter.

Tekniska krav och standarder beslutas i internationella organ, framför allt inom EU. De nordiska länderna bör fortsätta att vara aktiva och drivande i detta arbete. Därutöver kan de nordiska länderna driva på utvecklingen genom att skapa en marknad för nya tekniska lösningar, mer miljöanpassade och energieffektiva transportmedel t ex genom ekonomiska incitament, offentlig upphandling och informationsinsatser.

10.4.5 Utveckla effektiva, säkra och miljöanpassade sjötransporter i Norden

De nordiska länderna bör fortsätta sina ansträngningar för att nå globala överenskommer om skärpta säkerhets- och miljökrav inom sjöfarten. Östersjön har av IMO i princip klassats som ett särskilt känsligt havsområde (PSSA). Det finns anledning att tro att petroleumtransporten kommer att öka i de nordiska havsområdena till följd av planer på ökad petroleumaktivitet i Barentshav och i Nordvästra Ryssland.

Den ökade risken för olyckor, som bland annat ökad petroleumtransport medför, skall mötas av förebyggande åtgärder, genom beredskap som kan begränsa miljöskada där olyckor inträffar och arbeta för mer förpliktande internationellt samarbete där ibland i IMO.

I avsaknad av globala överenskommelser bör de nordiska länderna driva på utvecklingen i regionala forum. Ekonomiska incitament bör användas för att främja användningen av svavelfattig bunkerolja och katalysatorer. Konceptet Östersjöns motorvägar bör utvecklas.

10.4.6 Introducera en effektiv prissättning inom transportsektorn

Ett hållbart transportsystem förutsätter en rättvis och effektiv prissättning som internaliserar de externa kostnader trafiken ger upphov till. Det långsiktiga målet är att de transportpolitiskt motiverade skatterna och avgifterna skall motsvara de samhälls-ekonomiska marginalkostnaderna, d v s de ytterligare kostnader som uppstår för samhället om ytterligare ett fordon använder infrastrukturen. På kort sikt kan en differentiering av befintliga skatter och avgifter vara ett verksamt medel för att på ett kostnadseffektivt sätt åstadkomma ett mer hållbart transportsystem.

De nordiska länderna bör inom ramen för EU/EES-samarbetet verka för att den pågående revideringen av vägavgiftsdirektivet ger möjlighet för medlemsländerna att införa en marginalkostnadsbaserad kilometerskatt för tunga fordon.

EG-direktivet om handel med utsläppsrätter för koldioxid gör det möjligt för medlemsländerna att inkludera ytterligare sektorer och växthusgaser i handelssystemet från och med 2008. De nordiska länderna bör studera förutsättningar och konsekvenser av att inkludera transportsektorn (samtliga transportslag) i handelssystemen för CO₂ från och med 2008.

10.4.7 Främja en nordisk profil i det internationella arbetet

De nordiska länderna bör utveckla samarbetet i internationella organ (speciellt EU, ECMT, OECD, ECE/WHO, IMO, ICAO) för att främja nordiska intressen i arbetet med ett hållbart transportsystem och integration av miljö- och hälsoaspekter i transportpolitiken.

10.4.8 Operationalisera begreppet hållbart transportsystem

Konkreta mål, indikatorer och uppföljningssystem behövs för att begreppet hållbara transporter skall bli mer operationellt. EU:s uppföljningssystem, TERM (Transport Environment Reporting Mechanism) bör vara en utgångspunkt för detta arbete. Det är viktigt att målen, indikatorerna och uppföljningssystemen blir en integrerad del av transportpolitiken. På EU-nivå gäller detta i hög grad TERM där ytterligare insatser behövs för att utveckla TERM som politiskt instrument.

Hjälpmedel behöver utvecklas för ett beslutsfattande som stödjer en hållbar utveckling. De nordiska länderna bör utbyta erfarenheter i sitt arbete med att genomföra EG-direktivet om Strategiska miljöbedömningar (SEA) i transportsektorn. SEA kan utvecklas till strategiska konsekvensbedömningar som täcker ekonomiska, sociala och miljömässiga aspekter.

10.4.9 Främja forskning och utveckling för ett hållbart transportsystem

De nordiska länderna bör främja forskning och utveckling för ett långsiktigt hållbart transportsystem. Där så är lämpligt bör forskningsinsatserna koordineras med EU:s ramprogram för forskning.

11. Lantbruk

11.1 Utveckling och utmaningar

Lantbruk bedrivs i hela Norden, men förutsättningarna för lantbruksproduktionen varierar mellan länderna. Det råder stora klimatmässiga, topografiska och strukturella skillnader från område till område. Även nationellt finns det betydande variationer. Detta gäller särskilt i Sverige, Finland och Norge, där man i stora drag kan skilja mellan en nordlig och en sydlig dimension för lantbruket. I Danmark och Sydsverige kan lantbruket bedrivas under naturförhållanden som är bland de bästa i Europa, medan lantbruket på Nordkalotten bedrivs under ytterst marginella förhållanden. Vad gäller naturförhållandena, finns det liknande skillnader mellan de självstyrande områdena, medan förhållandena internt i de självstyrande områdena är mer enhetliga. Därför spelar lantbruket olika roller, och fyller olika uppgifter och funktioner i de nordiska länderna. Detta har varit en viktig premis för hur de enskilda nordiska länderna inrättat sin lantbrukspolitik.

I de marginella lantbruksområdena är renskötsel en viktig näringsgren. I Norge och Sverige är renskötseln förbehållen de samiska invånarna, och den är en viktig näringsgren för bevarandet av deras identitet. I Finland förekommer en betydande renskötsel, som bedrivs både av de samiska invånarna och av andra. På Island och i Grönland förekommer en begränsad yrkesmässig renskötsel.

Lantbruket står inför stora utmaningar, vilka beror på globalisering av världsekonomin, förpliktelser gällande internationella avtal, utveckling i de nationella ekonomierna och krav på ökad effektivisering och nyskapande i all produktion av varor och tjänster. Situationen kan tydligt ses genom minskningen i antalet aktiva lantbruk. Den framtida utvecklingen kommer att medföra att lantbrukets roll i distrikts- och bosättningspolitiken kommer att reduceras ytterligare, och kunskap, resurser och arbetstillfällen kommer att gå förlorade. För samhället kommer detta att förstärka utvecklingen mot centralisering och inflyttning till centrala områden, regionalt och nationellt.

För att bemöta denna utveckling blir det viktigt att anpassa en aktiv integrerad landsbygdspolitik i distrikten parallellt med strukturförändringar i lantbruket och en marknadsbaserad varu- och tjänsteproduktion som utnyttjar det totala resursunderlaget i distrikten. Det är viktigt att upprätthålla ett decentraliserat lantbruk i Norden med varierad bruksstruktur.

De moderna nordiska lantbruken har både positiva och negativa effekter på miljön. Lantbruken formar och upprätthåller kulturlandskap, som är en värdefull del av natur- och kulturarvet. Lantbrukens ekosystem är viktiga levnadsplatser för många djur- och växtarter, och därmed en viktig förutsättning för den biologiska mångfalden.

Dagens konventionella lantbruk innebär användning av näringsämnen och bekämpningsmedel, som medför urlakning till yt- och grundvatten, och transport till vattendrag, sjöar och havet. Det har påvisats att vissa bekämpningsmedel är mer rörliga i jorden än vad man tidigare trott, och att nedbrytningen kan gå långsamt. När det gäller bekämpningsmedel i vissa vattendrag, kan koncentrationen i några fall överstiga en nivå, som skadar miljön. Man har dessutom påvisat rester av bekämpningsmedel i grundvattnet. Därtill kommer en rådande osäkerhet om tänkbara kombinationsverkningar av bekämpningsmedlens olika restämnen i naturen. Den osäkerhet som råder, och de risker som är förenade med användning av bekämpningsmedel, harmonierar inte med målet för en långsiktigt hållbar lantbruksproduktion, inriktad mot hälsa och kvalitet.

När det gäller resursförbrukning och påverkan på ekosystemens produktivitet, är följande problemområden viktiga:

- förluster av näringsämnen till den omgivande miljön, bl a på grund av hög djurtäthet och användning av alltför mycket handelsgödsel,
- rester av bekämpningsmedel i jord, vatten och levande organismer,
- jordens försämrade fruktbarhet, d v s försurning, låg mullhalt, näringstillstånd, struktur, jordkomprimering, försaltning och erosion.
- jordförorening av persistenta organiska och oorganiska föreningar samt ackumulering av tungmetaller,
- minskning av biologisk mångfald och genetiska resurser,
- användning av fossil energi och begränsade fosforresurser
- luftföroreningar, t ex i form av NH₃, CH₄, N₂O och bekämpningsmedel.

För att främja en hållbar utveckling i lantbruket måste produktionsmetoderna utvärderas grundligt. Rester av bekämpningsmedel i livsmedlen måste undvikas, och det behövs ett lantbruk, som inte är beroende av växtfrämmande ämnen och antibiotika i husdjursproduktionen. Man måste tillämpa produktionsformer, som bevarar djurens hälsa och välbefinnande.

Lantbruket påverkas av nedfall från atmosfären, primärt av tungmetaller, försurning och näringsmedelshaltiga ämnen, samt toxiska organiska ämnen från källor utanför Norden.

Det är viktigt att lantbruket blir mindre beroende av energi, baserad på fossila energikällor och begränsade fosforresurser. Det är också viktigt att förebygga och minska rester av bekämpningsmedel i jord, vatten och levande organismer, erosion, ackumulering av tungmetaller och andra miljöfrämmande ämnen, luft- och vattenförorening. Slutligen skall lantbruket sörja för att jordens produktionsförmåga bibehålls.

En av de största utmaningarna i lantbruksproduktionen är att utveckla mer miljövänliga driftformer och agronomisk praxis, som samtidigt är tillräckligt effektiva, och kan vara ekonomiskt och socialt hållbara. Detta är en stor uppgift i en situation, där Norden i internationella sammanhang önskar vara ledande gällande prioritering av miljön, regionala förhållanden, livsmedelskvalitet och -säkerhet. De största utmaningarna när det gäller att bevara lantbruket finns i Nordens nordliga områden med säregna klimatförhållanden, som försvårar lantbruksproduktion, medan de största miljöproblemen finns i Nordens sydliga delar, där lantbruksproduktionen är mer intensiv. Man måste också bibehålla infrastrukturen i landsbygdsdistrikten, en sund ekonomi (den ekonomiska lönsamheten) och kompetensen hos lantbrukarna. Den

största utmaningen vid hållbar renskötsel har anknytning till ett balanserat resursutnyttjande, där i synnerhet överbetning och problem med rovdjur är huvudfrågor.

Internationella förhandlingar och processer utgör en allt större del av underlaget för det nordiska lantbrukets ramvillkor. Vid FN-konferensen om miljö- och utveckling i Rio 1992 formulerades hållbar utveckling som ett mål för världssamfundet och för de enskilda länderna. Konventionen om biologisk mångfald från Rio förpliktar bl a lantbrukssektorn att producera på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden bevaras. Under Biodiversitetskonventionen undertecknades Cartagena-protokollet – även kallat "Biosafety-protokollet" - i maj 2000. Protokollet fastslår ramarna för handel med levande, genmodifierade organismer. Förening i havsområden regleras genom flera internationella avtal. När det gäller förening från lantbruket är speciellt Nordsjökonferensen, OSPAR-konventionen och HELCOM-konventionen relevanta för de nordiska länderna.). I Kyotoavtalet och Göteborgsprotokollet definieras förpliktelser med anknytning till klimat och utsläpp av ämnen till atmosfären. Även Konventionen om biologisk mångfald och det Internationella fördraget om växtgenetiska resurser för livsmedel och lantbruk är viktiga, och definierar de internationella ramarna för lantbrukets förvaltning, häribland bevarande och utnyttjande av den nordiska biodiversiteten och av genetiska resurser.

Danmarks, Sveriges och Finlands lantbruk ingår i EU:s gemensamma marknad. Norges och Islands förhållande till EU regleras genom EES-avtalet. På veterinär-, och delvis på växtområdet gäller för Norge och Island genom EES-avtalet samma bestämmelser som för Danmark, Sverige och Finland inom EU. Norge och Island bedriver i övrigt sin resp. lantbrukspolitik inom de ramar som gäller vid internationella avtal. Det är därför viktigt att påverka lantbrukspolitiken i EU i frågor som är viktiga för Norden. I detta sammanhang kommer det att vara viktigt att bedöma, hur forskning och utveckling kan bidra till att underbygga viktiga nordiska värderingar, relaterade till hållbar utveckling, hållning och ståndpunkter under internationella förhandlingar. Med nordiska värderingar avses också den nordiska modellen för demokrati, med ekonomisk, social och kulturell likhet, och med öppenhet och folkligt deltagande i beslutsprocesserna.

I Uruguayrundan var handeln med lantbruksprodukter en väsentlig del av GATT-förhandlingarna. Förhandlingarna resulterade i upprättandet av WTO och en rad avtal, däribland lantbruksavtalet och avtalet om veterinärmässiga och fytosanitära förhållanden (SPS-avtalet). I sådana förhandlingar har EU:s Ministerråd och Kommissionen förhandlingsansvaret för alla EU-länderna, medan Norge och Island har ett självständigt förhandlingsansvar.

Ett nytt WTO-avtal kommer att få stor betydelse för de nordiska ländernas ramvillkor.

Under 1996 hölls ett World Food Summit (WFS) i Rom, som inriktade sig på global livsmedelssäkerhet och –försörjning. Toppmötet antog en deklaration och en handlingsplan, där parterna åtog sig förpliktelser på sju områden. Arbetet har fortsatt efter WFS-toppmötet i Rom 2002. De nordiska ländernas nationella uppföljning av dessa har samordnats i en självständig nordisk handlingsplan för livsmedelssäkerhet (jfr. avsnittet om livsmedelssäkerhet).

Inom lantbrukspolitiken har EU-länderna genom flera politiska processer under de senaste åren, utarbetat mål och riktlinjer med särskild vikt lagd på hållbar utveckling. Ministerrådet (lantbruk) antog i september 1999, som förberedelse till WTO:s minis-

terkonferens i Seattle, ett antal avslutande förklaringar, bl a följande: ”Det europeiska lantbruket skall i sin egenskap av ekonomisk sektor vara multifunktionellt, hållbart, konkurrenskraftigt och fördelat över hela det europeiska området, häribland i regioner med särskilda svårigheter. Det skall kunna vara landskapsbevarande, vidmakthålla naturområdena och ge ett väsentligt bidrag till landsortssamhällenas livsduglighet. Det skall också kunna tillmötesgå konsumenternas önskemål och krav på livsmedelskvalitet och –säkerhet, miljöskydd och djurens välbefinnande.

På toppmötet i Göteborg våren 2001 antogs att principen gällande hållbar utveckling, skulle läggas till grund för utvecklingen inom alla politiska områden. Det sjätte miljöhandlingsprogrammet antogs 2001. På toppmötet i Berlin i mars 1999, blev EU:s nya lantbrukspolitik antagen genom Agenda 2000. Agenda 2000 stärker underlaget för integrering av miljöhänsyn i EU:s gemensamma lantbrukspolitik.

Vid halvtidsgenomgången av EU:s lantbrukspolitik som antogs i juni 2003, ligger miljöhänsyn väsentligt till grund för omläggningen av lantbruksstödet till produktionsoavhängigt stöd. För att få lantbruksstöd ställs det krav på att lantbruksarealen hålls i god hävd och gott miljötillstånd. Vissa krav på miljö, matvarukvalitet, djurhälsa och djurvelfärd måste uppfyllas (cross compliance). Kraven är knutna direkt mot uppfyllelse av EU-direktiv inom dessa områden. En allt större del av medlen inom EU:s lantbrukspolitik används till program för landsbyggsutveckling. Miljöprogrammen är en obligatorisk del av dessa program.

11.2 Genomförda åtgärder

I alla de nordiska länderna har lantbrukspolitiken gradvis förändrats mot en ökad inriktning på en långsiktigt hållbar produktion och integration av miljöhänsyn i lantbrukspolitiken. Det har formulerats politiska mål, som bl a omfattar kulturlandskap, biologisk mångfald, god djur- och växthälsa, samt möjligheter till resor och rekreation. Det finns nationella politiska mål och handlingsplaner för att minska erosion, förlust av näringsämnen och användning av bekämpningsmedel, samt för att förstärka ett ekologiskt lantbruk. De nordiska länderna är aktivt involverade i arbetet med en hållbar utveckling i Östersjöregionen.

Den nordiska växt- och djurhälsan är relativt god, och utgör ett bra underlag för produktion av kvalitetsprodukter i lantbruket. Etiska värderingar och ståndpunkter tillmäts allt större vikt inom djurhållandet. Den goda växt- och djurhälsan är en viktig konkurrensparameter för det nordiska lantbruket. Inom dessa områden har man definierat insatsområden, som kan fördjupa, komplettera och förstärka den insats som sker nationellt och inom EU, och där de nordiska länderna har goda erfarenheter av det nordiska samarbetet.

För att säkra politisk aktualitet och förankring och för att tillrättalägga för en ökad effektivitet i det nordiska arbetet, har organisatoriska anpassningar företagits. 2001 etablerades ett gemensamt ministerråd för arbetsområden inom jord- och skogsbruk, fiske samt livsmedel så att ärendena kan hanteras i ett helhetsperspektiv i hela produktionskedjan, i ett jord/fjord till bord-perspektiv.

2003 tillsattes en koordineringsgrupp på hög nivå med deltagande från alla länder och de självstyrande områdena. Koordineringsgruppens uppdrag är att tillrättalägga de aktuella politiska ärendena till ministerrådsmöten samt att företa överordnad sam-

ordning knuten till budgetprocessen, strategiska planer och handlingsprogram. Nordiska Genresursrådet upprättades våren 2001 som ett forum för strategisk diskussion och värdering. Rådet är tvärsektoriellt sammansatt och har en tvärsektoriell tillnärmning som medför att ärenden rörande genresurser kan täckas. Uppdrag som har tagits upp är bl a; uppföljning av strategierna för ett hållbart Norden, rättighetsfrågor gällande genresurser och skydd av genetiska resurser, kommunikation och information.

Nordiska Ministerrådet har antagit flera deklARATIONER; bl a ökad livsmedelstrygghet i Norden (Grönlandsdeklarationen 2002), internationell skogspolitik, och rättigheter till genetiska resurser (Kalmar 2003). Utredningar har också genomförts på särskilda teman som har gett politiska inriktningar för det vidare arbetet i ämbetsmannakommittén, bl a ekologiskt lantbruk, pesticider, nordiskt samarbete gällande forskning och utbildning och etisk märkning.

En rad projekt har genomförts som stärker kunskapsunderlaget för utveckling av ett hållbart lantbruk. Budgetmässiga prioriteringar genomförs för att stärka samarbetet mellan de tre ämbetsmannakommittéerna och initierar till gemensamma projekt genom helkedjetillnärmning.

Det är särskilt viktigt att identifiera områden, där Norden har gemensamma intressen och särskilda förutsättningar för samarbete, och där det nordiska samarbetet skapar ett särskilt mervärde. Det finns långa traditioner för samarbete mellan de nordiska lantbruksforskarna. Nordiska lantbruksforskarens förening (NJF) har varit en drivkraft vid forskningssamarbetet, och bör även i framtiden spela en huvudroll. Arbetet med bevarande och nyttjande av genetiska resurser har mycket hög prioritet inom det nordiska jord- och skogsbrukssamarbetet och ca hälften av sektorns medel går till detta område. Arbetet är mycket viktigt för en hållbar utveckling.

På utbildningssidan har samarbete mellan de nordiska lantbruksuniversiteten (NOVA) fortsatt. Bakgrunden till detta samarbete är att de nordiska länderna är små, och att det därför visat sig svårt att vidmakthålla sakkunnande och kompetens inom alla kunskapsområden. Ett samarbete mellan de nordiska lantbruksuniversiteten har därför visat sig nödvändigt. Mellan de nordiska lantbruksuniversiteten och de baltiska ländernas lantbruksuniversitet har man också utvecklat ett samarbete (NOVABA).

Nordiska Ministerrådet godkände i oktober 2003 mandat för en gemensam ad hoc-arbetsgrupp för att utreda etablering av ett nordiskt forsknings- och utbildningsrum för fiske, jord- och skogsbruk och livsmedel.

Ministerrådet för fiske, jord-/skogsbruk och livsmedel antog den 23 augusti 2002 en handlingsplan för jämställdhet, avseende jord- och skogsbrukssektorn i det Nordiska Ministerrådet (ANP 2002:764). Handlingsplanen för likaberättigande är den första sektorspecifika handlingsplanen i Nordiska Ministerrådet. Handlingsplanen innebär att ett perspektiv, som går ut på likaberättigande mellan könen och i övrigt skall integreras i lantbruks- och skogsbrukssektorns mål, strukturer, prioritetsområden, beslut, processer, aktiviteter, projekt och resurslokaliseringar, samt genom deltagande på alla nivåer.

11.3 Långsiktiga mål

De nordiska länderna har i Baltic 21 formulerat långsiktiga mål för lantbruket i Östersjöregionen i ett 30-årsperspektiv. Denna förklaring, som alla de nordiska länderna har undertecknat, innehåller mål för ett hållbart lantbruk. Dessa mål är en utgångspunkt för det nordiska lantbrukets mål, i ett långsiktigt 20-årsperspektiv.

Lantbruket ger ett viktigt bidrag till det framtida samhället. Ett hållbart lantbruk innebär en långsiktig produktion av kvalitetslivsmedel och andra produkter och tjänster från lantbruket, där man tar hänsyn till den ekonomiska och sociala strukturen på ett sådant sätt att resursunderlaget bibehålls.

Viktiga delmål är:

- Lantbrukarna skall bedriva lantbruket på ett sådant sätt att det inte skadar människornas och djurens hälsa, eller belastar miljön, häribland biodiversiteten. Lantbruket får inte skapa miljöproblem för kommande generationer.
- Icke-förnybara resurser måste gradvis ersättas med förnybara resurser, och återanvändning av icke-förnybara resurser skall optimeras.
- Ett hållbart lantbruk skall tillmötesgå samhällets behov av sunda livsmedel och möjligheter till rekreation, och värna om landskapet, kulturminnena och kulturarvet i landsorterna, samt bidra till att skapa välutvecklade och livsdugliga landsortssamhällen. Ta tillvara lantbrukets möjligheter att bistå en tillväxt på landsbygden genom att utveckla t ex nisch- och icketraditionell produktion.
- De etiska aspekterna på lantbruksproduktionen skall belysas, diskuteras och respekteras.
- Aktiv lantbruksdrift bör säkras också i de marginellt och lågt produktiva områdena, så att lantbrukets multifunktionella roll kan tas tillvara.

Kulturlandskapets och lantbruksarealens värde inom produktionen av biologiska råvaror och livsmedel skyddas. Samtidigt bibehålls och förstärks både den biologiska mångfalden och kulturmiljön. Ett hållbart lantbruk utgör alltså, förutom tillmötesgående av samhällets behov av livsmedel och rekreation, ett värn för biologisk mångfald, landskap, kulturminnen och kulturarv.

Inom detta vidsträckta område bör man dock prioritera de kortsiktiga insatsområdena. Insatserna utgår från utmaningar som är viktigast för att uppnå en hållbar utveckling i Norden.

Huvuddelen av uppföljningen av ett hållbart Norden måste realiseras nationellt och inom ramen för EU/EES-samarbetet, och med beaktande av internationella avtal.

11.4 Mål och insatser 2005-2008

Följande insatsområden har definierats för den andra fyraårsperioden 2005-2008.

11.4.1 Förstärka det nordiska inflytandet i internationella förhandlingar och processer

Under de senaste åren har flera ramvillkor för det nordiska lantbruket avgjorts genom internationella förhandlingar och processer. För de nordiska länderna kommer det att

vara av stor betydelse att kunna påverka dessa internationella processer, så att nordiska värderingar, attityder och ståndpunkter får en avgörande genomslagskraft.

Det är ett nordiskt mål att arbeta för ett europeiskt lantbruk, som skall vara allsidigt, hållbart och konkurrenskraftigt, och kunna bedrivas även i regioner med speciella problem. Lantbruket skall bidra till ett levande lokalsamhälle, och till att bevara naturen. Lantbruket måste reagera på konsumenternas bekymmer och krav på livsmedelskvalitet och säkerhet, miljöskydd, djurhälsa och husdjurens välbefinnande. De nordiska länderna skall arbeta för att gemensamma nordiska värderingar och intressen får genomslagskraft vid internationella förhandlingar och processer.

11.4.2 Stärka nordisk lantbruksforskning och utbildning

Alla de nordiska länderna har fortsatt behov av nationell och regional forskning och utbildning som underlag för utveckling inom lantbruksnäringen, för nationell utformning av politiken och i ökad grad även som underlag för internationell politik- och regelverksutformning. Gemensamma beröringspunkter mellan de nordiska länderna är ofta större, än mellan Norden och andra länder, och flera års erfarenhet visar att det i Norden kan genomföras mycket relevant samarbete om utbildning och forskning på lantbruksområdet. Eftersom nationell forskningskompetens tunnas ut på flera områden, samtidigt som kraven ökar, blir samarbetet mellan länderna i Norden allt viktigare för att kunna upprätthålla nödvändig kompetens för nordiska behov. Det är viktigt att det sker en utveckling av samarbetet mellan lantbruksforskningen och miljöforskningen i Norden så att synergieffekter uppnås.

En förutsättning för en fortsättning och utveckling av det nordiska samarbetet inom högre utbildning och forskning på lantbruksområdet, är att det etableras en förenklad och mer effektiv finansierings- och styrmodell. Denna skall bygga på starka delar som erfarenheterna med Nordiskt Kontaktorgan för Lantbruksforskning (NKJ), Samnordisk Skogsforskning (SNS) och Nordic Forestry, Veterinary and Agricultural University (NOVA), men skall på ett helt annat sätt än idag verka förpliktande för det enskilda landet. En sådan modell förväntas utredas under 2004.

Målet är att implementera ett mer omfattande nordiskt samarbete inom högre utbildning och forskning under kommande strategiperiod.

11.4.3 Vidareutveckla hållbara produktionssystem i lantbruket

En stor utmaning i lantbruksproduktionen är att utveckla mera miljövänliga driftformer, som samtidigt är tillräckligt effektiva, och som kan vara ekonomiskt och socialt hållbara inom de fastställda internationella ramvillkoren. Denna utmaning kommer att bli klart större och mera krävande i framtiden, genom att de nordiska länderna har som mål att vara ledande i frågor som gäller miljö, regionala förhållanden, livsmedelskvalitet- och säkerhet.

Parallellt med en miljöinriktad tillnärmning i utvecklingen av lantbruksproduktionen, bör läggas större vikt på innovativa insatser med sikte på att stärka värdeökningen. Förändringar av marknaden, kunskap, teknologi och lantbrukspolitik gör det nödvändigt med kontinuerliga omställningar också i lantbruksnäringen. De största utmaningarna finns i Nordens nordliga områden med särskilda klimatförhållanden och därmed vanskliga villkor för livsmedelsproduktion.

En hållbar lantbruksproduktion förutsätter att man på de enskilda gårdarna säkrar en effektiv produktion och en hög skyddsnivå avseende natur och miljö. En optimal användning av resurserna inom det enskilda lantbruksföretaget utgör kärnan i vidare-

utvecklingen av lantbruksproduktionen och andra varor och tjänster. System för planering och resultatuppföljning som säkrar en hållbar resursanvändning och hållbara produktionsmetoder på det enskilda lantbruksföretaget är därför väsentligt.

Genetisk mångfald hos husdjur, kulturväxter och skog är fundamentalt för att skapa hållbara produktionssystem. Detta kommer att vara särskilt viktigt i Norden, där gränsen mot marginella produktionsområden existerar i flera av länderna, och för flera produktionstyper. Vidareutveckling av det nordiska samarbetet om bevarande och hållbar utveckling av genetisk mångfald kommer att bidra till hållbar utveckling inom lantbruksproduktionen.

Det är ett nordiskt mål att vidareutveckla ett organiserat samarbete inom lantbruksforskningen, för att utveckla mer miljövänliga driftformer och ett ökat underlag för värdeskapande, som samtidigt är tillräckligt effektivt. Det bör anses som särskilt viktigt att stärka samarbetet i Nordens nordliga områden.

11.4.4 Reducera pesticidanvändningen i lantbruket

På ministermötet på Grönland 2002 antog de nordiska ministrarna för jord/skogsbruk, fiske och livsmedel en ministerförklaring om reducerad användning av pesticider. Ministrarna var eniga om att de nordiska länderna har likartade utmaningar när det gäller att främja reducerad användning av pesticider och stimulera till växtskydd som har god säkerhet med hänsyn till livsmedel, arbetsmiljö och naturmiljö. Ministrarna beslöt att en nordisk handlingsplan för minskad förbrukning av pesticider skulle tas fram. Denna ska baseras på konsumentens behov och intresse samt skydd av miljön. Handlingsplanen skall också vara ett supplement och ett understöd till nationellt arbete inom detta område, och skall bidra till en stark gemensam nordisk plattform inom internationellt arbete.

Målet är att utveckla en nordisk handlingsplan för minskad användning av bekämpningsmedel till lägsta möjliga nivå, utan betydande ekonomiska konsekvenser för samhället, och med hjälp av kända metoder förebygga ogräs och angrepp av sjukdomar och insekter, samt övriga kända metoder för minskning av användningen av bekämpningsmedel. För att belysa konsekvenserna av en minskad användning av bekämpningsmedel utförs analyser av de ekonomiska konsekvenserna, i betraktande av att länderna fastställer kvantitativa mål för minskad användning av bekämpningsmedel. Under den kommande perioden bör man också minska riskerna med användningen av bekämpningsmedel genom t ex hantering av bekämpningsmedel i samband med påfyllning och rengöring av sprutor, och besprutningsfria randzoner utmed vattendrag och sjöar.

11.4.5 Minska förluster av näringsämnen från lantbruket

Förorening av vattendrag, sjöar och havet medför förändringar av vattenkvalitet och av den biologiska mångfalden. Erosion och urlakning av näringsämnena kväve och fosfor från bl a lantbruket är ett betydande problem i Norden.

Internationella deklarationer och EU-direktiv ger tydliga riktlinjer för arbetet med att reducera vattenföroreningen i Norden. Nordsjödeklarationen, Östersjödeklarationen och EU:s nitratdirektiv sätter resultatmål och ställer krav på insatser, dokumentation och rapportering. EU:s ramdirektiv om vattenförvaltning skall implementeras före utgången av 2003 och omfattar ytvatten (sjöar, vattendrag och kustvatten) och grundvatten. Målet i EU:s ramdirektiv för vatten är att uppnå ekologisk vattenkvalitet och hållbar användning av vattenresurserna 2015. Ramdirektivet ställer också krav på förvaltningsplanläggning och åtgärdsplanläggning, utifrån en tvärspektoriell tillnärm-

ning. Uppfyllelse av ramdirektivet beräknas att bli mycket krävande i områden med betydande lantbruksdrift.

Förluster av kväve till luften i form av dikväveoxid, metan och ammoniak har fått ökad politisk uppmärksamhet på luftförorenings- och klimatområdet. Dessa förluster omfattas av Kyotoprotokollet och Göteborgsprotokollet, och förutsätter en nationell uppföljning under de närmaste åren.

Målet är att vidareutveckla det nordiska samarbetet. I det nordiska samarbetet om forskning och utbildning, bör miljövänlig agronomisk praxis, inklusive teknologiska lösningar, vara en prioriterad uppgift. Kompetensuppbyggnad och erfarenhetsutveckling gällande effektiva förvaltningssystem knutna bl a till implementering och partnerskap är aktuella samsarbetsåtgärder. En nordisk strategi för arbetet med att reducera föroreningarna från lantbruket bör värderas.

11.4.6 Återvinning av organiskt avfall till lantbruket

Organiskt avfall utgör ett problem i många högt utvecklade samhällen. Detta avfall kan vara en resurs för lantbruket, eftersom lantbruket använder stora mängder näringsämnen vid växt- och husdjursproduktionen. Lantbruket kan bidra med ökad användning av organiskt avfall under förutsättning att nödvändiga miljö- och hälsokrav uppfylls. Om organiskt avfall skall användas i lantbruket, måste kvalitetskrav ställas på organiskt avfall, så att t ex miljögifter och hälsofarliga organismer inte tillförs till marken och att arbetsmiljön beaktas.

Vidare är det en förutsättning att produkterna har reellt nyttovärde och att användningen är ekonomiskt försvarbar. Huvuduppgifter kommer att vara användandet av de senaste årens upparbetade kunskap och erfarenhet till mer kommersiell användning av återanvändningsbara produkter och organiskt avfall.

Målet är att göra en samordnad nordisk insats för utnyttjande av organiskt avfall. Huvuduppgifter kommer att vara att sammanställa befintlig kunskap, utveckla ny kunskap genom forskning och utveckling, stimulera till produktutveckling, informations- och kunskapsförmedling, och att utveckla en bättre dialog mellan producenter och konsumenter.

11.4.7 Nordisk kulturlandskapsstrategi

Lantbrukets kulturlandskap innefattar natur- och kulturhistoriska värden och värden knutna till landskapet som en helhet. Den regionala variationen i de nordiska lantbrukslandskapen återspeglar naturunderlag, kultur och bosättning, olika produktioner och egendoms- och driftsstrukturer i lantbruken. Landskapet sköts i huvudsak genom aktivt lantbruk. De nordiska lantbrukslandskapen utgör viktiga miljöfördelar för invånare och lokalsamhällen. De nordiska länderna fokuserar på ökad möjlighet för näringslivsutveckling baserad på landskap, kulturarv och natur. Ett varierat och spännande kulturlandskap har stor betydelse för resebranschen, turismen och för andra näringar knutna till lantbruk och lokalsamhällen.

På Nordiska Ministerrådets möte i Kalmar i juni 2003 konkluderades att det är viktigt att arbeta vidare med frågor gällande kulturlandskapet. Vidare skall man se på behov och möjligheter för att lägga en strategi för kulturlandskapet när det svenska temat projektet om lantbrukets framtida roll avslutats. Erfarenheten från den Nordiska kulturlandskapskonferensen i Norge i juni 2003, var att samarbete gällande detta tema var nyttig för erfarenhetsutväxling, idéväxling och nätverksbyggande mellan de nor-

diska länderna. Samarbetet komplementerar det nordiska arbetet med lantbrukens framtida roll.

Målet är att variationsrikedomen i lantbrukslandskapen i de nordiska länderna där natur- och kulturhistoriska värden skall tillvaratas och upprätthållas i ett långsiktigt perspektiv som en resurs för samhället. Det är ett mål att stärka det nordiska samarbetet och öka fokus på utveckling i jordbrukens kulturlandskap i Norden. En eventuell Nordisk kulturlandskapsstrategi bör utvecklas med utgångspunkt i nordiska projekt, seminarier och rapporter inom detta område.

Arbetet med kulturlandskap i de nordiska länderna bör knytas nära till implementeringen av den Europeiska landskapskonventionen (jfr. ovanstående kap. 5.3.7).

11.4.8 Ett hållbart lantbruk med olika roller

I Norden finns en ökande politisk uppmärksamhet på, och förståelse för lantbrukets olika roller inklusive produktion av kollektiva värden. Frågan om lantbrukets multifunktionalitet har även varit aktuell i flera internationella fora, t ex i WTO, OECD och i EU.

Sverige och Island har inriktat sig på lantbrukets framtida mångsidiga funktioner och lantbruksbefolkningens nya roller i samhället. Ett led i detta arbete har varit ett temanprojekt om lantbrukets och landsbygdens framtida roller, som genomfördes under det svenska ordförandeskapet 2003. Projektet har behandlat frågor om såväl förvaltning av natur- och landskapsresurser som lantbrukets vidare integrering i den regionala utvecklingen. Det framtida arbetet kommer i hög grad att bygga på detta arbete.

Målet är att på nordisk bas följa upp de utmaningar som man kommer att få inom lantbrukets många framtida roller i de nordiska länderna.

11.4.9 Ekologiskt lantbruk

På Nordiska Ministerrådets möte på Grönland i augusti 2002 beslöts att det nordiska samarbetet inom ekologiskt lantbruk borde stärkas. De nordiska ministrarna förklarade att ett ekologiskt lantbruk är ett viktigt bidrag till hållbart jordbruk, god miljö samt bättre valmöjligheter för konsumenterna. I uppföljningen av denna deklaration hölls ett nordiskt seminarium i Hamar om nordiskt samarbete på området. Ledningsgruppen för seminariet konkluderade i sin rapport, att vidare samarbete gällande ekologisk produktion skall baseras på nätverkssamarbete, och projektarbete inom konkreta områden som marknad, rådgivning/vägledning, regelverk/kontroll och FoU.

På Nordisk-Baltiska Ministerrådsmötet i Tallinn i november 2003 förklarade ministrarna att det nordisk-baltiska samarbetet gällande ekologiskt lantbruk borde stärkas. Det påpekades att samarbete inom områdena marknadsutveckling, rådgivning/vägledning och regelverk/kontroll, var områden man speciellt borde satsa på. Som en konsekvens av varierande utvecklingsnivå, har länderna olika fokus i olika led. Det är emellertid klart att många av de utmaningar som anknyter till vidare utveckling av ekologisk produktion är gemensamma för de nordiska och baltiska länderna.

Målet är att utveckla det nordiska samarbetet gällande ekologisk lantbruksproduktion på basis av helkedjefokus där det arbetas målinriktat mot alla led i värdekedjan från primärproduktion via förädling och till omsättning. Ett samarbete, baserat på informations- och erfarenhetsutväxling och konkret projektsamarbete kommer att vara fördelaktigt för den vidare utvecklingen av den ekologiska lantbruksproduktionen i regionen och i samarbetet mellan Norden och de baltiska länderna.

11.4.10 Säkerställa god djurhälsa, -välbefinnande och etik i lantbruket

God djurhälsa, djurens välbefinnande och etik i samband med hållandet av djur är en viktig konkurrensparameter för det nordiska lantbruket. God djurhälsa och god djurmiljö skapar goda produktionsförhållanden. En god djurhälsa ökar möjligheterna för export. Vid import kan man inom ramen för internationella handelsåtaganden vidta åtgärder, som skyddar djurens hälsa. De etiska aspekterna vid djurhållande beaktas alltmer. Allmänheten frågar sig ständigt, hur hållandet, tillsynen, utfodringen och behandlingen av djuren har varit. I samband med forskning och utveckling samt i utformning av lantbrukspolitiken bör hänsyn tas till både natur, miljö och djurens välbefinnande i de enskilda programmen. Det är företagens ansvar, att produktionsförhållandena tillgodoser djurens välbefinnande och hälsa som en grund för framställningen av säkra livsmedel.

Målet är att, genom ett koncentrerat samarbete om forskning och utveckling av informations- och kommunikationskanaler, säkra djurens goda hälsa och välbefinnande i Norden och att tillförsäkra normal funktionsduglighet hos husdjuren, och att dessa har möjlighet att leva enligt sina beteendemässiga behov. På detta sätt kan, Norden fortfarande behålla en ledande position inom området internationellt. Detta skall också utgöra en grund för produktion av säkra livsmedel, se kap 8, särskilt 8.4.1. och 8.4.2.

11.4.11 Genmodifierade organismer

Användning av genmodifierade organismer för olika ändamål förutsätter en grundlig förhandsbedömning av miljö- och hälsorisker, som utgör underlag för ett godkännande av organismen för dessa ändamål. Odling av genmodifierade lantbruksväxter får endast ske med godkända växter.

Odlingar som oavsiktligt får inblandat genmodifierade organismer, skall märkas när inblandningen överskrider märkningskravsgränserna. Det är viktigt att det utvecklas regelverk eller överenskommelser som möjliggör samexistens av alla typer av godkända odlingsformer så att producenter och konsumenter har ett fritt val.

Målet bör vara en grundlig hälso- och miljöriskbedömning, som bygger på vetenskapliga fakta relaterade till försiktighetsprincipen. Forskningen på detta område bör koordineras. Det skall göras en tillfredsställande märkning av produkter, om innehållet framställts på grundval av genmodifierade organismer, så att konsumenterna får möjlighet att göra ett fritt val.

Det är väsentligt att metoderna för hälso- och miljöriskbedömning ständigt utvecklas på ett internationellt plan, häribland EU, OECD och WHO/FAO. De nordiska länderna bör spela en framträdande roll på detta område.

11.4.12 Samarbete om utveckling av en hållbar renskötsel

Den största utmaningen för hållbar renskötsel har anknytning till ett balanserat resursutnyttjande. Renskötseln i Norden kännetecknas delvis av ett överutnyttjande av resurserna. Detta medför ett näringsfång, som befinner sig i en såväl ekologisk som ekonomisk och social obalans, och leder till att yrket knappast kan fungera som en viktig kulturbärare för samerna i Norden.

Målet är att de nordiska länderna skall utvidga det yrkesmässiga underlaget för ett nordiskt samarbete om renskötselpolitiken, och om åtgärder som kan göra yrket ekologiskt, djurvänligt och socialt hållbart, så att yrket kan fylla sin funktion som en viktig kulturbärare för urbefolkningen i Norden. Det är viktigt att bygga på det integrerade samarbetet, och de organ som de samiska invånarna i Norden har utvecklat.

12. Skogsförvaltning

12.1 Utveckling och utmaningar

I Finland täcker skogen 78 %, i Sverige 57 %, i Norge 37 %, i Danmark 11 % och på Island 1,2 % av den totala landarealen. Norden skiljer sig på detta sätt från andra industriländer genom att ha mycket omfattande skogsresurser. Bland de självstyrande områdena bedriver endast Åland kommersiellt skogsbruk. Det är stor skillnad mellan de enskilda länderna, när det gäller skogens roll och funktion från land till land. Ett typiskt kännetecken för skogsbruket i Norden är att det på många ställen bedrivs tillsammans med lantbruk, och att det privata gårdsskogsbruket således är ett markant inslag i nordiskt skogsbruk. Å andra sidan äger större företag och offentliga myndigheter betydande skogsarealer.

Skogssektorn bidrar till att säkra inkomster och arbetsplatser, och utgör en grund för lokalt värdeskapande. I Finland, Sverige och Norge är skogsbruket och träförädlingsindustrin också viktiga näringar, och skogsprodukter är en av ländernas allra viktigaste exportvaror. Fastän skogen procentuellt täcker en mindre del av Danmark, finns ett betydande värdeskapande i danskt skogsbruk.

Förutom skogarnas stora näringsmässiga betydelse i Norden spelar dessa också en viktig roll i samband med friluftsliv och rekreation. Skogarna fyller också viktiga miljömässiga uppgifter, så som att skydda och i vissa fall utveckla den biologiska mångfalden, att skydda grundvattnet, att förhindra erosion, och att binda CO₂, vilket har en positiv effekt på klimatet.

Trämateriäl är en förnybar resurs som inte tillför atmosfären ny CO₂. Trävirke kräver också mindre energi vid framställning än alternativa material. Ökad användning av trä i byggnader, möbler o s v kommer således både att kunna bidra till reducerat utsläpp av CO₂ och till en mer effektiv energiförbrukning.

Bioenergi, baserad på skogsprodukter och annat organiskt material har en betydande roll för energiförsörjningen i de nordiska länderna. Den totala produktionen av bioenergi i de nordiska länderna är ca 227 TWh, medan produktionen av energi från vattenkraft som jämförelse är ca 205 TWh. Potentialen för användning av bioenergi i Norden har beräknats till något över 400 TWh.

Nyckeltal i tabell 12.1 belyser skogarnas ekonomiska betydelse i Norden.

Tabell 12.1 - Nyckeltal för skog och skogsbruk i de nordiska länderna*.

	Finland	Sverige	Norge	Island	Danmark
Areal (mil. Ha)					
Total areal, inklusive sötvatten	33,8	45,0	32,4	10,3	4,3
Landareal	30,5	41,2	30,7	8,9	
Skogbevuxen areal	26,1	28,0	12,0	0,13	0,486
Skogsareal per invånare (ha/capita)	4,5	3,17	2,75	0,46	0,09
Ägarstruktur (%)					
Privata ägare	62	51	80	70	71
Skogsindustri	9	25	4	0	
Statlig skog	25	17	12	5	23
Övriga offentliga skogar	4	7	4	25	5
Avverkning/år (mill m ³)	55	61(brutto)	7,4	0	1,7
Värdeskapande (bruttoproduktion, miljarder. NOK)		1,2			
Primärt, skogsbruket	19,7	23 miljarder SEK	5,2	0	
Skogssektorn, totalt	62,2		44	0	1,1 miljarder DKK
Exportvärde	10,4 US\$	91,2 miljarder SEK	16,6	0	
Sysselsättning (manår)					
Primärt, skogsbruket	7.000	18.000 ³²	4.400	30	
Skogssektorn, totalt	96.000	95.000	18.000 ³³	100	4.200

*Uppgifterna för Danmark är från 2 000, för Norge från 2000, och för Finland, Island och Sverige från 2002.

Till följd av ökad internationell konkurrens, internationella avtal och riktlinjer, ökad kostnadsnivå och förändringar i förväntningar och behov hos invånarna, har lönsamheten i skogssektorn i de nordiska länderna kraftigt reducerats de senaste 10-20 åren. I arbetet med en hållbar förvaltning av skogen i Norden, kommer den största utmaningen framöver vara att öka lönsamheten både inom traditionellt skogsbruk och nya produkter och tjänster från skogen, och samtidigt bidra till att säkra de många sociala och miljömässiga samhällsfördelar som skogen producerar, på ett balanserat sätt.

³² Antal sysselsatta

³³ Inklusive primärt skogsbruk samt trälast och träförädlingsindustrin

Svensk skogspolitik

1993 infördes en ny skogspolitik i Sverige, där miljöfrågor framhävdes.

Skogen och skogsområdena bör förvaltas på ett hållbart sätt för att tillgodose nuvarande och kommande generationers sociala, ekonomiska, ekologiska, kulturella och andliga mänskliga behov.

Två mål ställdes upp:

- Produktionsmålet innebär att skogen och skogsområdena skall nyttjas effektivt och under ansvar, så att de ger en fortlöpande avkastning. Skogsproduktionens inriktning skall ge handlingsfrihet i frågor om användningen av det som skogen producerar.
- Miljömålet innebär att bevara skogsområdenas naturliga produktionsämnen och säkra biologisk mångfald och generisk variation i skogen. Skogen skall användas, så att växt- och djurarter, som naturligt hör hemma i skogen har förutsättningar att leva vidare i livsdugliga bestånd under naturliga villkor. Hotade arter och naturtyper skall skyddas, och skogens kulturmiljövärde samt dess estetiska och sociala värden skall skyddas.

Ny norsk skogspolitik

Med bakgrund av Skogmeldingen – St.meld nr 17 (1998-99) Värdeskapning och miljö i skogssektorn, läggs det i norsk skogspolitik stor vikt på en vidareutveckling av insatser på ökad värdeskapning och miljö.

Värdeskapningsinsatsen är baserad på förhållandet att lönsamhet och värdeskapning i norska skogssektorn har utvecklats negativt de senaste åren och att det därför är nödvändigt att utveckla nya produkter, nya produktionssätt, ökad marknadstillpassning och bättre kommunikation längs hela värdekedjan och ökad kompetens i alla led av näringskedjan. Huvudinsatsen i detta arbete är Värdeskapandeprogrammet för ökat bruk av förädling av trävirke (Träprogrammet). Under 2003 har detta arbetet ytterligare förstärkts genom det nya högt prioriterade projektet i Landbruksdepartementet, Lantbruk Plus.

Miljöinsatsen baseras på tydliga miljöbestämmelser i lagar- och regelverk, ökad vikt på skogsägarnas ansvar för miljöhänsyn (bland annat genom branschprojektet Levande Skog) och ökad vikt på kunskap om skogens miljövärden. Certifiering av i stort sett all skogsdrift i Norge har genomförts med storstilta registreringar av miljön i skogen. Miljöinsatsen omfattar också åtgärder för ökad produktion och användning av bioenergi och användning av utmarksresurserna, samt ökad användning av trävirke som förnybar resurs vilket kräver långt mindre energi i framställning och transport än jämförbara material (jmftr träprogrammet). Från 2003 har det genomförts en omläggning av styrmedlen i skogspolitiken. Målet är att göra skogspolitiken mer robust mot förändringar i ramvillkoren genom att förstärka möjligheten till skattevinst genom investering i skogsavgift. Samtidigt antogs att ta bort tillskott till planering av skog och till skogsplantering.

Ny dansk skogspolitik

I juni 2002 lanserade regeringen Danmarks Nationella skogsprogram. Skogsprogrammet är utformat bl a mot bakgrund av den allmänna utvecklingen i samhället mot större och bättre involvering av medborgarna i beslutsprocesser. Behovet av att ställa upp ett samlat program för hela skogssektorn blev angeläget både på grund av rekommendationerna från de internationella skogspolitiska processerna, och på grund av ett regeringsskifte 2001. Skogsprogrammet avlöste ”Strategi för hållbart skogsbruk” från 1994. Skogsprogrammet har kommit till stånd genom en bred offentlig debatt om hur skogarna bör utvecklas och brukas. Temamöten, konferenser, exkursioner och diskussioner med deltagande av ett brett spektrum av intressenter bidrog till att ställa upp mål och styrmedel för de danska skogarna. En rad operationella riktlinjer för hållbart skogsbruk har utarbetats av en bred krets av intressenter. Skogsprogrammet har en rad målsättningar inom miljö och ekologi, ekonomi och sociala förhållanden. Målsättningen att fördubbla skogsarealen bibehålls, och det ställs upp mål för uppbyggande av kunskap.

Slutligen har skogsprogrammet målsättningar för Danmarks deltagande i de internationella skogspolitiska processerna. Skogsprogrammet kan ses på Internetadressen: <http://www.skovognatur.dk /skov/dns/default.htm>.

Skogsprogrammet genomförs bl.a. genom en ny skogslag, som väntas träda i kraft under år 2004. Lagverket ger skogsägarna större flexibilitet i skogsförvaltningen och understödjer en långsiktig konvertering mot ett mer naturnära skogsbruk. Förslaget innehåller dessutom bestämmelser, som säkerställer ett fullt genomförande av EGs biotopdirektiv och EGs fågelskyddsdirektiv i skogsreservat, skogbevuxna arealer mm. Förslaget innehåller också bestämmelser om registrering av naturmässigt värdefull skog i och utanför biotopområdena, med tanke på att ingå avtal, och information om skydd av dessa /områden/.

Befintliga tilläggsförordningar avseende skog, skogrensning, produktutveckling, konsulentverksamhet och förordningen om produktionsavgifter på julgranar och 'prydnadsgrönt' vidareutvecklas och målinriktas löpande för att understödja lagens syfte.

Den finska skogspolitiken

Med reformen av skogslagstiftningen på sluttampen tog statsrådet i februari 1998 initiativet till att utforma ett nationellt skogsprogram för Finland. Det nationella skogsprogrammet svarar på Finlands behov inom den internationella skogspolitiken, samtidigt som den är av vikt i hemlandet. Statsrådet fattade ett principbeslut om programmet den 4 mars 1999. Den förnyade skogspolitiken viktigaste principer, mål och medel har upptecknats i Finlands nationella skogsprogram 2010. Statsrådet beslutade att genomföra programmet som en balanserad helhet med avseende på ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet.

Utarbetandet av Finlands nationella skogsprogram föregicks av att skogsbrukets regionala målprogram uppgjordes upp för alla 13 skogscentralers områden. Uppdateringen enligt principerna i Finlands nationella skogsprogram 2010 blev färdig i början av 2001. Programmen har beretts i öppet samarbete. Det ligger i alla parter intresse att programmen genomförs i en konstruktiv anda på såväl nationell som regional nivå. Med samarbete tryggas den sysselsättning och utkomst som skogarna ger, skogarnas mångfald och vitalitet samt den möjlighet till rekreation som skogarna erbjuder. Den privata sektorn har å sin sida deltagit i genomförandet av Finlands nationella skogsprogram 2010. Speciellt glädjande är det att skogsindustrins investeringar i Finland steg 2001-2003 trots sämre konjunktur. Det nationella skogsprogrammet har varit viktigt för Finlands skogsbruk både konkret och mentalt. Programmet har fungerat som ett samarbetsforum för hela skogsbranschen. I programmet har man gjort upp ramarna för den offentliga förvaltningens verksamhet och kanaliserat ökad finansiering till skogsbranschen samt satt igång och stött utvecklingsarbetet inom många viktiga delområden. Skogsprogrammet har försökt överskrida sektorgränser och också försökt behandla "icke-traditionella" frågor inom skogspolitiken.

Isländska regionala skogsplanteringsprojekt

Med början 1991, har totalt 6 regionala skogsplanteringsprojekt, som täcker hela landet, startats för att förvalta planen för statens anslag till skogsplantering. I paragraf 4 i lagen om regionala skogsbruksprojekt fastställs att: "För varje regionalt projekt skall en särskild regional skogsbruksplan upprättas. Planen skall löpa under minst 40 år, och uppdelas i 10-årsperioder. Varje regionalt projekt skall inriktas på skogsplantering på minst 5 % av det låglänta området".

Liksom vid all skogsbruksverksamhet, måste man på grund av projektets art, inrikta sig på långsiktiga finansieringsåtaganden, för att garantera ett tillförlitligt, målorienterat och effektivt genomförande. I mars 2003 beslöt det isländska alltinget att medel skall anslås till skogsbruk under de närmaste fem åren (2004-2008). Denna omläggning från årliga anslag kommer att göra utvecklingen av skogsplanteringsverksamheter effektivare än hittills.

Deltagare och andra som känner till projekten, har ofta betygat genomslagskraften dessa projekt har fått. Fastän huvudmålet är att upprätta en skogsresurs på ett miljömässigt ansvarsfullt sätt, finns ytterligare mål, t ex att förstärka landsbygdsutveckling, sysselsättning och bindning av koldioxid. Projektet har också öppnat möjligheter till anställning för personer med universitetsutbildning, vetenskapsmän och skogsexperter, och inneburit ett stöd för turistnäringen, hotell och restauranger.

Det är svårt att hitta jämförbara projekt, som åstadkommit mer för att förbättra livet på landsbygden, som är problematiskt i många områden. Skogsplanteringsprojekten är inte bara ett stöd för småbrukare, utan innebär nya möjligheter på landsbygden, särskilt för stadsbor som finner nya hem på landet, skriver sig där och betalar sina skatter. Man har alltså fått ett berikande, genom nya idéer och attityder, bättre samhällsservice och ett mera omväxlande liv på landsbygden.

Utvecklingen av de regionala skogsplanteringsprojekten har krävt en anpassning av Islands skogsförvaltning. Detta beror i första hand på det faktum att forskning och utvidgande av forskningsresultat samt annan kunskap är den viktigaste grunden för positiva resultat. Dessutom ökar hela tiden behovet av övervakning och samlande av information, nationellt och internationellt, särskilt i samband med FN:s konvention om klimatförändring, liksom FN:s skogsforum. Samtidigt har Islands skogsförvaltning fortfarande mandat att förvalta statens skogar på ett hållbart sätt, till samhällets nytta.

Åländsk skogspolitik

Den åländska skogsmarken uppgår till 61 700 hektar produktiv skogsmark och ägs till drygt 90 % av privata skogsägare. I stort sett alla skogsägare blev certifierade enligt FFCS/PEFC-standard år 2003.

I och med att den åländska skogslagstiftningen förnyades 1998, infördes ett miljömål på motsvarande sätt som i grannregionerna. Skogbruket skall bedrivas så att markens virkesproducerande förmåga nyttjas på ett hållbart sätt, samtidigt som den biologiska mångfalden och skogens mångsidiga utnyttjande beaktas. Parallellt med översynen av skogsvårdslagstiftningen gjordes även en översyn av naturvårdslagen. I båda lagarna uppräknas ett antal biotoper som är viktiga för bevarandet av den biologiska mångfalden på Åland. En inventering av dessa biotoper har utförts i landskapet under åren 2001-2003.

Riktlinjerna för den åländska skogspolitiken har slagits fast i det ”Regionala skogsprogrammet för Åland 2002-2006”. Skogsprogrammet har utarbetats i samarbete mellan 12 olika intressenter och syftar till att upprätthålla ett ekonomiskt, ekologiskt och socialt bärkraftigt nyttjande av skogen och skogsmarken.

12.2 Genomförda åtgärder

I internationellt sammanhang är skogsprodukter frihandelsvaror med lågt eller inget importskydd. Nordiskt skogsbruk konkurrerar på en internationell marknad, i öppen konkurrens med andra exportländer.

Under de senaste åren har rambetingelserna för det nordiska skogsbruket i ökande omfattning avgjorts genom internationella förhandlingar och processer. Under FN-konferensen om miljö och utveckling i Rio uppnåddes enighet om en rad principer för hållbart skogsbruk genom antagandet av skogsdeklarationen och avsnitt 11 – om behovet av internationell insats mot avskogning – i Agenda 21.

Uppföljningen av Rio-konferensen har huvudsakligen varit organiserad i den mellanstatliga skogspanelen, Intergovernmental Panel on Forests (IPF, 1995-98) och Intergovernmental Forum on Forest (IFF, 1999-2000). IPF och IFF resulterade i en omfattande, internationell överenskommelse om en rad insatsområden, som skall bidra till en hållbar förvaltning av världens skogar.

Det internationella skogsarbetet har förts framåt i ett permanent skogsforum inom FN (UNFF). Detta forum är förankrat på hög politisk nivå (ministermöte) och har ett brett deltagande. Huvuduppgiften är att säkra implementeringen av insatsområden antagna under IPF och IFF. UNFF har ett arbetsprogram som löper fram till 2005. Fram emot den femte sessionen 2005 skall man undersöka möjligheterna för en skogskonvention - eller andra alternativa framtida samarbetsformer.

Under 1998 antogs ett självständigt arbetsprogram för biodiversitet i skog under konventionen om biologisk mångfald. Under 2002 förnyades och utvidgades arbetsprogrammet. Huvudsyftet med arbetsprogrammet är att främja nationella och internationella åtgärder för bevarande och hållbart nyttjande av den biologiska mångfalden i skog.

För att vidareutveckla och realisera tankarna om hållbar utveckling i Europa etablerades en pan-europeisk skogspolitisk process; Ministerkonferenserna för skydd av Europas skogar (Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, MCPFE). Fyra skogsministerkonferenser har hållits, den senaste i Wien 2003. I denna process har 17 ministerresolutioner antagits, varibland fastställts övergripande mål, och uppställts kriterier för ett hållbart skogsbruk. Man har dessutom identifierat indikatorer, och utvecklat riktlinjer för hur utvecklingen skall kunna mätas och övervakas. MCPFE har i hög grad utgått från de utmaningar som satts på dagordningen på global nivå. Det har lagts vikt vid att vidareutveckla och anpassa beslut från de globala skogsrelaterade processerna till förhållandena i Europa, och att verka för genomförande i de europeiska länderna. De flesta målsättningarna och besluten från MCPFE följs upp nationellt genom åtgärder i varje enskilt land. Dessutom finns ett omfattande samarbete mellan länderna och internationella organisationer gällande uppdrag som lämpar sig för genomföring på pan-europeisk nivå. I oktober 2003 antogs ett nytt arbetsprogram som fokuserar på samarbetsåtgärder för att följa upp målsättningarna och besluten från den europeiska ministerkonferensen.

EU antog 1998 en gemensam skogsbruksstrategi. I jämförelse med EU:s gemensamma lantbrukspolitik ger skogsbruksstrategin för EU-länderna stora möjligheter att föra en nationell skogspolitik. Strategin skall utvärderas under 2004, och kommer bland annat att omfatta en bedömning av huruvida graden av gemenskapspolitik för skogssektorn skall ökas.

EU är för övrigt i färd med att anta en handlingsplan för att bekämpa olovlig skövling och handel med olovligt avverkat timmer; FLEGT (forest law enforcement governance and trade). Det kan vara aktuellt för de nordiska länderna som inte är medlemmar i EU att ta del av åtgärderna i handlingsplanen. EU har också nyligen utvecklat en förordning om skogsövervakning ("Forest focus") som innebär en utvidgning av ambitionerna för den gemensamma övervakningen, dels utöver skogsbränder och luftförorening som den tidigare omfattat.

Handlingsplanen från 1998 för hållbar utveckling i hela Östersjöregionen "Baltic 21" avser ett fortsatt genomförande av de internationella rekommendationerna om bland annat skogssektorn. Handlingsplanen för skogssektorn är under revision och ny plan skall gälla för 2004-2006. Huvudmålet för revisionen är att anpassa styrmedel för att säkra en effektiv måluppfyllelse och anpassa planen till utvidgningen av EU.

De nordiska länderna bedriver alla en aktiv skogsbrukspolitik. I de nordiska länderna har skogspolitiken och lagstiftningen förnyats och reviderats under de senaste åren. Politiken syftar till ett mycket bredare koncept för skogsbrukspolitik än tidigare. Me-

dan man tidigare nästan uteslutande beaktade ekonomiska intressen, inriktar man sig nu också på ett hållbart utnyttjande, och på skogarnas mångsidiga funktioner i samhället. Vid förnyelsen av skogspolitiken har de nordiska länderna ansett det viktigt att involvera allmänheten i processen.

Insatsen i de enskilda länderna bygger bl a på kriterier, indikatorer och riktlinjer, som är ett resultat från Ministerkonferensen för skydd av Europas skogar. Dessa har anpassats till nationella förhållanden. I Danmark och på Island inriktar man sig särskilt på skogsplantering som ett viktigt miljöpolitiskt styrmedel.

Länderna arbetar dessutom med kartläggning av värden och naturtyper, som har en stor betydelse för den biologiska mångfalden. I alla de nordiska länderna arbetar man med olika certifieringssystem. Det har visat sig mycket svårt att hitta ett gemensamt certifieringssystem i Norden, men arbetet i de enskilda länderna bygger på ett sakkunnigt nordiskt samarbete, som man önskar bygga ut.

Forskning och utveckling står i centrum när det gäller att utveckla en hållbar skogsförvaltning. I Norden har man upprättat ett bra samarbete om skogsforskningen. Samarbetet har bl a organiserats i SamNordisk Skogsforskning (SNS), och bygger på både nationell och nordisk finansiering. Man bör allmänt lägga vikt vid att utveckla informations- och distributionskanaler mellan myndigheter, allmänheten, forskningsinstitutionerna och näringslivet. Denna insats bör omfatta sammanställning av befintlig kunskap och skapande av ny kunskap och kompetens genom forskning och utveckling.

Genomförandet av nordisk och nationell skogspolitik måste ske i samarbete mellan myndigheter, skogsägare, miljöorganisationer och andra berörda intressen, jmf Aarhushkonventionen från 1998.

Ministerrådet för fiske, jord-/skogsbruk och livsmedel antog den 23 augusti 2002 en handlingsplan för jämställdhet, avseende jord- och skogsbrukssektorn i det Nordiska Ministerrådet (ANP 2002:764). Handlingsplanen för jämställdhet är den första sektorspecifika handlingsplanen i Nordiska Ministerrådet. Handlingsplanen innebär att ett perspektiv, som går ut på likaberättigande mellan könen och i övrigt, skall integreras i lantbruks- och skogsbrukssektorns mål, strukturer, prioriteringsområden, beslut, processer, aktiviteter, projekt och resurslokaliseringar, samt genom deltagande på alla nivåer.

12.3 Långsiktiga mål

Utnyttjande av skogs- och ödemarksresurserna är en viktig förutsättning för värdeskapande och välfärd för invånare i de enskilda länderna. Naturresurserna är också en viktig del av det historiska kulturarvet, och utgör en del av den nordiska identiteten. Dessa värden tillgodoses bäst genom ett aktivt användande. Skogarna och produkter från skogarna kan bidra till en hållbar samhällsutveckling, om resurserna förvaltas och utnyttjas på ett aktivt sätt.

Med en hållbar skogsförvaltning avses förvaltning samt brukande av skog och skogsarealer på ett sätt, och i en takt som bevarar den biologiska mångfalden, produktiviteten, förmågan till förnyelse, livsdugligheten och skogens möjlighet nu och i framtiden.

den att uppfylla relevanta ekologiska, ekonomiska och sociala funktioner på ett lokalt, regionalt och globalt plan. Dessutom måste skogen förvaltas så, att det inte vållas skada på andra ekosystem.

Enligt denna förståelse av en hållbar skogsförvaltning bygger arbetet på följande överordnande kriterier:

- Bevara skogsresurserna, och gynna deras bidrag till det globala koldioxidkretsloppet.
- Säkra skogsekosystemets hälsotillstånd och livsduglighet.
- Främja skogens produktiva funktioner (trä och annat).
- Bevara och främja biodiversiteten i skogarnas ekosystem.
- Bevara och främja skogarnas skyddsfunktioner (i synnerhet jord och vatten).
- Tillvarata samhällsekonomiska funktioner och förhållanden.

12.4 Mål och insatser 2005-2008

De långsiktiga målen för skogsförvaltningen i Norden är omfattande och generella. Inom detta område bör man företa en prioritering av de kortsiktiga insatsområdena. Huvudinsatsen måste ske nationellt, inom ramen för internationella avtal och ramvillkor, och det hänvisas speciellt till de beslut som togs under den europeiska ministerkonferensen i Wien, samt tidigare konferenser i MCPFE.

Det är viktigt att definiera insatsområden, som kan öka värdeskapandet från skogssektorn, förstärka frilufts- och rekreationsmöjligheterna och skogarnas positiva bidrag till miljön. Skogssektorns positiva miljöbidrag ligger i att skydda och utveckla den biologiska mångfalden, att skydda grundvattnet, att förhindra erosion och bidra till att minska utsläppen av klimatpåverkande gaser.

En närmare beskrivning av skogssektorns insats för att bidra till en minskning av utsläppen av växthusgaser har tagits med i klimatavsnittet om CO₂-upptagning som ett medel för att minska effekterna av CO₂-utsläppen.

Här hänvisas också till kapitel 5 gällande arbetet med att bevara och främja biodiversiteten i skogsekosystemen och bevarande av skogsgenetiska resurser.

Följande insatsområden har prioriterats:

12.4.1 Påverka europeiskt och internationellt samarbete

De nordiska länderna kan genom samarbete spela en central roll i den vidare utvecklingen av det internationella arbetet.

Länderna har gemensamma intressen inom ett antal områden, och opererar i hög grad på samma marknader. Ett nordiskt samarbete är viktigt för utbyte av erfarenheter och utveckling av gemensamma ståndpunkter. Ett bra nordiskt samarbete kommer att bidra till att nordiska skogsbruksintressen kan främjas, särskilt i internationella sammanhang. De nordiska länderna har upprättat ett nära samarbete gällande skogspolitiska frågor som måste föras vidare.

Det är ett nordiskt mål att samarbeta om att påverka europeisk och internationell skogspolitik vid internationella förhandlingar och processer. Ett organiserat nordisk

samarbete skall bygga på en gemensam nordisk strategi, baserad på nationella och internationella mål och riktlinjer för ett hållbart skogsbruk.

12.4.2 Samordna de nordiska ländernas skogsforskning

Strategien för SamNordisk Skogsforskning (SNS) 2004-2006 kommer att fortsätta att fokusera på den nordiska dimensionen där resursunderlaget och dess förvaltning, bland annat genom familjeskogsbruken, ligger till grund. Målet är fortsättningsvis att stärka samordningen av den nordiska skogsforskningen baserad på skogens mångsidiga funktioner. Hållbart skogsbruk, häribland genetiska resurser och biodiversitet, natur- och miljövänliga skötselformer, sektorns betydelse i klimatsammanhang och bioenergiproduktion samt skogens olika samhällsmässiga funktioner, bland annat som kunskapsunderlag för politisk utformning, är viktiga teman som SNS kommer att prioritera.

12.4.3 Ökad användning av miljövänliga produkter från skogsbruket

Det är viktigt att öka förädlingsgraden av trämaterial, och utveckla nya träprodukter. Miljövänliga träprodukter kan i många sammanhang ersätta betong, aluminium, plast och andra mindre miljövänliga material. Målet är att öka skogssektorns positiva bidrag till miljön, och säkerställa ett mera hållbart produktions- och förbrukningsmönster, och att förstärka lönsamheten inom sektorn.

Detta mål följs först och främst upp genom nationella program för ökad användning av trämaterial och genom att länderna stödjer aktivt existerande nordiska och andra internationella nätverk och processer med motsvarande mål. Viktiga uppgifter för dessa processer kommer att vara att sammanställa befintlig kunskap, skapa ny kunskap och kompetens genom forskning och utveckling samt att främja produktutveckling och utveckling av kommunikations- och informationskanaler i hela värdekedjan.

12.4.4 Utveckling av natur- och miljövänliga driftformer i skogsbruket

Ett ökat värdeskapande i skogsbruket måste ske inom miljömässigt försvarbara ramar, där man tillvaratar den biologiska mångfalden, det ekologiska kretsloppet samt möjligheterna till friluftsliv och rekreation. Miljövänlighet betyder allt mer som konkurrensparameter, och nordiskt skogsbruk måste därför också av konkurrensskäl bedrivas miljövänligt. EU antog vid toppmötet i Göteborg en målsättning om att hejda tillbakagången i biodiversiteten före år 2010. Eftersom de nordiska länderna utgör en mycket skogrik region, har skogsbruket en stor del av ansvaret för denna förpliktelse om att säkerställa och förstärka biodiversiteten i skogarna. De nordiska länderna vill säkerställa att en representativ och tillräckligt stor del av de nordiska skogstyperna bevaras.

Målet är att det nordiska skogsbruket bedrivs enligt de mål och riktlinjer som uppställts för en hållbar skogsförvaltning bl.a. i det europeiska skogssamarbetet. Det är nödvändigt med god kontakt och erfarenhetsutbyte mellan de nordiska länderna för att vidareutveckla miljövänliga driftsformer i skogsbruket. Det organiserade sakliga samarbetet på detta område skall fortgå och stärkas där det ger synergieffekter.

12.4.5 Förstärka skogens sociala funktioner

Skogarna är i de flesta nordiska länder rika på spår av mänsklig verksamhet, och på många platser har stora kulturvärden knutits till dem. Skogarna är av stor betydelse för rekreation och friluftsliv, och människors välbefinnande. Den fria tillgången till skogarna i kraft av allemansrätten i Island, Finland, Sverige och Norge är en viktig förutsättning för ett aktivt friluftsliv. Dessutom har skogen många positiva effekter, som kan utnyttjas i undervisningssammanhang.

Utmaningarna för skogsbruket är att anpassa sina aktiviteter till de många olika, och ofta motstridiga krav beträffande ekonomiskt överskott, förhållanden i glesbygder, landsbygdsdistrikt och i stadsnära områden, allmänhetens önskan om rekreation och friluftsliv, hänsyn till natur- och kulturhistoriskt värdefulla spår efter mänsklig aktivitet, samt skogarnas roll som biotop för djur och växter. Därför är arbetet med värdering även av den sociala dimensionen i utvecklingen av ett hållbart skogsbruk en viktig uppgift.

Målet är att förstärka skogens sociala funktioner i samhället. Detta skall ske i samarbete med friluftsförbund, skogsägareorganisationer och miljöskyddsorganisationer. Man skall starta initiativ i form av forskning, uppbyggande av kunskap, pilotprojekt, kurser, seminarier, planer för undervisning mm.

12.4.6 Utveckling av bioenergi

Det är önskvärt att mer av energiproduktionen kommer från förnybara energikällor. Både i det enskilda landet och i nordiskt sammanhang sker forskning och utveckling på området.

Målet är att fortsätta med en samordnad nordisk insats, med huvudvikt på att sammanställa befintlig kunskap, att skapa ny kunskap genom forskning och utveckling, samt att stimulera till produktutveckling genom att bygga vidare på redan etablerat samarbete om bioenergi. Se vidare kap. 9.4.4.

13. Fiske, fångst och akvakultur

Havets levande resurser är en rikedom och ett stort gemensamt ansvarsområde för Norden. Fiske och fångst har medverkat till att skapa en grund till kustsamhällen i hela Norden – från Nordatlanten i väster och de arktiska delarna i norr till Östersjön i öster. För flera nationer och lokalsamhällen i Norden utgör havets levande resurser grunden till livet självt.

Nordiska havsområden är bland de mest produktiva i världen. De utgör grunden för invånarnas ekonomi, och är ytterst viktiga för livsmedelsproduktionen. En ren havsmiljö är en förutsättning för att havets produktivitet skall kunna bibehållas som en grund för hållbart utnyttjande av havets levande resurser. Norden skall gå främst och understryka det gemensamma globala ansvaret, och själv realisera åtgärder för skydd av havet.

Utnyttjandet av havets levande resurser, oavsett om det gäller fiske, fångst av marina däggdjur och sjöfågel eller akvakultur skall grundas på en helhetssyn, som bygger på kunskap och forskning, försiktighetsprincipen och hänsyn till marina ekosystem, häribland de sociala och ekonomiska betingelserna. Havsresursernas värde som förnybara, näringsrika och hälsosamma livsmedel och andra produkter medför ett särskilt ansvar, inte endast vid fiske, fångst och akvakultur, utan för alla sektorer, som utnyttjar och påverkar havet. Aktiviteter, som påverkar havsmiljön negativt och därmed tillgången, säkerheten och kvaliteten på produkter från havet, måste undvikas. Det långsiktiga målet är att förvaltningen av alla Nordens levande marina resurser sker på ett hållbart sätt.

13.1 Utveckling och utmaningar

Internationellt samarbete om utnyttjande och bevarande av havets resurser är väsentligt för att säkerställa en hållbar utveckling, betydligt större än för flera andra sektorer. Flera viktiga kommersiella bestånd i Norden är gemensamma för två eller flera länder. Detta kräver ett nära och aktivt samarbete om forskning, förvaltning och kontroll, inte bara mellan de nordiska länderna, utan mellan alla de länder som de nordliga havsområdena förbinder med Norden.

Med FN:s havsrättskonvention från 1982 som grund, och med utgångspunkt i Rio-deklarationen och Agenda 21 från 1992, har Världstoppmötet om hållbar utveckling i Johannesburg 2002 på nytt inriktat sig på havet och bevarande och hållbart utnyttjande av havets levande resurser, med flera viktiga målsättningar att genomföra under kommande år.

Bl a understryker Johannesburgplanen följande

- tillämpning fram till 2010 av ekosystemansatsen, varvid man bör notera Reykjavikdeklarationen om ansvarsfullt fiske i ekosystemet, och beslut 5/6 vid konferensen mellan parterna i CBD. (29 d).

- att bevara eller återuppbygga bestånd på nivåer som ger en maximal hållbar avkastning, särskilt för överfiskade bestånd, där så är möjligt, senast 2015” (30 a)
- genomförande av FAOs Code of Conduct speciellt Plans of Action for managing fishing capacity (2005) and IUU fishing (2004) (30 d)
- avskaffa subsidier som bidrar till olagligt, orapporterat och oreglerat fiske och överkapacitet (30 f)
- förstärka regionalt samarbete och samordning mellan berörda regionala organisationer och program, UNEP:s program för havsområdena i regionen, regionala förvaltningsorganisationer för fiske, och andra regionala organisationer för vetenskap, hälsa och utveckling (29 f)

Norden har långa och goda erfarenheter av regionalt samarbete om havets resurser. I alla havsområden i Norden finns en rad regionala organisationer och mekanismer för samarbete om förvaltning och forskning i havets levande resurser.

De nordiska länderna samarbetar aktivt genom ett nätverk av regionala organisationer för förvaltning och forskning om gemensamma fiskbestånd, som inkluderar NEAFC, NAFO, NASCO, IBSC, BAFICO, och ICES, samt en rad multilaterala kuststatsavtal om viktiga bestånd och bilaterala fiskeavtal, som utgör ramar för samarbete om bevarande och ekonomisk utveckling mellan fiskerikationer. BAFICO är initierat i det nordiska samarbetet och fungerar som komplement till EU:s Regional Advisory Council

I UNCLOS och Agenda 21 har länder förpliktat sig till att samarbeta internationellt om bevarande och förvaltning av marina däggdjur. Speciellt med hänsyn till valar ska man samarbeta om bevarande och förvaltning genom därför avsedda internationella organisationer.

I Nordatlanten har det regionala förvaltnings- och forskningssamarbetet om marina däggdjur genom NAMMCO utvidgats till att också omfatta diskussioner om, hur fångstmännens kunskaper om marina däggdjur bättre ska kunna integreras i förvaltningen. Forskning för att öka kunskaper om marina däggdjurs roll i de marina ekosystemen är ett viktigt insatsområde för de nordatlantiska fiske- och fångstländerna genom NAMMCO, där även Kanada och Ryssland, samt Danmark och Japan deltar som observatörer.

Den sociala, ekonomiska och kulturella betydelse, som fångst har i Nordatlanten har stått i blickpunkten med den resande internationella utställningen ”Hunters of the North”, som det Västnordiska Rådet tog initiativ till 2001 med stöd från Nordiska Ministerrådet.

I Nordsjön och Östersjön samarbetar man om bevarande och förvaltning av småvalar genom ASCOBANS och sälar genom HELCOM.

Alla de nordiska länderna är medlemmar i den internationella valfångstkommissionen (IWC), som global organisation för bevarande och förvaltning av storvalar. Man behöver idag snarast möjligt uppnå enighet inom IWC om ett reviderat förvaltnings-system (RMS) av storvalfångst, så att IWC kan fås att fungera som institution för bevarande, forskning och hållbar förvaltning av storvalar.

Internationellt samarbete om bevarande och förvaltning av vildlaxbestånd i Nordatlanten genom NASCO har under senare år inriktat sig på nödvändigheten av en ökad insats inom fiskodlingsnäringen för att minimera risken för vildlaxbeståndet på grund av genetisk påverkan och sjukdomssmitta från utsläppta odlade laxar.

I Norden omfattas Danmark, Sverige, Finland och Åland av EU:s gemensamma fiskepolitik, medan Island, Norge, Färöarna och Grönland, som inte är medlemmar av EU, har var sitt nationella förvaltningssystem för havets levande resurser inom sina 200-sjömils fiskezoner. EU- och nordiska icke-EU-länder samt självstyrande områden samarbetar gällande fiske, bl a genom bilaterala fiskeavtal. Detta medför speciella utmaningar för det nordiska samarbetet om havets levande resurser. De nordiska länderna har möjlighet att enas om flera viktiga principfrågor, där erfarenheter från hela Norden kan medverka till att inspirera och påverka förvaltningsprocesser i bl a det framtida, utvidgade EU.

I december 2002 fattade EU:s fiskeministrar beslut om en reform av den gemensamma fiskeripolitiken. Det nya regelverket trädde i kraft den 1 januari 2003 och understryker att den gemensamma fiskeripolitiken skall baseras på bland annat försiktighetsprincipen och ekosystemansatsen. Ett av de viktigaste verktygen för en sådan långsiktig fiskeriförvaltning är att fleråriga förvaltningsplaner upprättas för så många bestånd som möjligt. De bestånd som befinner sig utanför biologiskt säkra gränser skall prioriteras i arbetet. Vidare skall fiskeflottans kapacitet begränsas genom att nationella maximala nivåer för kapaciteten fastställts fr.o.m. år 2003, vilka successivt minskar utifrån olika kriterier. I övrigt skall fiskeflottans storlek administreras nationellt, vilket medför ett enklare system för en bättre anpassning av fiskeflottans storlek till resurstillgången, och möjlighet till ökad regional hänsyn. En implementering av dessa förvaltningsverktyg skapar förutsättningar för att i framtiden uppnå ett mer hållbart fiske. Att uppnå en överensstämmelse mellan kapaciteten hos fiskesektorn och resursunderlaget är ett fundamentalt villkor för att säkerställa ett hållbart utnyttjande av havets levande resurser.

Avskaffande av offentliga resursskadande subsidier till sektorn är ett viktigt led när det gäller att minska kapaciteten, och att stimulera till ekonomisk effektivitet och konkurrensneutralitet inom sektorn.

Regionalisering av beslutsprocessen, för ett hållbart utnyttjande av havets resurser har satts på dagordningen globalt, och också i EU som en viktig beståndsdel för effektiv förvaltning. Regionaliseringen bygger på nödvändigheten av att besluten tas så nära användarna (intressenterna) och lokalsamhällena som möjligt. I linje med detta avser EU:s reviderade, gemensamma fiskepolitik att upprätta regionala rådgivningsråd (Regional Advisory Councils).

I Norden har man kommit ganska långt med att genomföra satellitövervakning av fiske och fångst, samarbete om rapportering samt nationell och internationell observation. Olagligt, orapporterat och oreglerat (IUU) fiske är fortfarande en utmaning som kräver ett nära samarbete mellan alla stater, och de relevanta myndigheterna bör vidta gemensamma åtgärder, som kan hjälpa till att öka kontrollen.

Näringen har en viktig roll och ett stort ansvar för främjande av en hållbar utveckling. Näringen bör uppmuntras till innovativa åtgärder inom en teknisk utveckling av fångst och produktion, till gagn för både resursunderlaget och dem som lever av det.

Fiskerinäringen både i havet och på land spelar idag en mycket defensiv roll jämfört med andra näringar. Därför har fiskerinäringen svårt att rekrytera bland ungdom, och även bland högt kvalificerad arbetskraft. Man bör ta i tu med detta problem. Utbildning och rekrytering av kvalificerad arbetskraft till sektorn, både i offentlig och privat regi, är en av de största utmaningarna i framtiden. Särskilt som effektiviseringen

av båtar och redskap samt anpassningen till resursunderlaget innebär minskat arbetskraftbehov inom näringen.

Inom akvakulturen finns stora möjligheter och stora utmaningar. När det gäller odlad fisk finns stora utvecklingsmöjligheter, särskilt för marina arter. Det är en betydande utmaning att minska den mängd odlad fisk, som släpps ut och sprider sig i naturen. Ett annat problem är de sjukdomar som förekommer hos odlad fisk. Tillväxten av akvakulturnäringen orsakar också att föroreningsproblem på regional nivå blir ett alltmer aktuellt problem. Forskning om teknologi som kan bidra till att öka värdeskapandet och samtidigt minska akvakulturnäringens miljöbelastning skall stärkas. Norden måste också delta i forskning om foder till odlad fisk, där ett hållbart utnyttjande av havets resurser och livsmedelssäkerhet skall beaktas i första rummet. Fiskodlingar måste i framtiden utformas och lokaliseras så att inte heller de lokala ekosystemens struktur och funktion skadas. Det är ett mål att fiskodlingsnäringen skall ta ansvar för att odlad fisk inte släpps ut från odlingsanläggningar.

13.2 Långsiktiga mål

Det överordnade målet inom de närmaste 20 åren är att den nordiska fiskepolitiken utvecklas enligt principen: Havets levande resurser utnyttjas på ett långsiktigt hållbart sätt inom en ekosystemsförvaltning som bygger på principerna i Biodiversitetskonventionen om bevarande av biologisk mångfald och hållbar användning av dess komponenter.

I detta sammanhang skall de nordiska ländernas forskningssamarbete, som skapar det vetenskapliga underlaget för förvaltning och produktion, byggas ut. Detta innebär utveckling av integrerad övervakning och tillståndsbedömning av de kommersiella bestånden, mångfalden av arter och den abiotiska miljön i de marina ekosystemen. Utveckling av biprodukter och nya möjligheter att öka värdet på produkter för att säkra ett maximalt utnyttjande av alla resurser som fångas är också angelägna områden. Arbetet med att vidareutveckla bättre slaktmetoder för marina däggdjur skall drivas vidare, både av hänsyn till djurskydd och säkerhet. Detta arbete bör såvitt möjligt också involvera data från jakt på landlevande däggdjur, eftersom denna aktivitet är allra närmast jämförbar med fångst av marina däggdjur.

Det nordiska samarbetet kan med hänsyn till ekonomiska frågor förstärka sin roll internationellt. Detta kan bli en förutsättning för en ökad inriktning på hur ekonomiska faktorer påverkar ett hållbart utnyttjande av havets levande resurser. Väsentliga ämnen är i synnerhet olagligt och oreglerat fiske, samt avsättning från detta fiske, och en liberalisering av världshandeln med lagligt fångad fisk och fiskprodukter, de negativa effekterna av subsidier till fiskerinäringen, samt förflyttning av överkapacitet genom försäljning av övertaliga fiskefartyg. Ekonomiska faktorer påverkar också fiskets effektivitet, och bör i större utsträckning integreras i förvaltningens rådgivningsunderlag.

13.3 Mål och insatser 2005-2008

13.3.1 Samarbetet om havets levande resurser

- Norden bör vara ledande, inte minst i förhållande till EU och andra internationella fora, i att genomföra och påvisa de positiva konsekvenserna av att anpassa kapaciteten till resursunderlaget.
- Norden bör vara enigt om att understryka vikten av regionala lösningar för en hållbar utveckling av havets levande resurser. I detta sammanhang finns behov av att regionalt förstärka samarbetet i linje med målsättningen från Johannesburg, och säkra en bättre samordning i framtiden med tanke på att genomföra en integrerad, ekosystembaserad förvaltning av havets resurser. Detta kräver inte minst att länderna förstärker samordningen på nationell nivå.
- Eftersom havets levande resurser är av vital betydelse för Nordens kustnationer och kustsamhällen, bör man lägga vikt vid att de europeiska och arktiska strategierna för havet utgår från denna realitet.
- Det finns även i fortsättningen skäl för att bibehålla och förstärka avtal mellan kuststaterna om viktiga gemensamma fiskbestånd i Nordatlanten. Det finns ett omedelbart behov av bindande avtal mellan kuststater om förvaltning och fördelning av blåvitling, stor kungsfisk, och liten hälleflundra. Det är viktigt att EU:s Regional Advisory Councils blir aktiva och effektiva, och lokalt förankrade.

De nordiska ländernas samarbete om utnyttjande och bevarande av havets levande resurser i det Nordiska Ministerrådet skall fortsätta och förstärkas, med ökad inriktning på havet som gemensam grund och som ett band mellan de nordiska länderna och deras grannar. Ett tvärsektoriellt samarbete med livsmedelssektorn och miljösektorn är en nödvändighet, men andra sektorer är också relevanta.

Det läggs vikt på en aktiv och regelbunden dialog mellan ansvariga fackministrar om erfarenheter med ekosystembaserad fiskeförvaltning, förhållandena till och inom EU, ett hållbart utnyttjande av marina däggdjur i Norden, forskningssamarbete med näringslivet och utveckling av samarbete om havet med Nordens grannar både i öst och i väst.

13.3.2 Forskning

Kunskap om havet är en väsentlig förutsättning för att bevara de nordiska fiskesamhällenas underlag för utnyttjande av havets resurser på ett hållbart sätt. Utöver en fortsatt stark forskningsinsats på de biologiska och ekologiska aspekterna på havets levande resurser, bör forskning på följande områden också prioriteras:

- Målsättningen är att säkra ett maximalt utnyttjande av alla resurser som fångas, häribland också bifångst, spill från rensning och annat som idag kastas i havet.
- Utveckling av (bi)produkter genom utnyttjande av restfraktioner, icke-kommersiella målarter och nya möjligheter att öka värdet av produkter
- Ekonomiska och sociala faktorer och sambandet mellan förvaltningssystem och hållbarheten i utnyttjandet av havets levande resurser
- Forskning som skapar ett underlag för en vetenskaplig och balanserad kostrådgivning till konsumenten – både innehåll av ämnen som gagnar konsumentens hälsa, och de miljögifter, som genom näringskedjan ackumuleras i mat från havet, och som kan vara hälsofarliga.

Forskning om teknologi som kan bidra till att öka värdeskapandet och samtidigt minska akvakulturnäringsgens miljöbelastning skall stärkas.

13.3.3 Utbildning och rekrytering

Rekrytering av kvalificerad arbetskraft till sektorn i dess helhet är en utmaning som bör ägnas större uppmärksamhet i framtiden.

Det finns ett omfattande behov för att sektorns aktörer (näringsliv, privata och offentliga organisationer och institutioner) sluter upp med undervisnings- och forskningssektorn, med målsättningen att samordna ett nordiskt utbildningsutbud, avseende alla nivåer för kvalifikationer, som är relevanta för sektorns framtida hållbara utveckling och konkurrensförmåga.

13.3.4 Näringslivet

Dialog och aktivt samarbete mellan förvaltningsmyndigheter och näringslivet är nödvändig för att man skall kunna vidta effektiva åtgärder som kan gynna en hållbar utveckling, baserad på havets levande resurser. Detta samarbete skall förstärkas och förbättras.

- Nordiska organisationer inom fiskesektorn uppmanas att engagera sig i utformningen av strategier och prioriteringar i samarbete med offentliga myndigheter och forskningsmiljön.
- Det finns behov av att i nära samarbete med näringslivet, kartlägga och minska fiskeflottornas energiförbrukning och hantering av avfall.
- Fortsatt utveckling av fångstteknik, som bidrar till att minska de negativa verkningarna på natur och miljö, häribland begränsning av skrapande redskaps påverkan på havsbotten och dess biodiversitet.

13.3.5 Arbetsmiljö, hälsa och trygghet

Man skall inrikta sig på yrkesfiskarnas arbetsmiljö och hur denna påverkar hälsan, både med hänsyn till trygghets- och arbetsförhållanden, kost och andra faktorer som har betydelse för hälsa och trivsel ombord på olika fartygstyper.

13.3.6 Internationellt samarbete om marina däggdjur

Man skall arbeta för ett brett internationellt accepterande av en hållbar förvaltning av marina däggdjur. Det är nödvändigt att åter få den internationella valfångstkommissionen (IWC) att fungera som institution för bevarande, forskning och förvaltning.

13.3.7 Akvakultur

Fokus skall sättas på hållbarhet inom nordisk akvakultur, ekonomiskt, socialt och miljömässigt. Särskilt bör man i nordisk regi satsa på

- forskning inom teknologi som minskar miljöbelastningen men samtidigt garanterar att akvakulturen blir konkurrensförmåga kompetent, samt att anställda har en sund arbetsmiljö
- trivsel och hälsa för fiskar och djur inom akvakulturen genom hela djurets livscykel, bl a forskning inom akvakulturdjurs immunförsvar
- kompetenshöjande hos alla berörda inom akvakultur i fråga om betydelse för trivsel och hälsa för fiskar och djur inom akvakulturen häribland inte minst samspillet med miljön
- åtgärder mot fiskutsläpp ges speciell uppmärksamhet

13.3.8 Indikatorer

Man skall utarbeta indikatorer för att mäta hållbar utveckling vid utnyttjande av havets resurser.

Exempel från Norden

Färöarna: Förvaltning med fiskedagar

Färöarnas system med fiskedagar, som antogs 1996, förvaltar fiskekapacitet och fiskeinsats i Färöarnas 200 sjömil fiskezon, snarare än tilldelning av specifika kvoter för arter och bestånd. Detta möjliggör ett blandat fiske, där hela fångsten ges ett ekonomiskt värde. Som sådant har det hittills befunnits vara ett flexibelt och påverkbart förvaltningsverktyg, som också gett industrin stabilitet. Fiskebåtarna gruppindelas alltefter storlek och typ av utrustning, och varje grupp tilldelas ett fastställt antal fiskedagar per år, vilket fördelas mellan båtarna. Detta kombineras med bestämmelser om utrustning, för att skydda unga fiskar, samt avstängning av stora områden för aktiva redskap, ex trålar, för att skydda bestånd i tillväxt- och yngelstadium. Detta system har också betydligt minskat kassering av oavsedda fångster, och minskat benägenheten för felrapportering av fångster. Fiskebåtsbesättningar kan anpassa sitt agerande inom ett brett urval av hanteringsstrategier, där det totala uttaget från varje givet bestånd maximeras. Systemet, som utvecklats i en intensiv dialog mellan myndigheter och fiskeorganisationer, har fullt stöd från industrin. Grunden för tilldelning av fiskedagar enligt kapacitetsnivå och proportion mellan olika bestånd som fiskas, granskas genom en konsultationsprocess, där fiskeindustrin deltar aktivt.

Fiskeriförvaltningen på Island

Fiskeriförvaltningen på Island baseras i huvudsak på individuella omsättningsbara kvoter (ITQ). Det innebär att kvoter utdelas varje år till de enskilda fartygen med hänsyn till dess andel av enskilda arter. Dessa kvoter och andelar kan överföras mellan fartyg. Varje enskilt företag eller företag med gemensamma ägarintressen kan emellertid inte ha mer än 12-35 % av varje enskild art och inte mer än 12 % av den totala kvoten inom alla arter lämpade för så kallade skeekvalianter. Samtidigt finns inga restriktioner på ägarskap av fiskefartyg eller produktionsföretag. Detta upplägg erbjuder stora möjligheter för rationalisering av drift, och samordning av flottor och produktioner. De flesta fartyg (mindre än 6 brt brutto register ton) har valt att tillhöra ett system där det endast är tillåtet att fiska med krokar, d v s lina och snöre. Denna grupp delas in i två delar, dels de som har kvot av 6 arter som kan överföras mellan båtar. Den andra gruppen tilldelas ett visst antal fiskedagar men är inte begränsad i kvantitet. Vidare underställs fiskare regler om användning och utformning av redskap, tillgång till fiskefält med hänsyn till storlek, redskap e t c, stängning av områden för att värna småfisk eller lekplatser. Kontroll av fiske baseras på vägning i en av ca 60 hamnar som drivs av kommunerna. En kontrollanstalt Fiskistofta samlar information från hamnarna på elektronisk väg. De har också inspektörer som kan sändas med fartygen och kontrollera vägning. Fiskistofta tar också hand om registrering av överföring av kvoter och kan dra in licenser om fartygen fiskar utöver sin kvot. Upplysningar om enskild kvotstatus är offentligt tillgänglig på Internet vilket har inverkat positivt på diskussionen.

Norge – Gemensamt miljömål för norsk fiskeri- och havsbruksnäring

Alla de centrala företagsorganisationerna i Norge står samlade bakom en gemensam miljöpolitik. Miljömålen har fastslagits av samtliga organisationers styrelser: Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening; Norges Fiskarlag; Norske Sjømatbedrifters Landsforening; Norges Råfisklag; Norges Silde-salgslag (www.fhl.no)

Grönland – ”Ecogreen – Imaq”

Grönlands Institut för naturresurser lämnar vetenskaplig rådgivning till Grönlands Hjemmestyre beträffande hållbar utveckling av förnybara resurser och andra aspekter på hushållning av naturresurser, och bedriver forskning för detta och andra ändamål. För att förbättra förståelsen av förhållandena mellan klimat, ekosystem och påverkan av människan, och för att svara upp mot det ökande intresset för ekosystembaserad rådgivning åt förvaltningen, planerar Grönlands Institut för naturresurser ett långsiktigt forskningsprogram: ”Ecogreen--Imaq”.

Sverige - Internationella Sekretariatet för Hållbart fiske

Det nyinrättade internationella sekretariatet för hållbart fiske- FISH- i Stockholm drivs av Sportfiskarna, Svenska Naturskyddsföreningen och Världsnaturfonden WWF. Föreningens syfte är att arbeta för en hållbar förvaltning av fiskbestånden, bl a genom att:

- Sprida kunskap om fiskbeståndens status
- Påverka inriktningen av fiskeripolitiken
- Arbeta för ett mer hållbart fiske, där miljöfrågorna står i fokus, både internationellt och inom EU.
- Uppmärksamma ny forskning och aktivt delta i samhällsdebatten

Åländsk fiskeripolitik

En hållbar fiskerinäring är ett övergripande mål för fiskeriförvaltningen på Åland, baserat på såväl EU:s som egna nationella långsiktiga målsättningar och prioriteringar inom landskapsstyrelsen.

Integrerade gemensamma närings- och miljöpolitiska riktlinjer och mål för vattenbruket är under beredning, vilka kommer att implementeras under perioden 2005-2010. Stor vikt fästs vid behovet av att ta fram ett förbättrat bedömningsunderlag som grund för en ekonomiskt bärkraftig långsiktig planering, vilket bedöms utgöra en förutsättning för utvecklandet av miljöaspekter och -hänsyn.

För yrkesfiskets del har förvaltningen inom ramen för tillgängliga resurser under en längre tid eftersträvat att ta fram underlag för bedömning av tillståndet och utvecklingen av fiskbestånden för arter inom det småskaliga kustfisket, vilka i dagsläget inte är kvoterade eller i större utsträckning föremål för andra reglerings- och styrningsåtgärder.

På grund av landskapets begränsade resurser för bl a forskning krävs utökat och förbättrat samarbete över lands- och regiongränser.

DEL 3. ÖVRIGA INSATSOMRÅDEN

14. Samarbetet med närområdena

Avsnittet om samarbetet i närområdena ska ge en samlad bild av dessa områden i förhållande till denna strategi och hållbar utveckling i Norden. Flera initiativ, som omnämns nedan, behandlas även i andra avsnitt.

14.1 Utveckling och utmaningar

Det Nordiska Ministerrådets närområdessamarbete omfattar idag: ”Danmark, Finland, Island, Norge, Sverige, de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland, samt Estland, Lettland, Litauen och delar av nordvästra Ryssland”. Sedan 2003 har det arktiska samarbetet hanterats i ett eget separat program och redogörelsen om Västnorden i det nordiska samarbetet beskriver relationerna till dessa grannländer.

Det övergripande målet för de Nordiska ländernas insatser i närområdet är att bidra till en långsiktig ekonomisk utveckling som sker inom de ramar som miljöförhållandena kräver, att medverka till att minska de sociala och hälsomässiga skillnaderna, samt stödja integrationen av hållbar utveckling i alla sektorer. I Arktiska Rådets Inari-deklaration från oktober 2002 konstateras att samarbetet mellan bl a Nordiska Ministerrådet, Barentsrådet, Östersjörådet och EU:s Nordliga Dimension har förbättrats och att man önskar att detta samarbete fortsätter för att främja synergieffekter och undvika dubbelarbete.

I ljuset av EU:s utvidgning blir det viktigare att tydligare särskilja samarbete mellan de nya EU-medlemmarna och samarbetet med nordvästra Ryssland. Det kommer att vara viktigt för Norden att ta till vara och vidareutveckla de goda relationer som etablerats mellan de nordiska och de baltiska länderna. En av målsättningarna för samarbetet med Estland, Lettland och Litauen är ett ökat nordiskt-baltiskt samarbete (NB8) både med hänsyn till projekt och nätverk, som knyter dessa länder närmare till Norden. På regeringsnivå hålls NB8-möten om huvuddelen av sektorområdena, där ministrarna som likställda parter diskuterar samarbetet, baserat på samfinansiering och gemensam insatser. På det parlamentariska planet samarbetar man bl a genom gemensamma möten mellan Nordiska Rådet och Baltic Assembly.

Efter att Estland, Lettland och Litauen gått med i EU, kommer det framtida närområdessamarbetet, som primärt rör ett samarbete med nordvästra Ryssland, att finansieras med nordiska medel. Det kommer att ske en gradvis upptrappning av detta samarbete, både vad gäller aktiviteter och finansiering.

En ansvarsfull användning av naturresurser och hänsyn till den unika miljön är av central betydelse. Det nordiska miljösamarbetet prioriterar stöd till lösningar av miljöproblem i närområdet och Arktis högt. Man har bildat finansieringsinstitutioner som Nordiska Miljöfinansieringsbolaget NEFCO speciellt för att stödja miljöprojekt. Även Nordiska Investeringsbanken NIB har nuförtiden inriktat delar av sina aktiviteter i närområdena på miljöfrågor i form av miljölåneverksamhet.

Hållbar utveckling avspeglas i Ramprogrammet för Nordiska Ministerrådets aktiviteter i Närområdet 2003-2005, samt i handlingsplanen för det nordiska miljösamarbetet 2005-2008. Implementeringen av EU:s andra handlingsplan för den Nordliga Dimensionen (ND) 2004 – 2006 skapar nya möjligheter för samarbetet mellan EU och Ryssland.

En viktig aspekt är att den gemensamma nordiska insatsen ska komplettera och inte dubblera de bilaterala insatserna. Med strategin för samarbetet med Närområdena (Närmare Norden) har man – bl a i form av en rådgivande grupp, bestående av representanter för ländernas ansvariga enheter för östbistånd inom utrikesministerierna – tagit initiativ till en tätare samordning mellan de nordiska ländernas bilaterala insatser i området, och ländernas gemensamma insats genom det Nordiska Ministerrådets närområdespolitik.

Ministerrådets närområdesinsatser består av stipendie- och utbytesarrangemang, projekt inom ett löpande samarbetsprogram, samt direkt närvaro i de baltiska länderna och nordvästra Ryssland i form av officiella NMR-informationskontor. Närområdesinsatsen tecknar sig årligen för ca 20 % av NMR:s hela budget, d v s närmare 20 miljoner Euro.

Under Nordiska Ministerrådets Informationskontor i St.Petersburg finns upprättat informationspunkter med respektive Murmansk, Arkhangelsk och i Petrozavodsk (Karelen). Informationspunkterna bistår Nordiska Ministerrådet i implementeringen av projekt och utväxlingsordningar och spelar en avgörande roll i etablering och hållbar utveckling av nätverk med de lokala myndigheterna och inte minst vid identifiering av relevanta samarbetspartners.

NMR:s verksamhet i närområdet föregår såväl horisontellt som inom olika sektorer och samtidigt deltar de nordiska länderna i ett flertal regionala fora och ett antal processer: Arktiska rådet, Barents Råd, EU:s Nordliga Dimension, HELCOM, Baltic 21, Östersjörådet och EU:s östutvidgning, energisamarbetet, VASAB 2010 (Vision & Strategies Around the Baltic 2010) samt övriga sektorssamarbeten.

Områden som bör lyftas fram är arbetet kring hållbara produktions- och konsumtionsmönster samt att etablera Östersjöområdet som ett försöksområde för att utveckla ett Testing Ground samarbete för utvärdering av Kyoto-mekanismerna. Närområdena själva har idag prioriterat bl a arbetet kring miljö och hälsa, vatten, kemikalier och gränsöverskridande projekt.

Mot bakgrund av det svåra hälsoläget och den likaledes svåra sociala situationen i nordvästra Ryssland tog Finland på ett s k ND-forum hösten 2002 initiativ till bildande av ett Nordliga Dimensionens-Partnerskap för folkhälsa och socialt välbefinnande. På en uppföljande ministerkonferens 2003 i Oslo antog man en deklaration, där vikt läggs på att ”promote sustainable development in the Northern dimension area through improving human health and social wellbeing” (art. 1) och som således har ett bredare perspektiv än den traditionella vikten på smittsamma sjukdomar och

hälsa isolerat sett. Nordiska Ministerrådet är en aktiv deltagare i ”The Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Well-being” och har dessutom framhållit värdet av ett jämställdhets- och barnperspektiv. Hållbarhetsperspektivet har fått en viktig plats i det vidare arbetet med verkställandet av partnerskapsprogrammet.

Tanken är att samordningen och samarbetet på dessa områden, mellan olika aktörer i nordvästra Ryssland, genom Partnerskapet skall förbättras. Härigenom skall ytterligare resurser, bl a genom synergivinster, kunna tillföras samarbetet.

De Nordatlantiska områdena, häribland Skottland och öarna, Irland samt Kanadas nordatlantiska landsdelar omfattas också av samarbetsministrarnas beslut den 5 september 2003 om det internationella Norden. Detta innebär, att det nordatlantiska området – på samma sätt som de baltiska länderna – är relevant i samband med det nordiska samarbetet och nordiska strategier och målsättningar för hållbar utveckling.

Det nordiska samarbetet i Västnorden skapar grund för ett samarbete med Nordens nordatlantiska grannar. Detta samarbete i Nordatlanten bör stärkas så att det kan mäta sig med intensiteten i samarbetet med andra av Nordens grannområden. Samarbetsområdena kan principiellt vara många olika, men det är oundvikligt, att just havet, havets resurser och livet omkring havet har ett särskilt gemensamt intresse för hela Norden och de nordatlantiska grannarna. I denna betydelse är havet en sammanbindande faktor, om problem och möjligheter direkt ger ett behov av gränsöverskridande tvärsektoriellt samarbete till fördel för en hållbar utveckling.

Sedan Arktiska Rådet bildades 1996 har arbetet, som i början var koncentrerat på miljöfrågor, utvecklats till att även omfatta hållbar utveckling och dess socio-ekonomiska aspekt. Barrow-deklarationen (år 2000) pekade ut följande sex viktiga områden med hänsyn till hållbar utveckling i Arktis: hälsofrågor och välfärd, hållbar ekonomisk utveckling, utbildning och kulturarv, barn och ungdomar, nyttjande av naturresurser (inkl. levande organismer) och utveckling av infrastrukturen. I Arktiska Rådets verksamhet finns dessutom tre horisontella teman utpekade: hållbar utveckling, kapacitetsuppbyggnad och traditionell kunskap. Dessutom skall jämställdhetsfrågor och särskilt kvinnors situation beaktas i arbetet med hållbar utveckling

Nordiska Ministerrådet har observatörsstatus i Arktiska Rådet. Projektverksamheten ”Nordiska Ministerrådets samarbetsprogram med Arktis” har eget program och budget. Genom arktiska områdets speciella karaktär är området i ett globalt perspektiv en viktig indikatorregion för globala förändringar och har därmed fått en ökad politisk betydelse.

Vid WSSD i Johannesburg uppmärksammades det arktiska området som viktigt för ”early warnings”. Klimatförändringar märks tidigare än i andra regioner liksom miljöeffekterna på befolkningen och naturen i området. Enligt Inari-deklarationen från år 2002 skall en aktionsplan för hållbar utveckling tas fram för Arktiska Rådets verksamhet till hösten 2004.

Barentsregionen bildades 1993 och såväl Barents Euro-Arktiska Råd (BEAC) som Barents Euro-Arktiska Regionråd (BEARC) har under 10 år utvecklat en omfattande verksamhet. Arbetsgrupper är verksamma inom många områden. Arbetet med hållbar utveckling involverar främst arbetsgrupper för energi, miljö, ekonomi, transport, hälsa och sociala frågor, ungdom och ursprungsbefolkning samt undergrupper för t ex

skog och bioenergi. Ett nätverk för utveckling av lokala Agenda 21 i Barentsregionen är verksamt sedan flera år i Regionrådet.

Vid miljöministermötet i Barentsrådet i augusti 2003 antogs bl a ett program för renare produktion och principer för hållbart skogsbruk och skydd av biodiversitet samt en lista över de mest angelägna åtgärderna och föroreningskällorna på miljöområdet i Nordväst Ryssland. Vidare antogs en deklaration som bl a bekräftar åtagandena från Johannesburg och från ECE-konferensen i Kiev i maj 2003. Frågan om betydelsen av klimatförändringar i Barents regionen lyfts särskilt fram liksom behovet av att samarbeta om åtgärder.

Barentsrådet har rekommenderat implementering av ”hot spot” programmet i nordvästra Ryssland. Programmet rekommenderas i en rapport som AMAP och NEFCO har utarbetat i samarbete. Programmet innehåller rekommenderade miljöinvesteringsprojekt i nordvästra Ryssland som , vid sidan av stora miljövinster, också kommer att bidra till bättre hälsa, social utveckling och mer hållbart näringsliv.

Utvecklingen av hållbar produktion och konsumtion i närområdet är ett viktigt satsningsområde för Norden. Det nordiska samarbetet kommer att uppnå detta genom politisk dialog och genom att involvera närområdena i konkreta program och projekt med denna avsikt. Ett viktigt fundament för hållbar konsumtion och produktion är det programmet för renare produktion som har pågått i Nordens närområden sedan 1990. I de baltiska länderna och Polen har programmet framskridit med egna resurser, men nordvästra Ryssland får fortsatt ekonomiskt bistånd från de nordiska länderna. Program för renare produktion är ett viktigt satsningsområde för Barentsrådet och Arktiska Rådet. Det har utvecklats ett ”policy paper” och en handlingsplan om utveckling av ren produktion och hållbar produktion och konsumtion i nordvästra Ryssland som skall följas framöver.

NEFCO etablerades 1990 med avsikt att främja miljöinvesteringar i Nordens närområden för att reducera miljöbelastningen i de aktuella länderna samtidigt som man kostnadseffektivt reducerat miljöproblem i Norden. Avsikten är också att utnyttja nordisk miljöteknologi och reducera riskerna för nordiska företag som önskar att investera i närområdena.

Det primära området är nu flyttat till nordvästra Ryssland och projektsamarbete med Ukraina skall efter hand också utvecklas. Erfarenheten efter 14 år är att NEFCO medverkar till kostnadseffektiva miljöinsatser i närområdena. Åtgärder i de nordiska länderna med motsvarande miljöeffekt hade krävt mångdubbla investeringar. Nordisk Investeringsbank, NIB finansierar investeringsprojekt och projektexport både inom Norden och utanför de nordiska länderna. Ett av bankens tyngdpunktsområden ligger i Nordens närområden, där NIB prioriterar investerings- och miljölån till privata sektorn och stater eller mot statsgaranti i de baltiska staterna, Polen och nordvästra Ryssland. De baltiska staterna blir medlemmar i NIB 2005-01-01. Bankens miljöpolicy innebär att alla projekt som banken finansierar skall ha nödvändig värdering av miljötillstånd och vara miljömässigt acceptabla. En viktig sidoeffekt är den spridning av kompetens på miljöområden som NEFCO och NIB genom sina investeringsprojekt och engagemang bidrar till. Utöver miljöeffekter har också projekten indirekt stor betydelse för hälsa, förbättring av sociala villkor, upprätthållande av arbetsplatser och eventuellt nya arbetsplatser.

14.2 Långsiktiga mål

De övergripande målsättningarna för en långsiktig nordisk insats i närområdet inom ramen för denna strategi är:

- att medverka till en långsiktig ekonomisk utveckling som bygger på hänsyn till naturen och miljökraven samt traditionell ekologisk kunskap.
- att medverka till att minska de sociala och hälsomässiga skillnaderna
- att stödja integrationen av hållbar utveckling i sektorerna,
- att främja en hållbar utveckling i det arktiska samarbetet samt minska föroreningen av isar, hav, vatten och luft i närområdet samt reducera de långväga luftföroreningarna till Arktis
- att ta initiativ till en strategi för hållbar havsmiljö och ett försvarbart utnyttjande av havets resurser i det nordatlantiska havet
- att bevara och skydda den biologiska mångfalden samt utveckla ett hållbart nyttjande av resurserna
- att följa och minska effekterna av klimat- och ozonlagerförändringar i norr
- att öka den nukleära säkerheten och öka säkerheten i samband med hantering av nukleärt avfall.
- att stödja öppenhet och demokrati och allmänhetens deltagande
- att bidra till att skapa likartad lagstiftning samt en effektiv lokal förvaltning
- att bidra till att utbildning för hållbar utveckling blir en bärande princip för utbildning
- att stödja utveckling av miljövänlig teknologi och ekoeffektivitet samt förbättra fackkunskaperna inom miljöteknologin

14.3 Mål och insatser 2005-2008

Nedanstående områden behandlas i alfabetisk ordning och ska inte ses som uttryck för någon prioritering av insatser mellan de olika områdena.

Nordiska Ministerrådet kommer i framtiden att fortsätta att utveckla samarbetet med de baltiska länderna, nordvästra Ryssland och Arktis. Samarbetet kommer dock att präglas av att det från och med 2005 inte längre omfattas av ett samlat närområdesprogram, men däremot anpassas till de regionala särdragen och de till varje tid gällande politiska prioriteringar.

Arktis

De nordiska länderna skall aktivt stödja Arktiska rådets verksamhet för att främja en hållbar utveckling inom hela det arktiska området med avsikten att begreppet hållbar utveckling omfattar såväl miljö som socioekonomiska aspekter. De nuvarande instrumenten för det arktiska samarbetet utvecklas och synergifördelar skall sökas när det gäller att arbeta för en i alla avseenden hållbar utveckling i de arktiska områdena. Målsättningen är att det samnordiska intresset avseende hela det cirkumpolära området kan tillvaratas i detta samarbete.

Arktis – mål och insatser för 2005 – 2008

I det korta perspektivet skall de nordiska länderna

- särskilt stödja insatser som rör ursprungsbefolkningar, välfärdsarbetet inkluderande jämställdhetsfrågor och hållbar användning av naturresurser samt utveckling av utbildnings- och forskningssamarbetet cirkumpolärt
- bidra till arbetet med att identifiera indikatorer och rapportering för hållbar utveckling samt fortsätta att stödja arbetet i Arktiska Rådets arbetsgrupp för hållbar utveckling.
- särskilt följa och värdera resultaten och rekommendationerna från Arctic Climate Impact Assessment (ACIA) och Arctic Human Development Report (AHDR).
- stötta det fortsatta arbetet med att begränsa användningen och transporter av POP (persistent organic pollutants)
- bidra till att utveckla samarbetet och arbetsfördelningen mellan olika aktörer och regionala processer i området.

De nordiska länderna ska verka för ett aktivt och synligt deltagande i International Polar Year 2007/2008.

Barentsregionen

De nordiska länderna skall fortsätta att utveckla BEAC till att tillvarata och främja en hållbar utveckling över nationsgränserna i Barentsregionen som respekterar ursprungsbefolkningens kultur och tillvaratar möjligheterna för utveckling av såväl nya som traditionella näringar. Det är också viktigt att främja åtgärder och internationell finansiering av miljöförbättrande projekt, som även bidrar till invånarnas hälsa.

Barentsregionen - Mål och insatser för perioden 2005-2008

I det korta perspektivet skall de nordiska länderna

- verka för att konkreta åtgärder genomförs för att öka kärnsäkerheten
- stödja implementering av de åtgärder som rekommenderas i den uppdaterade "NEFCO/AMAP Hot Spot List" i Barentsregionen och handlingsplanen för "Barents Region Cleaner Production Strategy"
- medverka till ökat samarbete kring klimatfrågor, både miljöövervakning och genomförande av "Joint Implementation" projekt i Barentsregionen
- aktivt medverka i Barentssamarbetet kring utbyggnad av transportleder i öst-västlig riktning
- aktivt medverka i arbetsgruppen för hälso- och sociala frågor i Barents samarbetet
- stödja arbetet kring hållbart skogsbruk och införande av modellskogskonceptet i Barentsregionen samt åtgärder för att skydda biodiversitet
- stödja arbetet med att effektivisera energiproduktion, distribution och konsumtion, samt öka användningen av bioenergi i Barentsregionen
- stödja det fortsatta arbetet med lokala Agenda 21

Ryssland

Ett gott samarbete med de områden i nordvästra Ryssland som ligger nära Norden är av vikt och kommer att öka de kommande åren. Det nordiska samarbetet i detta område ska också ses som ett bidrag till att förverkliga de mål och handlingsplaner som utarbetats inom ramen för den Nordliga dimensionen inom EU. Inte minst i ljuset av att den Nordliga Dimensionens Handlingsplan 2 till stor del handlar om hur EU ska

kunna samarbeta med Ryssland. Det nordiska samarbetet har en påtaglig roll i handlingsplanen. I detta sammanhang kan det nordiska samarbetet med nordvästra Ryssland ske i samspel med den Nordiska Investeringsbanken (NIB), NEFCO och andra finansiella aktörer i området. Samarbetet avser omfatta samtliga sektorer.

EU:s ”Wider Europé – new Neighbourhood Initiative” har målsättningar som i stor grad sammanfaller med Nordiska Ministerrådets målsättningar för samarbetet med nordvästra Ryssland: det skall bl a främjas en hållbar utveckling både ekonomiskt och socialt i gränstrakterna. Man skall bidra till att lösa utmaningar inom miljö och hälsa samt främja folk-till-folk samarbete.

Ryssland - Mål och insatser för perioden 2005-2008

I det korta perspektivet skall de nordiska länderna

- Ytterligare utveckla finansieringsinstrument för små och medelstora projekt i nordvästra Ryssland-samarbetet med EU och NEFCO
- Fortsätta att stödja, och vidareutveckla, uppbyggnaden av effektiva myndigheter med anknytning till hållbar utveckling.
- Utarbeta Nordiska Ministerrådets handlingsplan för samarbete med nordvästra Ryssland
- Utbyggnad av samarbetsnätverket mellan nordiska myndigheter och myndigheter i nordvästra Ryssland, både regionalt, lokalt och federalt med hjälp av Nordiska Ministerrådets kontorsnätverk i Ryssland.

Östersjöregionen

Samarbetet inom Östersjöregionen är inne i en spännande omvandlingsprocess. Regionen omfattar i detta samarbete alla de nordiska länderna, Ryssland, Estland, Lettland, Litauen, Polen och Tyskland. I och med att de tre baltiska länderna har blivit fullvärdiga medlemmar i EU kommer en del av det arbete som bl a skett inom ramen för Östersjösamarbetet att ske inom ramen för EU. En viktig uppgift blir att identifiera projekt och åtgärder där det nordiska mervärdet blir tydligt.

Nordiska Ministerrådet har varit aktivt i de baltiska länderna sedan 1991, då det första informationskontoret öppnades. Ett viktigt mål var att etablera nätverk med de baltiska myndigheterna. NIB - Nordisk Investeringsbank har nu öppnats för de baltiska länderna.

På energiområdet bedrivs ett intimt samspel mellan NMR och Östersjörådet. Det nordiska samarbetet inom energisektorn ingår till en mycket stor del i ett vidaregående energisamarbete i hela Östersjöregionen – BASREC: Baltic Sea Region Energy Co-operation. IT-sektorn uppvisar ett exempel på konkret, informellt samarbete mellan NMR och CBSS. CBSS:s senior officials committee för informationssamhället har utarbetat en handlingsplan för genomförande av Northern Dimension, bl a enligt önskan från EU-kommissionen. De viktigaste arbetsområdena i handlingsplanen har hämtats från existerande aktiviteter/projekt i NMRS, och innebär en utvidgning av dessa aktiviteter med en ”baltisk” dimension.

Arbetet inom Agenda 21 för Östersjöregionen, Baltic 21, bedrivs enligt ett handlingsprogram som fastställdes av utrikesministrarna år 1998 och omfattar idag följande områden: jordbruk, energi, fiske, skog, industri, turism, transporter, utbildning och fysisk planering. En andra rapport om arbetet presenterades 2003 och behandlades med sikte på ny vägledning för det fortsatta arbetet från statsministrarna i regionen våren 2004. För det framtida arbetet har miljöministrarna i området uttalat att det

är viktigt att bl a förstärka det tvärsektoriella arbetet, presentera demonstrationsprojekt, arbeta med deltagande från många olika grupper.

Östersjöregionen - Mål och insatser för perioden 2005-2008

I det korta perspektivet skall de nordiska länderna

- Främja verkställandet av IMO:s principbeslut att klassificera Östersjön som ett särskilt känsligt område (PSSA – Particularly Sensitive Sea Area) samt därutöver aktivt medverka till att erfarenheterna från samarbetet inom Östersjöregionen rapporteras till CSD i överensstämmelse med två-årscyklerna för uppföljningen av Johannesburg.
- Förstärkandet av gränsöverskridande samarbete mellan Norden, Ryssland och de baltiska länderna samt mellan de baltiska länderna genom
 - identifikation av administrativa, tekniska och andra hinder för ett effektivare gränsöverskridande samarbete
 - stöd till ökat kunnande om och användning av EU:s finansieringsarrangemang
 - åtgärder för att bearbeta gränsproblemen utgående bl a från de nordiska ländernas erfarenhet av olika typer av bi- och multilaterala samarbetskommissioner och samarbetsformer
- Verka för en bättre vattenkvalitet i området, bl a inom EU:s vattenramdirektiv
- Stödja utveckling av effektiva lokala, regionala och nationella förvaltningar för hållbar utveckling
- Nätverksbyggande i syfte att bekämpa smittsamma sjukdomar och förbättra livsvillkoren för utsatta barn inom Östersjöregionen (CBSS Task Force)
- Stödja teknik- och vetenskapsöverföring
- Verka för en transparent virkeshandel i Östersjöregionen, som understödjer ett hållbart skogsbruk och en effektiv skogsindustri
- Överföring av nordiska erfarenheter av implementering av EU-lagstiftning samt överföring av de baltiska ländernas erfarenheter till Ryssland
- Utreda upprättandet av speciella MKB (miljökonsekvensbedömning)-paneler t ex för Östersjöområdet

Danmark

Danmark kommer de närmaste fyra åren att genomföra ett nytt grannskapsprogram med särskild fokus på Östersjöregionen och de västra delarna av Balkan. Programmet kommer att fokusera på:

- Demokrati och mänskliga rättigheter, rättsreformer och kapacitetsuppbyggnad, det civila samhället och fria medier.
- Säkerhet och stabilitet, inklusive konfliktförebyggande, bekämpning av terrorism, kriminalitet med mera.
- Miljö och energi samt näringsekonomisk utveckling i Östersjöregionen.
- Även i andra av grannländer och regioner till det utvidgade EU kan insatser initieras om det är av betydelse för stabiliteten i Europa t ex i Kaukasus, Ukraina och Moldavien.

I Östersjöregionen riktas insatsen särskilt mot Ryssland. Landet är en central aktör för utvecklingen och stabiliteten i regionen. Det finns ett behov av nära samarbete med Ryssland kring bl a Östersjöns miljöproblem. Miljöinsatserna kommer att fokusera på att minska utsläppen till Östersjön och bibehålla det ryska intresset för Östersjöregionens miljöproblem samt engagemanget i såväl globala som regionala miljöproblem.

15. Allmänhetens deltagande och lokal Agenda 21

15.1 Öppenhet och deltagande

Erfarenheten visar att för att säkerställa en miljömedveten allmän opinion och för att upprätthålla förtroendet för det politiska systemet och förvaltningen bör man säkra rätten till information om miljöfrågor, allmänhetens deltagande i ett tidigt skede i beredningen av beslut som gäller miljön samt rätten att överklaga myndigheternas beslut. I detta hänseende tog fjärde paneuropeiska miljöministerkonferensen i Århus 1998 ett stort steg framåt. Århuskonventionen säkrar tillgången till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocessen och rätten att överklaga miljöfrågor.

Konventionen medför en rätt att få tillgång till dokumentation inom miljöområdet och förpliktar myndigheterna att aktivt sammanställa och sprida miljöinformation. Konventionen kräver även att allmänheten skall ha möjlighet att medverka i myndighetsbeslut som gäller miljön, särskilt beslut som gäller vissa verksamheter, men också i beredningen av planer och program samt de förvaltningsbestämmelser som har att göra med miljön. Dessutom berättigar konventionen medborgarna tillgång till rättslig prövning av myndighetsbesluten, i synnerhet om de gäller tillgång till information och allmänhetens deltagande.

Århuskonventionen har undertecknats av 40 europeiska länder, och den är också öppen för länder utanför Europa. Konventionen trädde i kraft den 30 oktober 2001, och ratificeringen har gått rätt snabbt. Danmark ratificerade konventionen i september 2000, Norge i maj 2003. De övriga nordiska länderna väntas ratificera konventionen så snabbt som möjligt.

15.2 Lokal Agenda 21

Agenda 21dokumentet, från toppmötet kring miljö och utveckling i Rio de Janeiro 1992, konstaterar att många av de problem som kräver lösning måste länka samhällsutvecklingen i en hållbar riktning med utgångspunkt i lokal verksamhet. Därför föreslås att de lokala myndigheterna skall gå i dialog med allmänheten för att nå samförstånd om vad det i praktiken skulle innebära om utvecklingen vore hållbar: samförstånd kring en lokal Agenda 21.

Toppmötet kring hållbar utveckling i Johannesburg år 2002, befäste regeringarnas engagemang i en hållbar utveckling och det effektiva genomförandet av Agenda 21. Den politiska deklarationen och genomförandeplanen jämnar vägen för de praktiska åtgärderna kring de största utmaningarna som världen i dag står inför. Till dem hör behovet att stärka det institutionella ramverket för hållbar utveckling, inklusive lagar

och institutioner som stödjer en hållbar utveckling. Varje land skall uppmuntra allmänhetens medverkan genom att göra information tillgänglig och genom att främja medborgarnas deltagande i utformningen och genomförandet av en policy för hållbar utveckling. Länderna förutses också betona den roll och förmåga som de lokala myndigheterna och andra intressenter har när det gäller att genomföra Agenda 21 och omsätta toppmötets resultat i praktiken. Det fortsatta stödet för lokala Agenda 21-program bör stärkas och särskilt skall partnerskap mellan lokala myndigheter och myndigheter och intressenter på andra nivåer uppmuntras i syfte att främja en hållbar utveckling så som t ex Habitat Agenda förutsätter.

Local Dialogue 21 synliggjorde konkreta exempel på brobyggande mellan det lokala nordiska samhället och öst och söder under FN toppmötet i Johannesburg. Local Dialogue 21 finansierades av nordiska ministerrådet och fick mycket positiv respons under toppmötet.

Vid toppmötet lanserade kommunerna begreppet Local Action 21 som nästa steg av Local Agenda 21. Medan tyngdpunkten i agendaprocesserna har legat på integrering av hållbar utveckling i de lokala planeringsprocesserna genom kommunernas framtidsvisioner, prioritering och konkreta mål för verksamheten, förutsätter Local Action 21 för det första att man går från agenda till handling genom att ta upp särskilda faktorer som förhindrar en hållbar utveckling, såsom fattigdom, orättvisa, konflikter, ohälsosamma miljöer och osäkerhet. För det andra att man motarbetar den världsspannande minskningen av naturtillgångar och miljöförureningen. Och för det tredje att man inför och befäster verktyg som i lokalförvaltningen säkrar snabbt genomförande, effektiv övervakning och kontinuerlig förbättring.

I de nordiska länderna bestämmer kommunerna sedan länge om många ärenden som har att göra med t ex energianvändning, naturtillgångar, medborgarnas livsmiljö, ekoeffektiviteten i näringslivet, lokala kommunikationsmedel, social välfärd och hälsa. Kommunerna spelar en viktig roll genom att de engagerar medborgarna, näringslivet och andra intressenter i samarbete för en hållbar utveckling. Då en balanserad ekonomisk utveckling gör det möjligt att integrera sociala hänsyn och miljöhänsyn i hållbar utveckling, måste denna koppling på det lokala planet stärkas så mycket som möjligt. Toppmötets genomförandeplan betonar arbetet med att förändra produktions- och konsumtionsmönstren. Också i detta hänseende besitter kommunerna i de nordiska länderna redan de mekanismer som behövs för att länka utvecklingen i en hållbar riktning. (Se vidare kapitel 2).

Arbete på lokal Agenda 21 i de nordiska länderna

I de nordiska länderna är lokalförvaltningen både politiskt och ekonomiskt ytterst framträdande. Subsidiaritet präglar traditionellt beslutsprocessen, förvaltningen är öppen, och allmänheten engageras i planering och i större lokala initiativ. Samtidigt engageras medborgarna traditionellt i skötseln av lokala institutioner för utbildning, sociala frågor, kultur och fritidsaktiviteter. Därför ingick begreppet lokal Agenda 21 direkt i det sedan länge befintliga samarbetet inom ett antal områden.

Efter toppmötet har ett stort antal kommuner och landskap i Norden öppnat dialogen och inlett konkret verksamhet för att genomföra Agenda 21. I de nordiska länderna är arbetet på lokal Agenda 21 mycket brett upplagt, och verksamheten har fått starkt stöd bland medborgarna. Det finns utmärkta exempel på att kommunerna och landskapen har lyckats engagera allmänheten och förbättrat samarbetet mellan olika aktö-

rer, samtidigt som de olika elementen i en hållbar utveckling har kunnat integreras bättre.

I samtliga nordiska länder har arbetet kring lokal Agenda 21 varit viktigt när det gäller att samla politiker, lokalmyndigheter, näringsliv, representanter för olika intressenter samt medborgare kring hållbar utveckling i deras egna kommuner och städer. Processerna har engagerat ett stort antal människor. Det övergripande arbetet på Agenda 21 har skapat förutsättningar för större framsteg mot konkret handling genom att generera behövliga kunskaper och färdigheter kring hållbar utveckling.

Under årens lopp har det lokala näringslivet fått ökad betydelse i övergången till hållbar utveckling. Även om ett stort antal aktiviteter, partnerskap och initiativ har sett dagens ljus finns det fortfarande rum för mer verksamhet inom detta område.

I Norge har urbefolkningsperspektivet i miljöarbetet försökts tas tillvara, bland annat genom ett eget samiskt LA21-projekt. Projektet har bidragit till att höja Sametingets ambitioner på det miljöpolitiska området, dels genom att integrera miljö och hållbarhet som målsättningar i den ordinära verksamheten, och dels i form av konkreta förslag om uppföljning genom satsning på en urbefolknings-Agenda 21

Samarbete med närområdena i fråga om lokal Agenda 21

Utbyggnaden av verksamhet kring Agenda 21 i allt fler kommuner kräver att det inrättas regionala nätverk för utbyte av erfarenheter och information i och mellan de nordiska länderna samt deras närområden. Detta stärker de lokala demokratiska processerna och ökar medborgarnas ansvarskänsla. I detta sammanhang bidrar de nordiska ländernas strävanden till att främja och stabilisera verksamheten i medborgarorganisationer och institutioner så att de blir integrerade delar av arbetet med en hållbar utveckling i närområdena.

Många nordiska städer har startat bilateralt samarbete av olika slag med städer i närområdena för att ta fram lokala Agenda 21. De baltiska städernas förbund (UBC) och deras miljökommitté har arbetat med att ta fram aktiviteter och bredda dem till hela Östersjöområdet, och i samband med handlingsprogrammet Baltic 21 Action Programmet inrättades ett gemensamt forum: Baltic Local Agenda 21 Forum (BLAF21F). Med understöd från Finlands miljöministerium har ett försöksprojekt startats i S:t Petersburg och i Kingisepp, vilket inspirerat staden S:t Petersburg och distriktsmyndigheterna (Leningrad Oblast) att inleda ett Agenda 21-projekt. Motsvarande bilaterala utbyte av erfarenheter har skett mellan flera lokala myndigheter i Danmark och i de baltiska länderna, och mellan svenska lokala myndigheter och lokala myndigheter i Ryssland. I Norge arbetar man på att utvidga verksamheten kring lokal Agenda 21 till Barentsregionen, och vill stärka koordineringen av samarbetet mellan kommuner och lokalsamhällen.

ICLEI (The International Council for Local Environmental Initiatives) där flera nordiska kommuner deltar, spelar en central roll i uppföljningen av tusenårsmålen för CSD. ICLEI stimulerar kommunerna till att koppla sina lokala handlingar till internationella strategier, och bidrar med exempel, verktyg och riktlinjer (www.iclei.org). I mars 2004 arrangerade Kommunernas centralförbund en konferens – där också ICLEI deltog, för att markera startsignal i arbetet med att bygga nätverk mellan norska kommuner och kommuner i öst och söder. Detta arbete följs vidare upp genom ett eget "side-event" på CSD 12 i april 2004 i samarbete mellan Världsbanken, UNDP och ICLEI.

15.3 Mål och insatser 2005 – 2008

15.3.1 Att öka medborgarnas engagemang i Norden och närområdena

År 2004 – 2005 väntas alla nordiska länder ha avslutat arbetet med genomförandet av Århuskonventionen. De nordiska länderna avser också att stödja ett snabbt genomförande i närområdena. Som en fortsättning kommer de nordiska länderna att gå in för att Århuskonventionens principer tillämpas inom andra områden som har betydelse med tanke på en hållbar utveckling.

15.3.2 Att öka medborgarnas engagemang i Nordiska Ministerrådets verksamhet

Nordiska Ministerrådet arbetar på att öka allmänhetens engagemang i sin verksamhet i enlighet med Århuskonventionens bestämmelser om tillgång till samt insamling och spridning av miljöinformation, och om allmänhetens deltagande i planer, program och policy när det gäller miljön.

Nordiska Ministerrådet säkerställer att medborgarorganisationerna har praktiska möjligheter att aktivt delta i beredningen av nordiska överenskommelser om hållbar utveckling och i uppföljningen av statsministrarnas deklaration om hållbar utveckling.

Kommunerna uppmanas att utveckla nätverk och sprida erfarenhet och goda exempel kring hållbar utveckling. Inom ramen för Nordiska Rådets Natur- och miljöpris bör möjligheten övervägas att även inkludera insatser för hållbar utveckling på kommunal nivå.

15.3.3 Att stärka och utvidga verksamheter kring lokal Agenda 21 i kommunerna i Norden

En viktig utmaning för samtliga nordiska länderna är arbetet på att främja fortsatt utvidgning av Agenda 21-verksamheten till alla kommuner och att säkerställa övergången till konkreta handlingar för att främja en hållbar utveckling. Godkännandet av lokala handlingsprogram för hållbar utveckling med syfte att på ett effektivare sätt sammanföra och integrera hållbar utveckling i olika teman och i sektorgenomförandet främjas likaså.

Särskilda ansträngningar måste göras för att motivera det lokala näringslivet att delta i arbetet och åstadkomma utbyte av erfarenheter mellan företagen. Förbättrat samarbete mellan företag och offentliga myndigheter vore nyttigt. Att företagen medverkar bör också innebära att deras personal gör det. Lokala Agenda 21 kommittéer med representanter också från näringslivet och frivilliga organisationer skall säkra förankringen och medverkandet.

I stadskommuner skulle arbetet exempelvis kunna gå ut på att integrera hälsopolitik och socialpolitik i arbetet, och särskilda ansträngningar borde göras för att driva urbana ekologiska initiativ, vari ingår miljöanpassning av byggnader och bostadsområden. Hållbar urban utveckling innebär också ytterligare arbete med att öka material- och energieffektiviteten samt hållbar produktion och konsumtion. Städerna kan påverka detta både direkt och indirekt. De stora problemen i samband med transport och luftförorening, uppvärmning och elektriska system, vatten och avlopp samt avloppsflöden, där man går in för att minska uppkomsten av avfall och öka återvinningen, är sådana stora frågor som städerna kan påverka. I de nordiska länderna är det viktigt att allmänheten engageras i planeringsarbetet.

I landsortskommunerna behövs särskilda ansträngningar för att mobilisera lokala resurser i övergången till mer miljöanpassat jord- och skogsbruk, skapandet av nya arbetsplatser samt utvecklingen av nya alternativ för kultur och andra tjänster. Dessutom är utvecklingen av hållbar turism och alternativa fritidsverksamheter i naturen viktiga på landsbygden. Det Arktiska Rådets initiativ om utveckling av en hållbar modell för arktisk regional turism är ett bra exempel på detta.

Kulturmiljöer utgör en källa till kunskap om föregående generationers levnadssätt och resursanvändning, och de ger en bas för bättre medvetenhet och ansvarskänsla med tanke på miljöutmaningarna. Monument, fornlämningar och kulturmiljöer representerar därutöver stora samhällsliga investeringar. Att dessa vårdas väl är därför oundgängligt med tanke på en hållbar utveckling, och detta arbete borde inlemmas i arbetet för en hållbar utveckling.

15.3.4 Att bidra till att stärka och bredda verksamhet kring lokal Agenda 21 i närområdena

De nordiska länderna fortsätter sitt arbete för att stärka och bredda lokal Agenda 21 i närområdena och betonar därvid social utveckling och stärkning av det civila samhället. Det är också viktigt att arbeta för att de lokala myndigheterna i närområdet skall medverka i samarbetet kring Östersjöområdet och Barentsregionen.

15.3.5 Stärka partnerskap som uppföljning av Johannesburg

I NMR:s regi kommer det att värderas hur samarbetet med verksamheter, NGO:er och det övriga civila samhället kan stärkas för att bidra till en hållbar utveckling.

15.3.6 Att ta fram indikatorer för lokal Agenda 21 och hållbar utveckling

Det behövs stöd till verksamhet som går ut på att ta fram och tillämpa indikatorer på lokal hållbar utveckling som gör det möjligt för de lokala myndigheterna att jämföra sitt arbete. Indikatorerna på lokal hållbar utveckling avser att informera allmänheten och att väcka debatt kring hållbar utveckling.

16. Genomförande och uppföljning

Denna strategi är en revision av strategin 2001-2004. Den utgår även i fortsättningen från Statsministerdeklarationens mål för en hållbar utveckling och lägger grunden till det tvärssektoriella arbetet med en hållbar utveckling i Norden och dess närområden med tidsperspektivet 2005-2008 och beträffande långsiktiga mål 2020.

För att leva upp till statsministerdeklarationens mål och nå de ambitiösa målsättningarna i strategin på 20-års sikt krävs det stora insatser både på nationell och lokal nivå och genom det nordiska samarbetet, som kanaliseras genom Nordiska Ministerrådet. Ett framgångsrikt genomförande av strategin förutsätter också att alla samhällets aktörer involveras i genomförandet och uppföljningen.

Strategin för hållbar utveckling revideras vart fjärde år. Mål och insatser skall genomföras på det nationella planet och genom arbetet i Nordiska Ministerrådet. Detta förutsätter att varje enskilt land inom Norden följer upp strategin ekonomiskt, administrativt och politiskt. En förutsättning för strategin kommer även i fortsättningen att vara, att en hållbar utveckling prioriteras högt ekonomiskt, administrativt och politiskt vid det nordiska samarbetet i Nordiska Rådet och i Nordiska Ministerrådet.

En hållbar utveckling prioriteras högt i alla de nordiska länderna. De kort- och långsiktiga målen och insatserna i strategin kommer att leda till, att länderna kan genomföra en politik för hållbar utveckling med lägre omkostnader och bättre resultat.

Det nordiska samarbetet om en hållbar utveckling kommer även i fortsättningen att ställa stora och nya krav på samarbetet. Uppföljningen av strategin förutsätter en fortlöpande politisk dialog, förankrad på statsministernivå, och en uppföljning på ministermötena och i de ämbetsmannakommittéer, som har ansvaret på resp. området. Dels har en rad nya områden integrerats i den reviderade strategin för perioden 2005-2008, dels har den ekonomiska och sociala dimensionen förstärkts. Man har också utvecklat en nordisk indikatoruppsättning för hållbar utveckling, som anknyter till strategin. Detta indikatorsystem blev färdigt 2003 och skall revideras 2005 för att sätta nya mål och insatser 2005-2008.

16.1 Det nationella genomförandet

De nordiska länderna och de självstyrande områdena har huvudansvaret för genomförandet av strategin.

Strategi utgör ett viktigt element i de nordiska ländernas utformning av varje lands nationella politik för hållbar utveckling.

En hållbar utveckling i de nordiska länderna förutsätter ett aktivt deltagande av aktörer på olika nivåer och ett samspel mellan olika aktörer, som omfattar kommuner och lokala myndigheter, näringslivet, icke-statliga organisationer och medarbetare m fl. Det viktigaste instrumentet för genomförande är att sektorerna genomför strategins insatsområden inom sina områden.

De kort- och långsiktiga målen och insatserna inom den nordiska strategin för hållbar utveckling har även i fortsättningen betydande konsekvenser för den nationella politiken i alla de nordiska länderna. Den föreslagna insatsen måste följas upp nationellt budgetmässigt och administrativt. Det är avgörande för uppföljningen av den nordiska strategin, att alla länders regeringar och de självstyrande områdena följer upp åtgärderna. Det förutsätter också, att insatserna är politiskt bindande för den fortlöpande nationella politiken.

16.2 Genomförande och uppföljning i det nordiska samarbetet

Nordiska Rådet

Strategin förankras gentemot Nordiska Rådet genom att den framläggs för Nordiska Rådet för kommentarer före det slutliga antagandet.

Enligt Helsingforsavtalet skall Nordiska Ministerrådet årligen hos Nordiska Rådet framlägga en rapport om det nordiska samarbetet och en redogörelse för planerna för det fortsatta samarbetet. Ministerrådet skall också framlägga sitt förslag till budget för Nordiska Rådet för kommentarer. Nordiska Rådet får genom denna procedur möjlighet att påverka Ministerrådets planering och budgetering för genomförande av strategin.

Den antagna strategin används också som ett element i en dialog med Nordiska Rådet om en hållbar utveckling i Norden och dess närområden genom att:

- En status för genomförandet av strategin framläggs för Nordiska Rådet.
- Denna kan läggas till grund för en särskild tematisk behandling vid Nordiska Rådets sessioner eller vid särskilda temakonferenser och liknande initiativ.
- Arbetet med strategin kan utgöra tema för särskilda möten mellan Nordiska Ministerrådet och Nordiska Rådet och dess utskott.

Nordiska Ministerrådet

Strategin för hållbar utveckling i Norden och dess närområden läggs till grund för Nordiska Ministerrådets budgetering och långsiktiga arbete med hållbar utveckling fram till 2020 samt arbetet med insatser för hållbar utveckling fram till utgången av 2008.

Det nordiska samarbetet bygger på principen om nordisk nytta. Detta innebär enligt samarbetsministrarna att, om en aktivitet skall utföras i Nordiska Ministerrådets regi, skall den:

- omfatta verksamhet, som annars skulle äga rum i nationell regi, men där påvisbara positiva effekter uppnås genom gemensamma nordiska lösningar,
- manifesteras och utvecklas nordisk samhörighet,
- öka nordisk kompetens och konkurrenskraft/konkurrensförmåga.

Nordiska Ministerrådet har ansvaret för att genomföra och finansiera genomförandet av strategin på de områden, som inte omfattas av ländernas ansvar för uppföljning av strategin. Nordiska Ministerrådet har dessutom ansvaret för information, rapportering, bedömning och verkställande av revision av strategin.

Strategin genomförs och följs upp inom Nordiska Ministerrådets ramar enligt nedanstående.

Statsministrarna

Strategin utgår fortlöpande från statsministrarnas förklaring om ett hållbart Norden. Det är viktigt att arbetet med hållbar utveckling i Norden och dess närområden fortlöpande tas upp på statsministtermötena vid Nordiska Rådets sessioner.

Denna strategi har antagits av statsministrarna. En rapport om genomförande och uppföljning, utvärdering och revidering av strategin för hållbar utveckling framläggs för statsministrarna och de politiska ledarna för de självstyrande områdena vart fjärde år, nästa gång år 2008.

Samarbetsministrarna

Samarbetsministrarna (MR-Sam) har i kraft av sin samordnande roll och sin assisterande roll gentemot statsministrarna enligt Helsingforsavtalet det övergripande ansvaret för Nordiska Ministerrådets tvärssektoriella samordning av genomförandet av strategin. Nordiska Samarbetskommittén bistår MR-Sam i arbetet, som omfattar:

- planerna för det fortsatta samarbetet
- budgeten för samarbetet
- rapporteringen om samarbetet
- hantering av tvärssektoriella frågor, som är relevanta för strategin
- utvärdering av strategin
- revidering av strategin
- hållbart agerande vid tillämpningen av det Nordiska Ministerrådets egen budget.

Fackministerråd

En hållbar utveckling är tvärssektoriell till sin natur. Ett framgångsrikt genomförande av strategin förutsätter att de berörda fackministerråden/sectorerna har ansvaret för och deltar fullt ut i genomförandet av strategin och dess mål och insatser, och att arbetet med hållbar utveckling integreras som en del av Nordiska Ministerrådets ordinarie arbetsområden.

Strategin för hållbar utveckling skall fungera som den överordnade tvärssektoriella ramen för hållbar utveckling för Nordiska Ministerrådet och för dess berörda sektorer.

Inom Nordiska Ministerrådets ramar, ligger det primära ansvaret för genomförande och uppföljning av innehållet i strategin hos fackministerråden. Dessa skall inom ramen för sina arbetsområden tillgodose att strategins målsättningar och insatser genomförs på ett ändamålsenligt sätt. De organiserar själva, samordnat med andra berörda sektorer, genomförandet av strategin och uppföljningsmekanismerna. Fackministerråden skall dessutom undersöka framstegen i genomförandet av strategin samt bidra till rapporteringen om, och bedömningen av genomförandet.

Strategin skall på relevanta områden genomföras och uppföljas i de berörda sektorernas strategier, handlingsplaner, -program eller andra styrinstrument för sektorernas arbete. Sektorstrategierna hos Nordiska Ministerrådet skall anpassas och formuleras så att de följer upp, kompletterar och konkretiserar de områden inom strategin för hållbar utveckling, som är relevanta för sektorerna, med fokusering på mål och insatser. Härigenom säkras det att sektorerna integrerar arbetet med hållbar utveckling i

sina ordinarie arbetsområden. Sektorstrategierna skall anpassas tidsmässigt till strategin för hållbar utveckling.

Budget och resurser

Den primära finansieringen av genomförandet av strategin sker inom ramen för det nationella uppföljningsansvaret.

Finansieringen av Nordiska Ministerrådets genomförande av strategin sker huvudsakligen inom ramen för Nordiska Ministerrådets budget. De berörda fackministerråden har ansvaret för finansieringen av genomförandet inom ramen för sina sektorbudgetar med huvudvikt på strategins mål och insatser. Inom ramen för Nordiska Ministerrådets budget avsätts de nödvändiga budgetmedlen för detta. Det avsätts också medel som används som stimulans för finansiering av gemensamma nordiska initiativ inom de berörda sektorområdena. Dessa medel kommer också vid en konkret bedömning att kunna användas för aktiviteter avseende en hållbar utveckling, som uppfyller målsättningarna i strategin, men som inte medfinansieras av en sektor.

Nordiska Ministerrådets sekretariat utövar också sekretariatsfunktionen för genomförande och uppföljning av strategin.

Rapportering, bedömning och revidering

Mot slutet av strategiperioden bedöms resultaten samt erfarenheterna från genomförandet av strategin. Mot denna bakgrund utarbetas under 2007 ett förslag till revidering av strategin, som framläggs för MR-Sam och statsministrarna samt de politiska ledarna för de självstyrande områdena. Revideringen bör innehålla konkreta förslag till mål och insatser under perioden 2009-2012 samt bedöma, vilka insatsområden, som är politiskt aktuella. Bedömning och revidering av strategin för hållbar utveckling bör utgöra underlag för sektorernas arbete med reviderade och nya strategier och andra styrmedel i sektorarbetet.

Utveckling av indikatorer inom strategins insatsområden är en av utgångspunkterna för rapportering av framsteg med en hållbar utveckling, och förblir ett insatsområde inom strategin. De befintliga indikatorerna ska uppdateras, så att de relateras till strategins mål och insatser 2005 – 2008. Indikatorerna skall även i fortsättningen anpassas till nationella och relevanta internationella indikatorer hos t ex EU, OECD och Baltic 21.

Rapporter om genomförande av strategin sänds till Nordiska Rådet för information och utgör dessutom ett instrument för en dialog med Nordiska Rådet om arbetet med en hållbar utveckling i Norden och dess närområden. Rapporten görs tillgänglig för allmänheten, och används gentemot andra relevanta fora och aktörer, så som EU, Baltic 21, Arktiska Rådet och Barentsrådet.

Information

En bred information om strategier är viktig och förmedling spelar en central roll. Strategins konkreta mål på kort och lång sikt skall göras kända i de nordiska länderna nationellt, i det gemensamma nordiska samarbetet och internationellt, så att man kan påverka och samspela med de nationella och internationella processerna om hållbar utveckling.

Målet med informationen är alltså dels att de relevanta aktörerna skall veta, att strategin finns, dels att väcka intresse hos dem som arbetar med hållbar utveckling, så att de implementerar strategin i sitt eget arbete, samt att de relevanta aktörerna skall kunna få kännedom om resultaten av genomförandet. Informationen skall vara an-

passad till målgruppen i språk och form, vilket gör det lättare att uppfatta den som trovärdig, samtidigt med att den skapar förtroende för budskapet och underlättar samarbetet.

I några fall är informationen en viktig del av själva genomförandet av strategin. Som ett exempel kan nämnas indikatorer, som mäter resultaten. Förmedling av indikatorerna har två aspekter: Val av indikatorer sätter fokus på centrala problemställningar, och kan visa konkreta data om utvecklingen är hållbar.

Under 2003 godkändes en informationsplan för strategin. Informationsplanen finns på ministerrådets hemsida. Denna bör fortlöpande uppdateras, med beaktande av att information om genomförande av strategin och resultat av genomförandet når ut till berörda aktörer och organisationer. En hållbar utveckling bör ingå som en överordnad del av Ministerrådets allmänna informationsstrategi.

Nordiska Ministerrådets hemsida beträffande hållbar utveckling skall fortlöpande användas aktivt och utvecklas i syfte att kunna förmedla relevant information m m till allmänheten. Strategin, indikatorrapporter och andra relevanta rapporter, upplysningar om projekt, rapporteringar och andra relevanta beslut och aktiviteter skall läggas ut på hemsidan. Hemsidan finns på www.norden.org/baeredygtig_udvikling/sk

För att spara resurser och effektivisera informationsarbetet bör detta koordineras med motsvarande arbete i uppföljningen av andra nordiska strategier och handlingsplaner som har betydelse för en hållbar utveckling. Detta kan ske genom att det på nationella hemsidor om hållbar utveckling alltid ska finnas en länk till den nordiska strategin.

Informationen om strategin m. m. kan samtidigt medföra, att kännedomen om det nordiska samarbetet som sådant och till de resultat, som uppnås, sprids och görs mera känt. Information kan ske genom att fortlöpande hålla seminarier och konferenser om strategin och dess genomförande, så som det skedde under perioden 2001 – 04 både internationellt och nationellt.

Närområdena

Strategin omfattar både de nordiska länderna och de nordiska ländernas samarbete med sina närområden om hållbar utveckling.

De nordiska länderna och de självstyrande områdena bör arbeta för att relevanta delar av strategin kan utgöra en av utgångspunkterna för ländernas bilaterala samarbete med länderna i Nordens närområden. De nordiska länderna bör dessutom arbeta för att genomföra eller vidareutveckla de delar av strategin, inom ramen för ett relevant multilateralt samarbete, som berör närområdena, och som omfattar t ex Baltic 21, Arktiska Rådet, Barentsrådet, Östersjösamarbetet, Nordatlantiskt samarbete, internationella finansieringsinstitut och EU, häribland handlingsplanen för EU:s Nordliga Dimension. Strategin kan dessutom användas som ett bra exempel för arbete med hållbar utveckling i länderna i Nordens närområden.

Samarbetsministrarna har den 5 september 2003 antagit riktlinjer för Nordiska Ministerrådets framtida samarbete med omvärlden: Det internationella Norden – nordiskt samarbete i europeisk inramning. Riktlinjerna är vägledande för den successiva utvecklingen av Nordiska Ministerrådets verksamhet. Riktlinjerna ingår i publikationen ”Det nordiska samarbetet i EU”, som kan hämtas på www.norden.org/eur/sk/

Genomförandet av de områden i strategin, som är relevanta för Närområdena kommer också att ingå i Nordiska Ministerrådets samarbete med länderna i Nordens närområden

Övriga internationella processer

Strategin är ett instrument för de nordiska ländernas strävan efter en hög ambitionsnivå i arbetet med en hållbar utveckling. Strategin bör därför även i fortsättningen användas proaktivt i relation till internationella processer, som t ex Lissabonprocessen i EU samt EU:s Nordliga Dimension, strategier och handlingsplaner i OECD, CSD och UNECE. Det hänvisas i detta sammanhang till det inledande kapitlet.

NGO (icke-statliga organisationer)

Ökad kontakt med, och involvering av icke-statliga organisationer väntas resultera i ökad synlighet och folklig förankring av Nordiska Ministerrådets samarbete om hållbar utveckling på ett nationellt och nordiskt plan. Målsättningen beträffande Nordiska Ministerrådets riktlinjer för samarbete med den frivilliga sektorn/icke-statliga organisationer är att etablera öppna, genomsynliga och strukturerade kontakter med icke-statliga organisationer, för att upprätta en dialog samt involvera deras synpunkter, vetande och kompetens innan beslut fattas.

Utkast till denna strategi har sänts för yttrande till ca 120 nordiska icke-statliga organisationer. Huvudsynpunkterna från denna remissomgång har publicerats på Nordiska Ministerrådets webbsida www.norden.org/baeredygtig_udvikling/sk. Flera icke-statliga organisationer har anmält intresse att delta i genomförande och uppföljning av strategins mål och insatser.

Icke-statliga organisationer kan få en utvidgad roll i samband med genomförande av strategin. Inom Norden och närområdena finns det flera nationella, regionala och internationella icke-statliga organisationer, som redan gör en betydande insats för att främja en hållbar utveckling i olika sammanhang, och som bör kunna delta i flera av de insatser, som ingår i den nordiska strategin för hållbar utveckling. Detta gäller både icke-statliga miljöorganisationer, yrkesorganisationer och andra intresseorganisationer. Icke-statliga organisationer bör därför mobiliseras, när det är möjligt, att delta i genomförande av strategin – både på lokal, nationell och regional nivå.

Icke-statliga organisationer i hela Norden och i närområdena inbjuds därför att delta i genomförandet av den nordiska strategin för hållbar utveckling. Det är först och främst en uppgift för sektorerna att upprätta en sådan dialog, och samarbeta med icke-statliga organisationer om genomförandet av strategin.

Antagande

Denna strategi framläggs för statsministrarna och de politiska ledarna för de självstyrande områdena. Dessutom framläggs strategin för Nordiska Rådet.

Strategin gäller från den 1 januari 2005.

BILAG 1

Forkortelser

ACIA	Arctic Climate Impact Assessment
AEPS	Arctic Environmental Protection Strategy (nu Arktiska Rådet)
AHDR	Arctic Human Development Report
AMAP	Arctic Monitoring and Assessment Programme
ASCOBANS	Agreement on the Conservation of Small Cetaceans in the Baltic and North Seas
BAFICO	Baltic Fisheries Commission
BASREC	Baltic Sea Region Energy Co-operation
BEAC	Barents Euro-Arctic Council
BEARC	Barents Euro-Arctic Regional Council
BLAF21F	Baltic Local Agenda 21 Forum
BNP	Bruttonationalprodukt
BSP	The Baltic Project
CAFE	Clean Air for Europe
CAFF	Conservation of Arctic Flora and Fauna
CBD	Internationella biodiversitetskonventionen
CBSS	Council of the Baltic Sea States
CHM	Clearing House Mechanism
CLRTAP	Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution (FN)
CSD	Commission on Sustainable Development (FN)
CSR	Corporate Social Responsibility
DDT	Dikloridfenyltrikloretan
ECB	European Chemical Bureau
ECE	Economic Commission for Europe
ECE-LRTAP	Economic Commission for Europe – Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution
ECMT	European Conference of Ministers of Transport
EEA	European Environment Agency
EES	Europeiska Ekonomiska Samarbetsavtalet
EMAS	Eco-Management and Audit Scheme
EU	Europeiska Unionen
FAO	Food and Agriculture Organisation (FN)
FLEGT	Forest law enforcement governance and trade

GAP	God Lantbruksmässig Praxis
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GDP	Gross domestic product
GHS	Globally Harmonised System
GLRTAP	Konventionen om Gränsöverskridande luftföroreningar
GMO	Genetiskt modifierade organismer
GPA	Global Programme of Action for the Protection of the Marine Environment from Land-based Activities (FN)
GRID	Global Resource Information Database (FN)
GRIP	Stiftelsen for Bærekraftig Produksjon og Forbruk i Norge
HACCP	Hazard Analysis and Critical Control Point
HELCOM	Helsingforskommissionen
HFC	Hydrofluorocarbon
IBSFC	International Baltic Sea Fishery Commission
ICAO	International Civil Aviation Organisation
ICZM	Integrated Coastal Zone Management
ICLEI	The International Council for Local Environmental Initiatives
IEA	International Energy Agency
IFF	Intergovernmental Forum of Forest
IGO	Inter-Governmental Organisation
IMO	International Maritime Organization
IPF	Intergovernmental Panel of Forest
IPP	Integrated Product Policy
IPCC	The Intergovernmental Panel on Climate Change
ISO	International Organization for Standardization
ITPGRFA	Internationella fördraget om växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk
ITQ	Individuella omsättningsbara kvoter
IUCN	International Union on Conservation of Nature
IUU	Olagligt, orapporterat och oreglerat fiske
IWC	International Whaling Commission
JI	Joint Implementation
JREC	The Johannesburg Renewable Energy Coalition
KIMO	Kommunernas Internationella miljöorganisation
LA21	Lokal Agenda 21
LRTAP	Long-Range Transboundary Pollutants
MARPOL	International Convention for the Prevention of Pollution from Ships
MCPFE	Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe
MKB	Miljökonsekvensbedömning
MR-M	Nordiska Ministerrådet miljöministrar
MR-Sam	Nordiska Ministerrådet samarbetsministrar

Mt	Miljoner ton
MUVIN	Miljöundervisning i Norden
NAFO	Northwest Atlantic Fisheries Organization
NAMMCO	The North Atlantic Marine Mammal Commission
NASCO	North Atlantic Salmon Conservation Organization
ND	Nordliga Dimensionen
NEAFC	North-East Atlantic Fisheries Commission
NEFCO	Nordic Environment Finance Corporation
NGB	Nordisk Genbank
NGH	Nordisk Genbank Husdyr
NGO	Non-Governmental organisation
NIB	Nordiska Investeringsbanken
NJF	Nordiska Lantbruksforskarens Förening
NKJ	Nordisk Kontantorgan för Lantbruksforskning
NOVA	Nordic Forestry, Veterinary and Agricultural University
NOVABA	Samarbete mellan Nordiska och Baltiska Lantbruksuniversitetet
NPP	Northern Periphery Program
NSFP	Nordiska skogsbrukets frö- och planråd
NUTEK	Närings- och teknikutvecklingsverket
OECD	Organisation for Economic co-operation and Development
OIE	Office International des Epizooties (WTO)
OSPAR	Oslo-Paris-konventionen
PAH	Polycykliska aromatiska kolväten
PCB	Polyklorerade bifenyler
PFC	Perfluorocarbon
PIC	Prior informed consent
POMS	Produktorienteret Miljöstrategi
POP	Persistent Organic Pollutants
PPP	Polluters Pay Principle
PROFORSAFE	Processing for food safety
PSSA	Particularly Sensitive Sea Area
QSAR	Quantitative Structure Activity Relationships
REACH	Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals
RMS	Reviderat förvaltningssystem
SAFEFOODERA	Forskningsprogram om livsmedelssäkerhet
SEA	Strategic Environmental Assessment
SF6	Sulphur Hexafluorid
SNS	Samnordisk Skogsforskning
SPS	The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures
TERM	Transport and Environment Reporting Mechanism
TBT	Tennorganiska föreningar

TEN-T	Trans-European Network for Transport
TGA	Testing Ground Agreement
TGF	Testing Ground Facility
THE PEP	Paneuropeiskt program för transporter, miljö och hälsa
TPES	Total Primary Energy Supply
UBC	Union of the Baltic Cities
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Sea
EU/ECE	United Nations Economic Commission for Europe
UNEP	United Nations Environmental Program
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change
UNGASS	United Nations General Assembly Special Session
UPOV	International Convention for the Protection of New Varieties of Plants
VASAB2010	Vision & Strategies around the Baltic 2010
WEHAB	Water, Energy, Health, Agriculture and Biodiversity
WFS	World Food Summit
WHO	World Health Organisation
WSSD	World Summit for Sustainable Development
WTO	World Trade Organisation

Bilag 2

Adresser

Høringssvar fra NGO

Høringssvarene ligger på Nordisk Ministerråds web-side www.norden.org/baere
dygtig_udvikling

92-gruppen

c/o Danmarks Naturfredningsforening
Masnedøgade 20
DK - 2100 København Ø
92-gruppen@dn.dk

Det Økologiske Råd

Blegdamsvej 4B
DK - 2200 København N
info@ecocouncil.dk

KFUM's Sociale Arbejde

Højskolevej 3
Strib
DK - 5500 Middelfart
hovedkontor@kfumsoc.dk

LO

Islands Brygge 32 b
Postboks 340
DK - 2300 København S
lo@lo.dk

SID

Specialarbejderforbundet i Danmark
Kampmannsgade 4
DK - 1790 København V
sid@sid.dk

Norges Automobil-Forbund

Pb. 6682 Etterstad
NO-0609 Oslo
karstein.farstad@naf.no

Kommunenes Sentralforbund

Boks 1378 Vika
NO - 0114 OSLO
ks@ks.no

Forum for Utvikling og miljø

Storgt 11,
N-0155 Oslo,
forumfor@forumfor.no

Albaeco

Box 16183,
SE-103 24 Stockholm
Sverige
www.albaeco.com

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva

Stortorget 7, 1 tr,
SE - 111 29 Stockholm,
info@bygde.net

Bilag 3

Forhandlingsgruppens medlemmer

Danmark:

Underdirektør Karsten Skov, Miljø- og Energiministeriet
Afdelingschef Thomas Børner

Finland:

Överinspektör Annika Lindblom, Miljöministeriet
Överinspektör Jaakko Ellisaari

Island:

Afdelingschef Hugi Olafsson, Miljöministeriet
Rådgiver Kristinn Hugasson

Norge:

Miljøråd Oddmund Graham, Miljødepartementet
Førstekonsulent Jan Erik Hedemark, Finansdepartementet

Sverige:

Departementsråd Sture Persson, Miljödepartementet (formand)
Ämnesråd Christer Eriksson, Socialdepartementet
Departementssekretare Micael Hagmann, Miljödepartementet

Grønland:

Seniorrådgiver Jørgen S. Søndergaard, Grønlands Hjemmestyre

Færøerne:

Specialrådgiver Kate Sanderson, Udenlandsafdelingen, Føroya Landstyri

Åland:

Overingeniør Niklas Karlman, Trafikafdelingen, Ålands landskapsstyrelse

Øvrige deltagere: Avdelningsdirektör Elisabeth Öhman, Naturvårdsverket, SE, Fuldmægtig Helga Grønnegaard, Miljøstyrelsen, DK, ledelsessekretær Josefine Kruse, Socialministeriet, DK, Underdirektør Jon Dahl Engebretsen, Energidepartementet, NO.